

THE LIBRARIES
COLUMBIA UNIVERSITY

MAGYAR NYELV

A' BETŰKNEK A' MAGYAR NYELVRE ALKALMAZTATVA.

IRTA

FOGARASI D. JÁNOS.
PESTEN, 1834.

E L Ő S Z Ó.

A nyelvfejtőgetésnek meg köll előzni a" nyelv-mivelést.

Hogy a' magyar nyelv, mélyet eddig véleményeid szerint alapos fejtegetések nélkül próbálgatánk mivéltni, eredei iségébül

még ki nem' vetkeztetett , azt csak a' magyar nyelv phijósophiái rendszerességének köszönhetjük, melyet tudtok nélkül is követtek sokakban a' nyelvújítók.

Philológusaink ékkorig vágy inas nyelvekből fejtegették , mágyarázgaták nyelvüket , és így véleményemmel a' napnak akarták fényé kölcsönözni ; vagy midőn önmagából mágyarázgaták is , ' philosophiái elvek és rendszer nélkül keresgéltek , tápogatództak a' sötétben.

Én más úton akarék hatni a' nyelv belsejébe.

Ki neni tudja az újabb philosophiának érdemeit? Ha vágnak a' elmének eredeti és élőlegi (a priori) törvényei , melyek szerint ismérésködik meg a' külső dolgokkal, sőt önmagával is ; úgy lehetleft vólt az első nyelvalkotónáik másképen, mint ezön törvények szerint teremteni nyelvet; mert lehetlennvóit másképen közíem másokkal gondolatjait a' külső világrúj & önmagárúl, mint a' nriképen ismerte a;' külvilágot 's önmagát ; és így az ismérettudomány vagy a' metafizica törvényei, történéyei ti philológiák is egy mugtfsabb, philosophiaibb , eredetibb

L.

IV

nyelvben. 'S im itt az okfó , melybol mint bővebben fogjuk láíni, indul ki e' jelen munka. A' betűknek metaphysicai és előlegi jelentései azok , melyeket én a' philosophia világiánál ügyekeztem fölkeresgéltni, ezek azok, melyek véleményemmel magyar nyelvünkre a' gondolkozó fejek figyelmét fogják vonni, melyek erre fényt és dicsőséget fognak árasztani. Hogy ezek az enberi nemzet nyelvének eredetére az eddigi vizsgálatoknál (melyek között nevezetesek a' Condillac-é, Süssmilch-é, Herder-é a' ki az állati és természeti hang utánozásából magyarázza ki a' nyelv-eredetét, 's a' ki ezön munkájáért jutalmat is nyert, és inasoké) sokkal több világot terjesztenek, bátorkodom a' tudós világ ítéletére bizni.

Hazámnak nyelv - és elmetudósai ! merényiem — próbálni — tőlem elég volt ; de csak nagyobb és több oldalú értelmesség fejtheti ki ezön principiumokat bővebben , ez viheti ezön elvek által csodaszépségű és tökélyű nyelvünket tökéletességre *) ; 's ez állíthatja véleményemmel minden nyelveknek fölibe.

Ha valaki a' "philosophiában és phylosophálásban annyira járatlan volna (a' mit talán föl lehet tennöm), hogy vizsgálataimat különösen a' 8-ik §-tól fogva meg nem értetné J utasítom Krug Vilmos Traugottnak mint véleményemmel legjőzánabb elmetudósnak munkájira , 's illető-

*) *Tökély perfectum quid , tökélesség v. tökéletesség quati perfectuösitas ; mint szerelem , amor, szerelmetcsesség quasi amorositas; fény, splendor, vei splendidum quid, fényesse'g, .siilenditlitas; hasonlók: csend, csendesség , gyönyör gyönyörűség, magány, magányosság stb.*

leg fundamentalis philosophiajára és tiszta metaphysicájára; a' melyek hazánkban is nagy emlékezőtetű Márton István professor által diákra fordítatva meg vagynak; (néhai Imre Jánosét, a' ki hasoulólag Krugot követte, nem ajánlhatom , mert a' fundamentalis philosophiát vagy archologiát a' methaphysicába zavarta, ontológiája pedig nem egyéb mint keverék). Semmi esetre nem fog az olvasón rajta veszni fáradsága. Mert mindent, igaz, nem tudhatunk, de mit ítélhetünk minden tudományosságunkról , ha ennek alapja — melly a' philosophia — niutsen!. E' nélkül a' lehetőséget a' bizonyossággal , az igazságot az enberi te kintetekkel, az önhitet a' közös vagy okossági hittel öszvezavarjuk; min magunkat, minthogy minden enberben énség vagyon, túlbecsüljük ; és így egész tudományosságunk nem egyéb lesz , mint üres és ostoba gög ; üres — mert alapja nincsen , ostoba — mert az igazat az altul meg különböztetni nem tudja , gög — mert magát túlbecsüli, • Az igazi philosoph (elmélő és gyakorló philosopb) tudja te hetségeinek , ismereteinek, 's akaratjának határait ; tudja tökélyeit és hijányait is , és valamint amazokat mind magában mind másokban böcsüli, úgy ezeket is mind magában mind másokban elisméri (nem : félreismeri) ; tudja az enberi jogok köz egyenlőségét , 's valamint önnön jogait mind az országos, mind a' tudós köztársaságban oltalmazza, úgy önmagának elsőséget sem ott sem itt nem követel stb. Elmésködésnek és subtilizálásnak fogja talán valaki mondani fejtegetéseimet. — Itt az a' kérdés, igazak-é elveim 's fejtegetéseim vagy sem ? ha igazak , úgy a' leg nagyobb subtilitásnak is haszna és helye vagyon ; ha nem igazak, úgy dobjuk a' dunába minden philologus munkainkat , töröljük ki a' tudományok sorából a' nyelvtudományt, és fúrja faragja a' nyelvet, ki hogy tudja. Mert ha ezön fejtegetések , vizsgálódások (a' betük ös-eredetéről) célhoz nem vezetnek, úgy az eddigi tapagatódzások

, találgatások , 's analogizálások még kevesebbé fognak célhoz vezetni. Több rend 's villágosság munkámban talán nem ártottak volna, de meg fog engesztelődni az olvasó , ha tudádjára , hogy ezön munkában egészen új nemű 's eddig ismeretlen tudomány foglaltatván , bár rajta több évekig dolgoztam is, enmagam kívánt tökéletességre nem vihetém. **Továbbra halasztani pedig kiadatását azért sem akarom , mert épen most kezdvén nyelvünk a' köz életből a* tudományos életbe lépni, ha ál-irányt találna a' köz szokásnál sokkal merészebb tudósok kezében venni : eredetisége még inkább veszélyeztethetnék , mint eddig a' sokaságnál; mert ekkorig csak egy században, született egy újabb alakú szó a' köz életben , de most mellyik irótársunk nem csinált már új szavakat?** — Ha pedig e' jelen munka, vagy ennek elvein épülendő jobb munka szolgálанд útmutatóul; ezredek múlva is foghatja nyelvünket az utókor észszel 's ízléssel mivelní, a' nélkül, hogy eredetiségéből egy szálnyit is vesztendene.

Budapesten 1834 bójtelőhavában.

TARTALOM.

Vezérbeszéd. 1. §. A' magyar nyelvfejtögetésnek ekkorig fölvetett alapjai ..... lap 3

2. §. A' szokás nem lehet alapja a' nyelvfejtögetésnek. —

3. §. Sem a' régi nyelvemlékek .... , lap 5

4. §. Sem a' rokon nyelvekhez hasonlítás . lap 7

5. §. A' betűkre alkalmazott metaphysica, 's a' betűknek az által fölfedeztethető előlegi jelentései fő alapjai a' nyelvfejtögetésnek . . . lap 10

6. §. A' magyar nyelv elsőségei más nyelvek fölött . lap12

7. §. Ellenvetések a' magyar nyelvnek ezen új tudománya ellen . . . . . lap 14

Tiszta m e t a p h y s í c a.

8. §. — 53. § , lap 18-39

Közönséges grammatika.

54. §. — 60. §. . . . . , lap 41-44

A' magyar nyelv metaphysicájának

ELSŐ SZAKASZA.

61. §. A' hangzóknak mily előlegi jelentései lehetnek ?

És valljon lehet-e 's lehetne-e ezekből magokból nyelvet alkotni? ...lap 46

VIII

lap.

62. §. A' mássalhangzóknak előlegi jelentéseit micsoda

fő elvben találhatjuk föl? . . . 48

A' magyar nyelv metaphysicájának

MÁSODIK SZAKASZA.

63. §. Három fejezetre oszlik 51

G L S Ó FEJEZET.

64. §. A' magyar betűkről általában 52

65. §. A' hangzókrul. 53
 66. §. A' hangzók előlegi jelentéseinek alkalmazása a' magyar nyelvre 55
 67. §. A' mássalhangzók fölosztásai-, rokonságai-, és előlegi jelentéseiről öszvesen ... 57
 68. §. B. betű , .' 61
 6.9. §. Cz. . . . • 63
 70. §. Cs. . . . —
 71. §. D , ... 64
 72. §. F. . . 55
 73. §. G. és Gy 66
 74. §. H. 67
 75. §. J. . 68
 76. §. K. —
 77. §. L. és Ly. 71
 78. §. M . 72
 79. §. N. és NY. ,. 74
 80. §. P , . . 76
 81. §. R ... 77
 82. §. S. . ' . . . , 79
 83. §. Sz. 80
 81. §. T. éa Ty. . . . . . . —
 85. §. N. . . . ; . ' . . . 82
 86. §. Z. és D/... . . . . ' . . , 83
 87. §. ZS....84

88 §. A' mássalhangzók öszvesítése,

MÁSODIK FEJEZET.

- S9. §. A' ragok és képzők meghatározása 's felosztása..... lap 84

ELSŐ CZIKKELY

A' ragokrul mint a' nyelvtanítmány képzőjiről

90. §. Személyragok mint birtokképzők . . ....lap 87

Névragasztás

91. §. iVévrágok mint esetképzők ....lap 89
 92. §. Névragok mint többes szám és lépsők képzőji....91
 93. §. Utóljárók

Igeragasztás

- 94§. Háromféle igeragasztás 92
 95 Igeragok mint személyképzők 93
 96§. Igeragok mint idők képzőji
 97§. Igeragok tnint módok képzőji 94
 98§. Igeragok mint részesülők képzőji 95
 99§. Igeragok öszvesitese 96
 100§. Igeragok mint formaképzők 97

MÁSODIK CZIKKELY

A' ragokrul mint önálló szók képzőjiről.

101. §. Főnévrágok mint főnévképzők 99
 102. §. Főnévrágok mint melléknévképzők . . . 101
 103. §. Főnévrágok mint igeképzők 102
 104. §. Főnévrágok mint határozói képzők . . . 103
 105- §. Melléknévrágok mint melléknévképzők . . 104
 106. §. Melléknévrágok mint főnévképzők . . . 105
 107. §. Melléknévrágok miut igeképzők 106
 108. §. Melléknévrágok mint határozói képzők . . > —

109. §. Igeragok mint igeképzők ' , ...107
110. §. Igeragok mint főnévképzők 108
111. §. Igeragok mint melléknévképzők 110
112. §. Igeragok mint határozói képzők
113. f. A' részecskék ragjai mint a' beszéd minden részeinek képzői .....

Függelék.

114. §. 1) Az igehatározókról . ; . ; .112
115. §. 2) Némely újabb szovakról és újabb helyesírásról 115

ELŐKÉSZÜLETEK.

I.

VEZÉRBESZÉD.

II.

TISZTA METAPHYSICA.

III.

KÖZÖNSÉGES GRAMMATICA.

Vezérbeszéd.

1. §.

A' magyar nyelvfejtögetésnek *) ekkorig fölvelt alapjai: 1., a1 szokás , 2., régi nyelv- emlékek , 3., rokon nyelvekhez hasonlítás. A' mit a' magyar nyelvről ezek után tudnunk lehet, azt sok jeles és tudós nyelvészeink között különösen a' nagy szorgalmú és itéletű Révay al kalmásint kimentette. És jóllehet ezek által nem csekély előhaladást tett a' magyar nyelv ; 's jóllehet minden nyelvészeink érzették , 's érezzük mi is , hogy a' magyar nyelvben valamely csodálatos titkos erő lappang: hogy mindazáltal az eddigi fejtögetések a' fölebbi elvek után nem kielégítő, közelebb mutatja a' tud. Társaságnak a' nyelvészetben leg-első, és így legfontosb föladataja),a' ragasztékok-, és képzőkrül' vagy a' nyelv belső alkatjárul , belső idomárul.

De a' fölebbi alapok nem lehetnek egy philosophai nyelvnek (a' minnek most itt a' magyar nyelvet föltennöm szabad legyen) alapjai.

- 2. §.

A' szokás ered a* néptül, a" sokaságtul. Én ugyan nagy tisztelője vagyok a' nép jogainak , de a' nép magának hagyatva, 's vezető nélkül, még eddig semmi mivelődésben nagy előlépéseket nem tett. Nem — a' religioban

*) Ezekben : Fejtögetés, következők, nyelvhöz stb. epen nem önke'nyesen vétetett föl az ii hangzó, e helyett; hanem azon alapból, hogy az „ogat (irogat), kozik (hadakozik) , hoz (házhoz), odik (gondolkodik) stb." vastag hangzója ragasztékoknak „öget (ejtöget), hoz {kerthöz), közik (értéközik) ödik (reme'ny-ködik)" ragasztékoknak köll meg telelni.

, melyre magának a' Fővalónak kötlett , vagy
vetőleg nagy enherék által, vagy épen közvetlenül tanítani
a' sokaságot. Nem — az országtudományban , mely
nek legfőbb alkotó részét, a' törvényszerzést , a' legszabad-
elműbb philosoph , a' társasági kötés írója nem is
enbereknek tulajdonítja ; „i' / faudrait , úgy mond, des
Dieux pour donner des lois au.r Jiommes". Hát a' nyelv
ben több erőt tulajdonítunk-e a' sokaságnak ? vagy cse
kélyebb a' nyelv dolga? Herdcr az „Jdeen zúr Philosophie
der Gefchichtie der Menschheit" , czj'mü munká
jában nevezi a' nyelvet „Wunder einer göttlichen
Einseiznng" „Es tst , így szól továbbá, auszer der Ge*
nesis lebendiger Wesen vielleicht das gröszezte, dér
Érdeschöpfung." Megismérték azt sok jeles itéletű írók,
hogy a' szokás a' nyelvben sokat rontott.
Azt mondja ugyan Horác az „ustts""-TÓI : qncm pcnes
arlíitriwn est et j'us et norma loquendi" , 's nem
lehet tagadni , hogy a' nyelveknek nagyobb része ennek
köszöni léteitét : de bajosan is vagy on azon nyelveknek
philosophiája. Vegyük például a' nemeket, melyek majd
minden nyelvekben meg vagynak. Hogy az állatoknál
a' két nemet meg lehessen különböztetni , ez ellen az
észnek semmi kifogása, sőt ez az észnek kívánatja, postulatuma.
Meg van ez a' különbösc tetés a' magyar nyelv
ben is. És ha a' dolgoknak (rés) legalább közép nemet
adnak vala, túrhető volna; de azoknak is him és nő
nemeket adni, semmi józan okkal nem lehet, hanem
csak szokássai támogatni. És pedig mennyire nehezíti
ez, a' szükség sőt okosság ellen behozott rosz sxokús a*
nyelveket, úgy hiszem kétségbe senki sem hozza. Mentögefik
némelyek a' dolgok nemi különbözfetéseit a' mythologiából
, mások, különösen a' növényeknél , a"1 ter
mészet országából. De innen sem tudom, ki leéiül okos.
Például az europai három lcgmiveltebb, és legmesésebb
anyanyelvekből : hold , görögfi ciluvij fem. németül
Mond masc. latinul inna ferii; nap, //At'c? és sol masc.
Sonne fem. ; csillag aart^ masc. UOTQOV neutr. Stella
fem. Stcrn masc. ; ég OVQKVOÍ masc. coeiuni neutr. Ilunmel
masc. virág uvdoy ncutr. flos masc. Blume
tem. stb.

Az írói szokás sem nyom többet. Hányféle nálunk
az írói szokás? és mily nagy feleközet vagy on mindenik
szokás mellett? T— A' józanabb írói feleközet? — Melyik
író nem tartja magát józannak?

.. ' 3. §.

A" régi nyelv- emlékek, régi iratok hasonlólag nem
szolgálhatnak alapokú a' magyar nyelv fejtögetőjérik. Ki
állíthatja azt, hogy azon egykét sor íróji, és csak kezdő
írók jobban tudták, 's értették a' nyelvet , mint a' ké
sőbb korúak, midőn már ezere n írtak, olvastak, gon

dolgoztak? Kiállíthatja, hogy azon egykét kezdő író ment vólt minden rossz seokástul , beszédmód- és tájszólástul? Vagy talán ők közelebb estek a' régiséghöz, és így a' nyelv eredetéhez ? Igen , ha ismét bebizonyíthatnók , hogy nyelvünk csak egy két tizeddel született elébb , legrégibb, mint egy hat százados nyelv -emlékünknél. De a' kétségbe hozhatatlan , 's egész világtul elfogadott historiai adatok is, azon nyelv - emlékeknél több századokkal elébbre teszik nemzetünk nevének 's lételének említését. Pedig milliónyi ember nem egy szerre búvik ki a' földből , sem nem egyszerre tanúi el nyelvet a' majmokról:

Nem is lehet kívánni, hogy az első írók abban az időben , midőn magoknak betűjik nem vóltak , vagy azokat elfelejtették, 's latin betűket kezdetek használni, egyszerre tisztában lettek vólna a' helyes -Írásra nézve; holott a' latinban alig húsz betű vólt, a' magyarban pedig több van negyvennél (61 §.) ; vagy hogy ők a' közönséges nyelvtanítványnál (generalis grammaticáé) úgy annyira tudták vólna, hogy iratjaik nekünk alap- és kútfő gyanánt szolgálhatnának. A' magyar nyelvtanítványnál ugyan igen helyesen állapítá meg Révay , ő azt mondja, a' régi nyelv-emlékekből, én azt tartom, az ó

6

rendszeres ítéző tehetségéből ; mert azon kétséges ragasz* tusokra , melyekről akkoriban nyelvészeink közt oly nagy vitatkozás vólt , a' Révay rendszeres feje épen úgy talált vólna elég élő példát hazánkban , mint régi íróink között. De a' régi emlékek után a' nyelvfejtögetésen mennyi erőtetést köllött tennie , mutatja az — éje , — néje, — úja, — nája (teremtéje, haliája) ragasztékok magyarázatja, holott ezeknek hire sincsen nyelvünkben , sőt tudjuk, hogy a' később kor inkább szerette meghoszszítani , mint öszvehúzni a' szótagokat. 'Maga Révay 's majd minden nyelvészeink megengedik, hogy azon régi emlékeket nem betűről betűre köll úgy olvasni , a' mint azok iratva vagynak , mivel sok századokon keresztül küzdött accentuált nyelvünk , mig a' felényi s/úmúdiák betűkbe bele csigázák , 's azon írásmódot állapíták meg, melyet jelenleg használunk. Azt ugyan említik nyelvészeink, miket próbálgattak apáink ó, ü helyet írni, de az accentusokról (melyek nyelvünkben nagyon fontosak) keveset vagy épen semmit sem szólnak. Miért ne lehetne tehát igen természetesen azt vennünk föl , hogy accentusok helyett több hangzókat (aa, ee) irtak öszve, vagy hogy h, v, j, betűket, (melyek oly igen rokonok a' hangzókkal , hogy majd minden nyelvben használtatnak, a' hangzók és az accen

tusok helyett*) kezdettek hangzóik mellé írni sC hosszú accent kijelentésére. Ezek szerint bizvást fölvehetjük, hogy két hangzó, vagy egy hangzó *, /, vagy h betűkkel csak a' hangzó meghuzását jelentette ; 's ha a' «, j, h után még újabb hangzó is vólt , még erősebb huzást jelentett. A' halotti beszédben «) tehát ezeket •) Hierzu kain noch , dasz jene Vocalbuchstaben C N 1 "") - - fast ausschliesslich nur zür Bezeivhnu-ng des gedehnten Vocullautes gesohrieben wnr&n. Wilhelm Gesenius: Lehrgebäude der hebräischen Sprache. (§. 6 és n §• 11- 3-)

a) Lásd: Joannis Sajnovics demonstratio idinina Ungarorum et Laponum idem esse, 5 lap ; vagy Révay: antiquitate* literaturae hung. 35 lap.

„terumteve , eleve , volov , teremteve isteniül , feled*-* ve, keseruv , vet eve, jarov , bovdug, óvdonia, jovben , neo/t tnganec stb." igen természetesen így lehet olvasni: terömté , /í/o, *) »a/d, terömtő istentűi, feledé,' keserű , veté , járó , bádóg , ódouia , jóban , ón maganak, stb.

Más nevezetes olvasás a' halotti beszédben az m betű , ezekben „uogmuc, isemucut, emduf, uromK", melyekben Révay az m betűt megtartatni kívánja, hogy azután a' ragokat a"1 maga alapjai szerint magyarázhassa. Én azt tartom , hogy valamint ebben „emduf' az m betű , ?; helyett **) áll, 's az egész szó annyi mint, endöl, vagy eendöl ; mivel enni ezen beszédben többször előfordulván s,eneyc , (ennék)" stb. mindenütt n áll: úgy bizvást mondhatjuk , hogy a' többit is így köll olvasnunk : „,vagynuk , v. vagyunk, ösenöket , v. ösünket, uronk , vagy urunk- ***) A' ki előtt természetesen látszik a' Uévay erőtetett ragasztéka és magyarázatja (Antiquitates litteraturae hung. pag. 102 — 136, és így nyomonjárányban több két ivnél, ha hozzá nem számláljuk is , hogy másott is szó vagon róla) ám lássa.

4. Harmadik

elvök a' magyar nyelv eddigi fejtogetőjinek:

a rokon nyelvekhü% hasonlítás. Beregszázi után t. i. a' ki keleti nyelvekkel , Sajnovits és Gyarmati után, kik némely északi nyelvekkel hasonlíták össze *3 —r Isten, most is mondjuk „e/ő Isten, esküszöm az egy e'Ő Istenre'1" Tudjuk hogy különben nincs is subjecturit a' mondatban. Nevezhették elődink az Istent per excellentiam Élőnek, és kérdés, ha nem innen vette-e a' "Sidó az S v* (él, GottJ szót?

**) A' mit másott Uévay is állit.

***) A' ki ezön , és több régi emlékek írásiuo'itjában tökéletes következetességet keres, nagyon meg fog csalatkozni.

.V magyar nyelvet, Révay az ő philológiájában (Elaboratio gramm.) alig ügyelt valamit tulajdon nyelvünkre, hanem csaknem egész belső alkatját a' magyar nyelv

nek, az emiitett nyelvekből 's öszvehasznításaiából húzza le, 's itt is merem állítani, nagy erővel. Például : a' többes szám k- járul a' magyar nyelvben , minekutánna a' 'sidó és arab, lappói, esthói, finnusi nyelvekből, továbbá a' ganandriai, lindahliai, és oehrlingiai grammatikákból , számos példát fölhozott , azt mondja Révay (Elaborat. gram. pag. 199) „unde non vane conicio, apud nos quoque n (tav), aspiratum tha, principio in n (ehet), spiritum asperiorém cha, fuisse mutatum : quod ipsum n Deliet) gutturale profundius ; transiit postea sono puriore , qui et hodie viget in 2 (kaph) ka, palatinum forle. Fuerunt proinde et nostra pluralia primigenia, (de mikor? és hol?) hal-ath , pisccs, gém.eth , ardeae ; antiquiora postea, hal'ach , pisccs, gént-ech , ardeae; unde nata demtim hodierna hal-ak, gém-ek". Nem természetcsb és igazabb lett volna azt mondania. „£ a' magyar nyelvben mennyi séget, még pedig többséget jelent p. o. sok, kevés, kis, kettő, köz, közös, külön stb? holott utóljára a' n (tau)-t is magyaránia költött hol vette légyen magát, // fii *3 CotnD Hebraicum, formativum significans, est revera cum notione multi de nomine nrK Catna) multus , copiosus apud Arabes superstite, üt Stockius notat Koerberum secutus." És hoz ugyan elő példát a' magyarból [s „több, tömény- ezer" (mégmondhatta volna, „tölt, teli, teljes, tér, tár, töm, mint egyetöm, tenger v. törnger" stb.) ; de végtére is keleti és északi nyelvekből húzza le , mint láttuk , 's azokat fejtögeti nagy munkával, nem a' magáét, t. i. a' magyart, mely, bátran merem állítani, mindeniknél rendszeresebb, általánosabb, 's hosszú idők, és vészek, és idegen nyelvek ') pag. 198.

;- 9

zsarnoklása ellenére teljes épségben megmaradott , minden esetre pedig ő hozzá, közelebb volt , 's ezt ő hihetőleg jobban is értette.

A' többi hibák közt azt is nagy hibának tartom azon tudósoknál, kik keleti nyelv hű/ hasonlíták nyelvünket, liogy ebbe is bele zavarták a' nyugvó », /, és h betűket , holott minden keleti nyelvtudósok megvallják , hogy eredetileg egy keleti nyelvben sem voltak semmi más jelei a' hangzóknak, mint ezön úgy nevezett nyugvó betűk , és csak sokkal később (5 — 6-ik század körül) hozattak be teljesen, az clébbeni jelek is meghagyatván. És csak ekkor kezdetek , véleményemmel, nyugvókká válni, mivel helyüket már mások pótolák; az előtt pedig éppen úgy nem lehetett volna, nyugvóknak nevezni , mint mi nem nevezzük régi iratainkban nyugvónak a' w ,

ew-ket, a' midőn hangzók az az o, vagy ű helyett álanak. A' magyarban pedig mindig másképen vólt a' dolog, mert a' mieink nyugoti betűkkel kezdvén élni, ezek közt sok hangzók megvóltak, melyek a' magyar írásban is tüstént használtatának.

E' helyt szabad legyen még egy példát fölhoznom.

A' nyelvtudósok keleti és északi nyelvekhöz hasonlítván nyelvünket, a' többi között azt is mondják, hogy a' személyragok mind a' birtokos névmásoknál, mind az igeragasztásnál magok a' személyes névmások volnának a' 'sidó és finni nyelvek példájára. *) E' szerint én képem így magyarázza Révay, tnea imago mei, de hol van itt i/ica. vagy mei? hisz itt szerinte ez vagyon, ego imago ego; és tegyük föl, hogy ez, képem, annyi mint, imago mei; de mit fog tenni: én képem, ego imago mei? Annyival inkább mit jelenthet, enyém, egomet, vagy ha többet meg engedek is, menni mei'í. Azonban ha még azt is megengedem, hogy mind f) A' mi ugyan azokban is csak hozzávetés, e's nem közösen egészen megismert igazság. Azonban ez reánk neni tartozik.

10

.ezek helyesen fejtögettetnek, de honnan magyaráz/a ki nekem valaki a' határozott és határozatlan igeragasztást? a' mely megkülönböztetés a' keleti nyelvekben nincsen is; ezenkívül pedig Révay szerint, mind az m, mind a' k ezekben: olvasok (ich lese), olvasom (ich lese es"), annyi mint én olvas én; hol van ezen magyarázat szerint a' tárgy kijelentve, vagy nem? a' melynek pedig jelenlétét, vagy jelen-nemlétét az f», és h betűkben minden magyar fül érzi, valamint az első úgy a' többi személyekben és számokban is? Más kérdésem: kicsoda fölösleges az én t és minden személyes névmás az igeragasztáskor, ha az utótagban is ugyan csak a' személyes névmás vagyon p. o. én olvasom, én olvas-én? Még más kérdés: mit jelent a' többesben a' határozott igeragasztásnál a' j betű p. o, halljuk, halljátok, hallják? midőn a' határozatlanban nincsen semmi nyoma: hallunk, hallotok, hallanak; és miért maradki ezen példák szerint az n betű a' határozott igeragasztásban, helyébe állván mintegy a' J? Mind ezekre és száz meg száz kérdetekre soha sem fogunk a' rokon nyelvekből megfelelni.

Az eddig elmondottaknak rövid veleje ez: a' magyar, nyelv fejtegetésében nem szolgálhatnak „ízokás, régi nyelvemlékek, és rokon nyelvei alapokú *}

Hát mik?

5. g.

Valamely eredeti nyelvnek alkotójánál méltán fölre-
tehetjük, sőt szükségesképen fölkelni tennünk, hogy a'
*) De mind e' mellett is minden e' tárgyokban tett vizsgálatok,
kiváltképen a' Ke'vayéi, örök bücsben maradnak, bár mi
fogjon is csekély próbámmal történni ; mert azok a' nyelv
tudósok előtt nemcsak érdekesek, hanem szükségesek is.3 a'
mennyiben mind a' szokás, mind a' nyelvemlékek, mind
a' rokon nyelvek örökké söge'djei lesznek a' magyar nyelv
tudományának, (sőt másuknak is); habár alypjai lenni meg
szűnnének is.

11

—
dolgozások ismérése-, és elnevezésében valamely belső
ösztönt, az enberiség belső ösztönét — az észet — kö-
vette legyen. Már most az a' kérdés: vagynak-e oly előlegi
(a' priori —) törvényei az észnek, vagy elmének,
melyek benne létezenek , és léteznek, minekelőtte az
elme tárgyakat látott , fölfogott , ismért volna? —
És vagyon-e oly tudomány, mely már ezeket fejtegette ,
's rendbe szedte volna ? —
Igenis, ez a' philosophia ; különösebben pedig a
metaphysica pura — tiszta isméréstutlomány —.
Most ismét az a' kérdés : valamely nyelv fejtegeté-
sében mi módon alkalmaztatható a' methaphysica pura?
A' nyelvfejtegetés áll a' nyelv egyes részeinek ,
vagy a' szovaknak bontzolgatásából. E' szerint előállanak
kisebb szovak, 's végre szótagok. Ügy de a' szó-
tagok bontzolóása ismét előállítja az egyes betűket. És
igy a' betűkre alkalmaztatott tiszta ismérésttudomány
vagy a' betűk metaphysicájtt k'gurósó és legfőbb elve
a' nyelvfejtegetőnek,
A' nyelv vagy közelebb a' betűk metaphysicájának
tiszttje tehát a' betűknek valamely előlegi jelentéseit ha-
tározni, és azokat oly rendszerben állítani elő, hogy je-
lentéseik az egész nyelven 's ennek minden szovain —
módosított és gyökérszovain — keresztül megtalálásiassanak,
's tartassanak. E' szerént két fő része van a' nyelv
metaphysicájának, 1., «' nyelv módosítás (a" nyelv bel-
ső alkatás) metajj/iysicája , és 2., a' gyökérszovak metaphi-
sicája.

Két nevezetes kérdés jöhet itt elő 1., leheté föl-
venni hogy a' betűknek valamely előlegi (a priorisch)
jelentései volnának? 2., Van-e oly eredeti nyelv, mely-
nek módosított és gyökérszovaira nagyobb részint al-
kalmaztathatók a' betűknek ezen előlegi jelentései ? *)

*) Nagyon természetes . hogy a' gyökér szovak közül csak
a/ok jöhetnek tekintetbe, melyek 1., az emberek . es így
az első nyelvalkotonak is eltűi szükségait fVjezik ki, és 2...

s

12

A.'- felelet az elsőre alább fog leírni.

A' másodikra. Van-e olyan nyelv a' magyaron kívül, nem tudom. Hogy a' próbát mindenek előtt a' magyar nyelven tehetjük meg, erre látszanak utasítani a' magyar nyelvnek más nyelvek fölötti sok elsőségei.

6- §.

A' magyar nyelvnek elsőségei más nyelvek fölötti:

- 1., Több mint fél ezer egy tagú, 's egy mással hangzója szokásban levő gyökérszovai, 's a' mit jól megköll jegyezni physicalai jelentésük.
  - 2., Minden tulajdon eredeti szovainak, az utósó egyszótagú v. egy mássalhangzója, szokásban lévő gyökérszóig felbontzoltathatása.
  - 3., Nyelvtanítmányának nagy rendszeressége, úgy hogy a' kivételek alig érdemlenek említést.
  - 4., A' névszovaknak egy névragasztásra (deciinatio) vitethetése.
  - 5., Több igeragasztásai (cónjugatio), de nem az utótagok (terminatiok) szerint, (mint are ere, «>re, ire a' latinban), melyek csak a' nyelv philosophiátlanóságát mutatják, hanem a' jelentések szerint (subjectiv, objectiv stb. 94., §.)
  - 6., Harmincz igeformái a' legfinomabb különböztetéssel, és még is oly egyszerűen, hogy egykét szó magyarázattal akármely idegen könnyen öszve rakhatja. (100. §.)
  - 7., A' jelen, múlt, jövő idők képző betűjinek minden módokon, minden formákon és minden igeragasztásokon állandóul megmaradása.
ersekek ald eső dolgokat jelentenek. Mert a' mesterség! szerek, 's a' természet-országabeli nevezetek lassankint és szokas által készültek e's készülnek ma is. Nagyot vétene, ha valaki ezön utóbbiakban rendszerességet, és philosophiát keresne. De ama' két rendbeli szavakon és a' nyelv-, módosításon v. nyelv, belső alkatján, a' nyelv grammaticáján, melynek mindjárt a' nyelv kezdetében létre kellett méltán megtehetjük a' próbát,
- 13
- 8., A' jövő időnek ismét új igeragasztusa, a' szerint t. i. a' milyen viszonyban áll a' szófűzésben a' többi időkkel.
  - 9., A' törsoknév- vagy törsokgicnek semmi végbetűk- vagy szótagokhoz nem köttetett természetete (ellenkezőleg mint a' diákban p. o. domin-us, vagy a' görögben ΤΙΪΤΤ-ΙΟ ΤΙΟ-πι) a' honnan a' magyarban sem ejtőgetés (declinatio), sem hajtogatás (conjugatio) tulajdonképen nincsen, hanem csak ragasztás, mivel a' magyar törsokök igen kevés vagy semmi változást nem szenvednek, hanem csak i'ij szótagok (ragasztékok, ragok) járulnak hozzájokt
  - 10, Számtalan (Kresznerics szótára után nuísiVI száznál több) ragasztékok, de mindenött egyszerűség, rend és törvény -ide nem számlálván a' grammaticai

ragasztékokat.

11., A' magyar nyelv sem több hangzókat egymás mellett és után, sem több mássalhangzókat nem tűr, "s ezért több hangzók közé mássalhangzót, több más salhangzók közé hangzót veszen.

12., Az indúlatok kifejtését, és szertelen különféleségét, V n' beszédbeli muzsikát elősegélő oly csodalatos szóhelyhftéssel bir , hogy ezen német mondatot:

Kr hat nicht die mindeste Achtung gegen seine Aeltern , melyet a' németben négyszer lehet külön féleképen vál toztatni , a"1 magyarban két ezerszernél többször változtatá a' Muzáron negyedik kötete.

13., A' magyar nyelvtudósoknak csak nem egyező véleménye szerint hat száz esztendőök t ül t. i. a' legelső nyelv-emléktől óta alig változott valamit; az én magya rázatom (3. §.) szerint pedig majd semmit.

14., Szólásmódbeli különbözése figyelmet sem érde mel, úgy hog}' akármely tájról 'sakármely dialectusii ma gyaroklegkisebb főnakadás nélkül (egyész szovakat kivévéh , de a' mi a' dologra nem tartozik) tökéletesen értik egymást ; épen úgy nincs a" tudományos vagy tudatlan cnbcr nyelvében is (hanemha ideáikban) majd semmi különőség.

14,

15. Természeti hang után készült szovai (hang-utánzó szovai , vagy hang-szovai, voces onomatopoeicae), mint dörög, dördül, zöfög, zúg, bugyog,bugygyan , cseng, bong, dong, pattan, csattan, csöppen stb. több százakra mennek.

16. A.' szóképzés különösen, a' magyarnyelvben oly termékeny, hogy a' ki egyszerű és igen rendszeres gram matikáját érti, ha sok szovakatnem tud is, egyetlen ige—, kivált átható igetörzsökből több száz szovakat könnyű szerrel készithet. (100 §. Jegyzet.)

Ezek és több jelességei a' magyar nyelvnek méltán érdemelhették, hogy az eddigi nem csak magyar, hanem minden nyelvfejtőgetők alapjaitól eltávozzam, és olyan elvekről gondolkozzam, melyek az enberi elmében gyö kereznek, és melyeknek a' nyelv első alkotójának (nem alkotójinak , mert sokaság nyelvet nem csinál hanem ront *) elméjében szükségképen és ellentállhatlanúl meg köllött fordulni.

''. 7. §.

Azonban mondhatná valaki: 1) az enbernek, és így hihetőleg a' nyelvnek is előállásaiul fogva, mennyi vál tozásokon mehetett, és ment is keresztül valamely nyelv! és így ha kezdetben azon követelőleg eredeti törvények után kés/ült is valamely nyelv, később úgy elváltozha tott 's a' nyelvek története szerint tetteleg (de facto) is úgy el válto/ott, hogy azt eredeti elemeire viszs/a vinni

lehetetlen. De továbbá 2) • mennyi fölfedezések , mű-

*) Azon szók, melyek legtöbbször forognak a' nép szájában, p. o. névmások, különösen személyes névmások, létei-ige (verbum substantivum), jó, szép sok stb. mellékszókna ha sonlitásai, 's több effélék majd minden nyelvben rendhagyók. De lehetlen is sokaságnak, fölteszem sok ezer enbcreknek, rendszeres nyelvet alkotni. Több nyelvekbúí egyet öszvezavarni — igen. De lesz is abban három négy, 's több declinatio , és conjugatio, és árticulus, és lsten tudja hány ezer kivételek, és kivételeknek kivételei. A' legeredetibb nyelv csak patriarchalis éietben születhettek.

15

vészeti találmányok , mesterségek történtek és történnek, s a' természet országából mennyi új lények ismértettek és ismértetnek naponkint az enberi nem előállásaiul óta ! úgy látszik tehát, hogy a' nyelv, lassanként, tapogat ódzás. és utánozás által állott elő, "s előlegi törvényekre vinni lehetlen. 'S a' mi különösen a' magyar nyelvet illeti, 3) mennyi idegen nyelvekkel kevertett a' magyar nyelv öszve ! keleten laktában a' semi nyelvekkel, 's mióta állandóul itt nyugoton ütötte föl sátorát sok nyűgot i, 's kiváltképen a' szomszéd nyelvekkel rokonuk együvé, és így ere detiségét nyomozni, vagy azt az elme eredeti törvényeire alkalmazni több mint merész gondolat , 's ábrándozással határos. 4) Hát ha mások is alkalmaznák nyelvöket a* metaphysicára, 's azokban a' betűk épen ellenkező jelentésűek vólnának mint a' magyarban ; nem azt mutatná-e, hogy a' nyelv 's különösen a' magyar nyelv származása nem a' metaphysicán alapúí. — Végtére 5) ha a' magyar nyelv az elme eredeti törvényeire annyira alkalmaztatható , mint állittatik ; úgy azt köll föl venni , hogy vagy az lsten maga tanította vólna az első tapasztalatlan enbereket a' beszédre , még pedig a' magyar beszédre , vagy az újabb csak félszázados philosophia , az első enber fejében úgy létezett vólna mint a' Kánt-, vagy Krugéban ; mind a' két esetben pedig a' magyar nyelv az enberi nemzet első nyelve vólt vólna. Úgy de ezeket nem csak be nem bizonyithatni, hanem gondolni is képtelenség.

Mind ezekre következőleg felelek:

1) A' magyar nyelv hatszáz esztendőök óta, mint fő'lebb látók, majd semmit sem változott. Valamely nyelvben változhatnak egyes szók , de a' nyelv belső szerkezete nem könnyen változik. 'S ezen okbul méltán kérdésbe lehet hozni , ha az olasz nyelv egészen a' rómaiból származott-e, vagy csak szókat kölcsönözött attól ?

2) A' mesterségek, művészetek , találmányok sív. nevezetei igen is a' későbbi 's részint a' mai kornak is

munkáji, valamint a" természet országabeliek az állatoké, növényeké, érczcké is, melyeket még ma sem ismernek mind az emberek : de bizvást föltehetjük, hogy az enberi nemzet első szükségét, "s az érzések alá eső dolgokat kifejező szavak, 's a' nyelv belső alkatja ha nem egy napon is, de egy enber — egy patriarcha — életkora alatt (ha az Istent nem vesszük is Süssmilchchel az eredeti nyelv szer/őjének) nagyobb részint kifejlődhetett, és így egy rendszerhez hivnek, és következetesnek alkat hatott. A' mesterségi *s más említett szavakat már a' szokás csinálta, és épen azért nagy részint rendszer és alap nélkül készültek, "s én azokkal (mint gyökérszavakkal) példáulul sehol sem élek, hanem csak az érzések alá eső dolgokat-, és az enberi nemzet első szükségét jelen tőkkel. Ugy is a" magyar nyelvben az utósó gyökerek többnyire érzések alá eső dolgokat jelentők, a' mi a"1 magyar nyelv nagy eredetiségére mutat.

3) Nem tagadom, hogy a' magyarok mind azoknál, kikkel öszveköttetésben voltak, sok szót kölcsönözének ; mert jámbor apáink mindig oly jószivük, vagy inkább gyöngék valának, hogy önjogaikat, győzettek, vagy győzők, az idegeneknek, sőt még a' holtaknak is föl adozták : de azért azon néhány idegen szavak tekintet is alig érdemienek, a' magyar nyelven pedig legkisebb változást sem tehettek, mert a' mely szót kölcsönösse is idegenektől, a' maga grammaticájára szabtt (mint más nyelvek is) p. o. szent (sanctus), szentel, szentség, szent ségtelen stb.

4) Ezen ellenvetést meg is lehet fordítani: hát ha más nyelveknek metaphysicára alkalmazásába! az sülné ki, hogy kivált az anyanyelveknek egymással sok rokonságaik vagynak, hogy sok betűknek többféle nyelvekben ugyan azon jelentései fődöttenek föl, nem mellettem bizonyítana-e ez? Épen azért vagyon helye és haszna a' rok- n nyelvek öszvehasonlításának, és ezért érdemlenekigen sok figyelmet és gondolkodást Révai munkáji 's minden munkák, melyek ezen tárgyban irattak. Sőt tudják nyelv

17
tudósaink, hogy már, csak nem az egész mivel világ nyelvét próbálgatták rokon nyelvek hoz, kivált keletiekhez hasonlítani *). A' hihetőség tehát eddig ismelletem vagyon. Csak az lehetne a' kérdés, melyik nyelvre alkalmazhatóbbak a' metaphysica alapjai? és természetesen azt köllene legeredetibb, legelső és legphilosophiaibb nyelvek ismérnünk. Hogy ebben is a' hihetőség a' magyarról legtöbb gyanittatni fogják a' gondolko

dó olvasóval a' 6. §ban előadott pontok, és ezen egész munka. A' mely nyelvekben , a'1 többek közt a' gyöke rek nem egytagú vagy egy mássalhangzója szók, azok tudósainak bátorkodom javasolnám , hogy elméjüket hasonló fajtögetéssel használják (árasztanak **). Ha valaki bizonyosan az első nyelv alkotó nem szaporított lényeket szükségen kívül (entia praeter necessitatem) , midőn egyes betűk is igen sok képleteit kifejezheték;

5) Hogy az isten maga tanította volna az első éribereket a' beszédre , jóllehet már mások állítják , 's ha a' beszéd csodálatos erejét , szerkezetét , 's közlő tehetőségét fölveszszük, talán nem egészen képtelenség, én állítani nem akarom ; azt azonban merem állítani , hogy az újabb philosophiát jobban tudták, legalább jobban érzették az első emberek mint mi. Az újabb philosophia nem új találmány, hanem csak új 's a' réginél tisztább, világosabb rendszere az elme eredeti és örök törvényeinek , és tehetségeinek , mely törvények és tehetségek az első emberknél is éppen úgy léteztek mint nálunk , azzal

*) Über die Verwandtschaft der deutschen und griechisch-ägyptischen Sprache, Kanne Leipzig 1803; Rapports entré la langue sanscrité , et la langue riisse , Adélung. Továbbá ; a' mások Adelung , Valer, Klaproth stb. munkájik.

**) Primitivas vocum radices esse vocabula monosyllabá. Nec aliud omnino ipsi naturae ordinis dici posse convenientius. Cüm non inveniuntur in productione hujus universi orta ex simplicibus fuerint composita. Et in arithmetice omnium existit numerorum fons et origo , unitas. Henselius, Neunianno et Lobscheri auctoritate praecursum (Révay).

2

18

n" különéssel, hogy ők azokat jobban érzették mint mi, mert rájuk nagyobb szükségük volt, mert ők maguktól tapasztaltak , 's gondolkodtak , mi pedig mások által , 's mások után tapasztalunk 's gondolkozunk. Hogy pedig a'1 magyar nyelv az emberi nemzet első nyelve volt volna, azt én történelmi adatokból be nem bizonyíthatom; de ezen nyelvnek belső szerkezete , mint látni fogjuk, nem mutat másra, mint arra, hogy ennek oly szerzőjének költetett lenni, a' ki magától tapasztalt 's gondolkodott.

8. §'

1 Hogy el ne téveszszük a* rendszert, 'a talán könnyet), ben megértethessem, szükségesnek gondolám az egész, tiszta metaphysicát Krug Vilmos Traugott szerint, mint csak nem közönségesen legrendszeresebbnek ismért elmetudós szerint, lehető kivonatban előbocsátnom.

Bevezetés a' Metaphysicába.

• 9. SA'

Metaphysicának olyan tudománynak költetett lenni,

mely szól az ehrci lélek eredeti (ursprünglich) törvényéről i azon tevékenységre (Thatigkcit) né/ve mely ismerésnek mondatik, 's e/ért nevezetik ismérettudományak (ghöseologia) is. Metaphysicának (érzékentúli tudományak) mondatik, mivel nem csak fizikai do loggal (érzéki — vagy tapasztalati) vagy olyannal foglalatloskodik, mely utólag (a posteriori) adatott ismeretünkre, hanem transzcendentálissal (túikelővel *) a' tapasztaláson túlkelővel, vagy azt megelőzővel) is, az az eredetivel vagy olyannal, mely ismeretünkre előleg (a priori) adatott, és ez okból amannak alapú szolgál. °) Itt ez úttal kerem tisztelt olvasóimat ismeretlenebbnek lát szó műsoraimba meg nrnuitköziük, alább a' maga helyén jobban kifogom fejthetni okaimat

19

Jegyzetek, 1) A' többi bölcselkedési tudományoktól (elmetudományoktól) abban különböz, hogy »/ túlkelő ismerettanítvány vagy ismerettan. *)

2) Túlkelősége áll -A-A ismeretlehetőségnek eredeti törvényeiben, az az azon törvényekben, melyekhez eredeti rendeleténél fogva köll magát, az ennek az adatott tárgyak ismerésekor alkalmazni.

3) Azon eredeti törvény nem egyéb, mint bizonyos tevékenység módja (Art und Weise); vagy azon eredeti törvény az emberi ismeret idomát (forma **) határozza meg. A' mely idom, mint eredeti, és így egyetemi (allgemein) és szükséges törvényektől függő, az adatott anyagnak (materia) sokfélesége mellett is, azon egy. 10. §.

A' Metaphysica abban különböz a' íogicától, hogy fejez a' pusztá gondolkodás törvényeit vizsgálja az ismereti tárgyakra vitel nélkül, amaz pedig a' tárgyak ismerése törvényeit. Innen a' logika elméletes (theoretisch) idorni philosophiának is nevezethetik ^ a' metaphysica pedig elméletes tárgyi philosophiának, mert a' metaphysica a' tárgyak valóságát (Realitát) előre folteszi, (13 §.) ám bár ő is csak idommal az ismeret-idommal foglalatloskodik (9 §. 3 jegyzet>

H. §.

A' Metaphysica két módon állithatja föl túlkelő fogalmait (Begriffe) és alapjait (Grundsätze), melyek te szik az eredeti ismeretidomtól; i. vagy ön magokban, vagy rávitelesen (Be/iehungsweiseé) Az első tekintetben nevezetik tiszta -^ az utósóban alkalmazott meta-

*) Kiváltképen öszveavartatik a' fundamentális philosophiával, a' mely minden philosophiának, és így a' logiciának 's metaphysicának is alapja; a' metaphysica pedig alapja mindert ismeretphilosophiának,

objectes , und Erkenntnisz-subjectes) közös munkálatját, úgyhogy egyik, a' másik nélkül, vagy az ismeret mind a' kettő nélkül, lehetők nem gondoltathatik. keiites Beweises bedürfen und keines Beweises fähig sind weil alle was zum Beweise angoführt wurden könnte, schwächer ist, als die schon vorhandene Überzeugung , und diase nur verwirrt. Einen aolchen Sntz sprechen wir aus, wenn wir sagen : Ich biti (und : es sind Dirtge autser mir.") ülese Überzeugung ist ein unmittelbares Wissen ; und alles andera Wissen wird an ihm geprüft , mit ihui gemessen , nach ihm gescbätzt." Krugnak jegyzéke \Voldemarbul. Ide tartozónak vélem fölhozni az alap-philosophiából : (Krugsfundamental philosophie J. 57). És gibt einen absoluten Grár.zpunkt des Philosophirens (die transscendentale Synthese des Seyns lind Wissens), so dasz jede Philosophie, weluhe überdiesen (rranzpunkt hinausgeht, das heiszt/ xvelcbe die Möglichkeit jener Synthese selbst zu erklären , und 7u begreifen sucht, jsich in grnndlose Speculationen , urid leere Träumereyen verlieren, in ihren Voraussetzungen Avillkiirlich, und in ihren Behauptungen anmaaszend , mit einem Worte — transcendent — • (túlhaladó) werden musz , weil sie das Transcendentale selbst úburfliegen. —

*) nok v. önki (subjectum.) — Kéretik ujolag nz olvaaó mfi gzovaimba meg neni útköicnie.

16. §.

Midőn a/, ismeret-idom (Erkenntniszform od, Art und Yweise der Erkenntnisz (9. §. 3 jegyzet) az isméretnoknak eredeti alkatja (Anlage) által, vagy az Ének ősidoma (I rfomi) által van luoghatároztatva : annak a1 mi az ismeretben csakidomi 33 ész, v. elme*) öntevékönységéből költ előállani; annak pedig, a' mi az ismeretben anyagi (matéria!) a' tárgy által köll az elmének adattatni. Tehát az ismeret-tárgy , ps- nok eredeti viszonyát, oly viszony nak köll gondolni , melynél fogva a' mi a' tárgyhoz tar tozik, a* noktnl az ő saját módja szerint fogatik föl, és ismét a' tárgyra vitetik, következőleg a' nokban bizonyos sajal határozatok (képletek) származhatnak , melyek által ez, amattól más határozatok (Bestimtmgen) tudomását szerzi meg, úgy hogy ezen határozatokat isme* ret-itékben v. -itéletekben (Krkentniszurthcile), mond hatja (prádiciren kann), vagy mint mondomúnyait (praedicata, categorien) az ismérettárgyaknak , gondolhatja. Azon mondomány tehát, mely mind ezen mondományoknak alapú szolgál (t. i. magának a' valóságnak-realitasnak-képlete) neveztetik eredeti v. ősmondománynak (tfrcategorie).

17 §.

Innen foly ezen tétel : A' mi az elmétől eredeti munkálkodása szerint valamely dolgon ismértetik, annak özön dologra , a' mennyiben ez ismérettárgy ráilleni költ *) Intelligens (mnns , vovg ész} bezieht sich eigentlich mehr auf das Theoretische (subjective) , Gemüth (aninnis, ^Wf

elme) mehr auf das Practische (objective) im Menschen.
Hier (in der Philosophié) werden beide Ausdrücke als gleichgeltend
gebraucht, und beides zngleiph darunter verstanden
(iuens animusque). E/ek is : Verstand (intellecúus) erteleni
Vernunft (ratioj okosság, a' köz-életben szorosán nem ve
tetnek, de a' philosophiában ezeknek már nem szabad üs/-
yezavartafniok, mint alább fogjuk látni.

23

és az egyetömileg helyt-állónak (allgemein gültig) mondathatik.
De valljon az erre, mint nem isméret-tárgyra
az az mint önmire vagy ményre ('I)ing an sich) ráillik-e,
»./< túlhaladó, következőleg meg felelhetetlen kérdés. Mert
v/Á a' való- és eszméinek eredeti összekapcsolását, öszvetételét
a' gondolatban el enyészteteti , és azt akarja vizs
gálni, mi lehet a' való ezön öszvetételen kívül , holott
w/., ezön öszvetételcn kívül nem is képzelhető ([az az
azon kérdés ide megyenki; hogy ismeri az elme a' dol
got, ha nem ismeri ?)

Jegyzet. Hogy a' magyarban; túlkelő (transcendental)
és túlhaladó (transcendent) jobban kifejezi a' gon
dolatot, mint a* németben vagy inkább diákban , mely
ben azok csak önkényesen kapták e/cn különböztetést,
magyar olvasóimnak nem szükség említnöm.

A' lénytudomány

MÁSODIK SZAKASZA.

Az isméretethetség különféle köreiről.

18. §.

> Az isméretethestéget a' mi tevékenységünk külön
féle fokainál (potentia) fogva , háromféle körben vizs
gálhatjuk: az alsóban, a' hol az, mif^t érzék (Sinn) vagy
(elméleti- theoretisch-) érzékiség. ; a' felsőben , a" hol az
mint értelem (Verstand) ; és a1 legfelsőben , a' hol az
mint (^elméleti) okosság (Vernunft) munkálkodik. Mi
dön tehát az ismérettörvényck nyomozása csak az által
lehető, ha az ismérettjehetség, az ő tevékönyiségének
minden körei szerint taglaltatik föl (analysirt wird): innen
ezen szakasz három részekre oszlik, melyek: érzé
kiség taglalása 3 értelem taglalása, és okosságtag-
falasa.

24

A' második szakasznak

ELSŐ RÉSZE.

Érzékiség taglalása.

19. SÁz

érzékiség oly elmetehetség , mely illetetés (Af,
ficirt werden) , vagy benyomás (Eindruck) által és így
közvetetlenül szerez képleteket, melyek tárgyilag
(objective) szemléleteknek (intuitus) vagy észrevéte
leknek (perceptiones) neveztetnek, nokilag (subjectivel
pedig érzéseknek (sensationes). És mivel ezen kép

letek, vagy külső-, vagy belsőleg észrevétetendő dologra vivődhetnek (sich beziehen können), innen az érzékiség is vagy külső vagy belső. A' főlebbiekben már megtudjuk a' képleteknek, és így az érzékieknek is idomát azoknak anyagátul különböztetni.

20. §.

A' külső érzékek által mindent úgy terjesztünk elő, v., képeiünk mint térben levőt ([sokfélének egymás mellett], a' belsők által mint időben levőt (sokfélének egymás után). A''' mennyiben pedig a' külső érzékek tárgyait tartósoknak (fortdauernd), 's állapotjokra nézve egymásután változóknak is szemléljük, annyiban azokat úgy is terjesztjük elő, v. képeijük mint térben és időben együtt levőket. Jegyzet. És így térben csak külsőt, időben pedig mind külsőt mind belsőt képeiünk, Mert a' külsőnek részei egymásután, következőleg időrészekben fogathatnak föl az elmétől; és továbbá minden tőlünk szemlélt változás a' külvilágban, bennünk is bizonyos változást okoz, és minthogy ezen belső változás a' belső érzék idoma alá tartozik, a' külsőnek is (Töképen ezen változhatóságra nézve) ez alá köll tartozni (Krug's Ontologie §. 20. Anmerkung 2).

25

21. §.

A' tér és idő sem 1) kívülöitünk valósággal létező önálló dolgok vagy ilyes dolgok tulajdonságai; sem 2) csupa viszony! fogalmak (blosse Verhältniszbegriffe) vagy pusztá költemények; hanem oly képletek, melyek az elmében valamely eredetire vivődnek még az érzéki képlésre nézve is.

Jegyzetek. 1) Az első — nem. Mivel ha valósággal létező önálló dolgok vólnának, lételőknek valamely jelet köllene cselekvés vagy szenvedés által adniuk, de ilyes tevékönyiségöket azoknak senki sem mutathatja föl, hanem csak a' dolgokét, melyek térben és időben vannak. De továbbá ilyes dolgok tulajdonságai sem lehetnek, mert ha azokat a' gondolatban elenyésztetjük, azoknak mint tulajdonságoknak is elköllene enyészni. Ügy de a' dolgokat tulajdonságaikkal együtt elgondolhatjuk a' tér- és időbül, a' nélkül hogy tér- és időrüli képleteink elenyészhetnének; sőt ha semmit észre nem veszünk is, tért és időt előre föltenni kinszerítettünk. 2) Nem — a' második. Mert ha minden dolgokat viszonyaikkal együtt elgondolunk is, a' tér- és időrüli képleteink fönmaradnak. Költemények sem lehetnek, mert különben oly egyetömi és szükségességgel nem uralkod

nának az elmén , hogy ezön képleteket semki tudalmából ki nem törülheti

22. §.

Midőn t. i. az elmében az érzéki képlésre (Vorstellung nem : Vorstellung) nézve eredetileg csak ennek módja -^ idoma van meghatározotva: tehát ezön képletekben magának ezön idomnak is kuli képeitenni , úgy hogy semmit sem lehet külsőleg v. belsőleg szemlélni a' nélkül hogy azt téi> és időben ne szemléljük, mely is eredeti törvénye tt*

23. §.

Ha tehát a' tér - és időiüli képletejt az elmének eredeti szemlélet-idomát fejezik ki: úgy azok 1) tiszta v. előlegt (a priori) képletek , mivel minden utólagi (fi posteriorj) képletek tér és időbeni dolgokra vivődnek , tehát a' tért és időt előre fölteszik ; 2) érzéki képletek , v. szemléletek , mivel a' tér és idő azokban közvetlenül képeitnek; nem úgy mint a' fogalmak (Begriffe) vagy közvetőleges képletek, melyek már más képletekből állanak elő, és épen ezért már nem assz érzékekre hanem az értelemre tartoznak ; 3) egyetörni és szükséges képletek, mivel minden eredeti , — egyelőim és szükséges ; a' honnan nem is képzelhetünk magunknak semmi érzéki dolgot , hogy azt térbe és időbe ne helyhetnők,

24 §,

Midőn tehát az érzékileg képlett való, mind a' térnek (mint való a' térben) , mind az időnek idoma alatt (mint való az időben) előtünhet — és midőn a' való a' . térben mint való az időben is előtün: az ősmóndputány legelsőben is három külön nemű érzéki mondományra oszlik föl, melyek 1) tériség (Räumlichkeit) v. egy más mellettlétel 2) időiség (Zeitlichkeit) v. egymásután létei 3) tér időiség (Zeitliche Räumlichkeit) vagy egy. más mellett és után létei , és a' melyek egymásra úgy viszonyzódnak mint tétel (These), ellentétel (Antithese) és öszvetétel (Synthese).

25. §.

A' térnek van három méretje (dímensio) : hosszúság , szélesség , és mélység vagy magosság, együtt véteve vastagság v. tömötség. Az időnek pedig egy méretje van : hosszúság; 's e szerint az idő úgy is képeittek, mint egy véget len vonal , (linie) , mely a' belső és külső érzékek rokonságánál fogvást egy a' végetlen térben (im unendlichen Raume) a' végetlenie (ins unendliche) előhaladó , és az által , vonalt író pont által

képzeltethetik. Midőn t. i. azt köpetjük magunknak, hogy a' pont az idővonal egy részét már leírta , még egy más részt leírandó : ekkor támadnak bennünk kép-
Jetek, a' múlt és jövőről, mint az idővonal két részeiről, melyeknek egyike szüntelen növekszik, a' másika fogy , de a' melyek , ellenes irányoknál fogvást végetlenek. E' szerint a' jelen semmi részét neni tenné az idővonalnak, hanem csak úgy gondolatnak , mint maga a' vonalt irópont, mint a' múlt és jövő határa; de a1 jelen szó közönséگیleg nem ily szoros metaphisioai értelemben vétetik, hanem értetnek alatta kisebb nagyobb részei a' múlt- és jövőnek, melyek egymáshoz közel fekszenek, 's együtt vétetve az idővonalnak egy harmadik részét teszik*

26. §.

Tér és idő töltöttek a' mennyiben szemlélet tárgyai találatnak bennök , különben üresek.

27. §.

A' mi térben van valahol van , a' mi időben van, valamikor van. Innen a' tér bizonyos része , melyet valamely tárgy befog, hely, és az, idő tartósság v. kor.

28. §,

Terjedés azon tér - és időrészek, melyeket valamely dolog befog. A' téri terjedés kiterjedés vagy szétterjedés *), az idő előterjedés (Vordehnung, protensio).

29. §.

Ha valamely dolog, helyét (a" térnek részét 27. §.) változtatja: mozog. 'S minthogy ezen mozgás csak egy más után (időben) történhet , a' mozgás mondománya térre és időre együtt vivődik. Minden mozgás tehát úgy is tekintethetik mint előterjedés.

*3 Ausdehnung im weiteren Sinne: terjedés; im engem Sinne: ki -v. szétterjedés, és így a' magyarban nem szükség mondanunk: széles v. szoros érteményben.

28

Jegyzet. Ezen helyváltoztatást még akkor is lehet mozgásnak nevezni , midőn az egész mozgó dolog, helyét nem változtatja, p. o. egy golyó, tengelye körül forog, mert annak részei még is változtatják helyöket.

30. §.

A' dolgok a' térben és időben vagy egy mástól eltérnek , vagy egymáshoz határozódnak, egymást érik. A' távolság nagyobb , a' közelség kisebb eltérés , mind a' kettő köz , térköz , időköz.

31. §.

A' dolgok viszonya helyökre nézve neveztetik helyzetnek (situs) , az időben pedig vagy egyötlét (egy időben) vagy következős (külön időben). A' következősben

egyik előző (prius), a' másik utózó (posterius).

Jegyzet. Mind ezen érzéki mondományokat, melyek a' három fő érzéki mondományokból húzattak le, lehet érzéki ütömondományoknak (postpraedicamenta) nevezni.

A' régi vagy az Aristoteles mondományaiból (melyeket az újabb időben Kant állított jobb rendszerben elő,) ide tartoznak : hol , mikor, helyzet, elő, utó, együtt, mozgás.

Jegyzet. Kant abban hibázott, hogy ő. mondományok táblájából az érzéki mondományokat ki hagyá , és, csak az értelmieket vevé föl.

A' m á s o d i k szakasznak

MÁSODIK RÉSZE.

Értelem taglalása.

32. §.

A' gondolást mint pusztá gondolást magában *) A' logica vizsgálja, a' metaphysica pedig már mint más tárgyat *) Gondolkodás (1), benmaradót). blqs?es Denken.

gem (az erzejusegenj mint közvetetten képleteken felülemelkedik , és a' fogalmakat, mint közvetőleges képleteket, melyek a' közvetetlenekből származnak.

33. §.

Mivel pedig a' inetaphysiöa csak az eredeti ismeret' idomot (módot) vizsgálja, az értelem taglalásnál is csak azon módot vizsgálja, miként gondoltatnak való tárgyak, -^r vizsgálja az elmének tevékenység módját, melylyel a' tárgyak, fogalmak által képeitetnek az elme eredeti törvényei 'szerint. Az öszvetevő gondolásnak (gondolkozásnak) ezen idoma, vagy idomai nevezethetnek értelem és fogalmak idomainak is. Az értelemnek adott anyag pedig magok az érzéki képletek.

U. §f

Az érzékiség által t. i. adatnak az elmének sokféle dolgok térben (egymás mellett) és időben (egymás után).

Tehát az értelem tisztje

1) ezön sokfélét általfutni (discurrere) , 's abban az érzékileg képlett tárgyak bizonyos jegyeit (Morkniahle, notae) elvonni (abstrahere) , és különválasztani (discernere). —

2) ezön különféle mint együvé tartozó jegyeket vizsgálás (reflectere), és azokat egyfelsőbb képletnek egységére öszvekölni (conjungere) , és így azokból fogalmat képezni. —

3) ezön fogalmakat az érzékileg képlett tárgyra vinni, 's ez által azokat meghatározni, vagy határokba szorítani (determinare) és úgy egymástul mint natározott tárgyakat megkülönböztetni (dignoscere). Ezön

*J Gondolkozást (Z. kiható) Denken realer Gegenstände v; synlhetisclies Denken.

háromféle tevckönységberi áll az öszszetevő gondolás, vagy az ismérés.

Jegyzet. Ezön taglalatok csak metaphysicaik, mert a" tapasztalást tudatomnál ezen munkálkodások a* szemlélettel együtt egy léteményt (actns) tesznek. Mig az érzék szemléli, az értelem is az adott sokfélét átfutja, jegyeket von-el, azokat különválasztja, visszaidézi, öszveköti, meghatároz/a és különbözteti, egyszóval a' tárgyat isméri. Ismérés tehát nem egyéb, mint az adatott tárgyakból fogalmak képzése, és a' fogalmaknak viszonya adatott tárgyakra, mely általa' tárgyak mint határozottak másoktól megkülönböztetnek. Innen azon egység, mely ekképena' tárgyról! érzéki képletek sokféleségébe hozatik, neveztetik öszvetevő , v. tárgyi értelmi egységnek; megkülönböztetvén a' taglaló v. noki értelmi egységtül , mely a' már meglevő fogalmak taglalása által áll elő, és így következte az előre történt öszvetételek.

35. §.

Midőn valamely tárgy fogalom által gondoltatik, következőleg ha a' gondolatban a' tárgynak és fogalmának viszonya egymásra , határozatit meg , akkor a1 gondolkozás öszvetevő itélés*); például : ez a' vonal (p. o. az asztalon} körvonal, tárgy an vonal, 's fogalma körvonal. Ha pedig már valamely meglevő fogalomra ennek jegyei közül egy vitetik, és mind a' kettőnek viszonya egymásra a' gondolatban meghatározatit ik, ekkor a' gondolkozás taglaló itélés **); például : a' körvonal kerék, fogalma a' tárgynak (a* vonalnak) , körvonal, ennek egy jegye a' többi közül , kerék. Amannak alapul szolgál a' tárgyi, ennek a' noki értelmi egység.

Jegyzet. Ez az igaz és eredeti különböztetése az öszvetevő és taglaló ítéleteknek. Ha mi p. o. egytárgyat most észreveszünk 's gondoljuk : czön tárgy állat (animal), akkor mi öszvetevőleg itélünk ; ha pedig továbbá gondol-

*) Judicium syntheticum.

**) Judicium analyticum.

31

jnk : az állat létszeres lény (prganisches Wesen) . akkor taglalólag itélünk. Ezen utósó t. i. előre felteszi , hogy mi már az előtt a' szemlélet alá jött állatokon a' létszeresség jegyét leltük, és az állat fogalmába fölvtük ; a' honnan mi azt az után ismét könyhyeri kileljük, ki taglaljuk. Az öszvetevő ítéletek tehát eredetileg mindig határozott ismérettárgyakra vivődnek ('s ezek épen az által határozatitnak meg , és ismertetnek, és így az isinéret bővül), midőn a' taglaló ítéletek a' tárgyaknak már meglevő fogalmaira vivődnek ('s a' fogalmak ez által csak vilúgosodnak). Amazokban úgy gondoltatik a' tárgy mint maga az ítéletnek tárgyazala (subjectum jiidicii) , és a' mondo*

mány a' tárgyának fogalma; ezekben a' tárgyának fogalma tárgyazata az ítéletnek , és a' mondomány a' fogalomra tartozó egyes jegy. De lehetnek ítéletek, melyek különböző viszonyban majd öszVeteVők , majd taglalók ; p. o. Kant fölhozza mint taglaló ítéletet : minden test kiterjedett , és mint öszveteVőt : minden test nehéz. Ézön ítéletekben ha különböző nokok vétetnek föl , a' taglaló is lehet öszveteVő , és viszont. A' ki t. i. a' test fogalmában még nem ismeri a' kiterjedés fogalmát; annál az első is öszveteVő , a' ki pedig a' test fogalmában már a' nehézség fogalmát is tudja , az ilyenre nézve a' második is taglaló ítélet.

36. g.

Midőn minden gondolkozás , ítélés: tehát az értelemnek hiunkázkodási módja a' gondolkozásnál teljesen ugyan azon , mint az ítélésnél ; és így a' fogalmaik eredeti idomai , az ítéleteknek eredeti idomaival , melyekről a' logika tanít, a' legszorosabb öszvefüggésben állanak.

37. §.

Ha az eredeti gondolat idomokat elvonatva (in abstracto) ~ elválasztatva az anyagtól, képzeljük, akkor csak általános tárgyakat gondolunk, az az a' dolgokru egyetömi képleteket melyek isméret végett adathatnak, és így fogalmakat, mely által nem magok az ismért tárgyak, hanem csak azoknak bizonyos jegyei (prapdi

32

cata, categoriáe, mondományok) képeitcinek. És mivel az isméret-tárgyak csak úgy gondolathatnak, mint az elme eredeti szerkezete (Einrichtung) hozza magával, azon gondolat-idomok pedig az En-nek ezön ös-idomában (Urform, Krng's Fundamentalphilosophie §. 74) magok is benne foglaltatnak: kő vetkőzik

1) hogy minden jegyek, mellyek valamely általános tárgyru, a' mennyiben az gondoltatik, mondathatnak, elege vannak meghatározatva.

• 2) hogy ama' fogalmak épen ezön előleg meghatározott jegyek ;

3) hogy ezek tiszta, egyetömi, és szükséges képletek. 'S ezért nevezethetnek az értelem ös vagy törzsökös fogalmainak vagy különösen értelmi mondományoknak

38. §.

A' Idgicában az ítéletek két módon gondoltathatnak v. tekintethetnek 1., ön-magokban, 2, viszonyban. Ön-magokban ismét két módon: 1., mennyiségökre v. nagyságokra. 2., milységökre vagy minőségökre nézve. Viszonyban ismét kétmódon : 1., egymásra 2;., a' gondolóttokra tiszonyzódva,

A' metaphysicában tehát hogy az értelmi mondományokat ki eszközölhessük (36. 37. §.) a' fogalmak

által meghatározatandó és íteltetendő ismérettárgyak ezön szempontokból nézethetnek, úgy mint
£ 1.', mennyiségökre nézve
önmagokban £ ^ milységökre nézve
f 3., tárgyviszonyban
viszonyban £ ^ nokviszonyban *)

*) minthogy a' nokt iszony azt határozza meg, mi módon léteznek a' tárgyak á' nok elméjében, neveztetik létetmodnak (modalitas) is. A' tárgyviszony pedig Szokott neveztetni csak viszotlynah (relatio). De az olvasó könnyen át fogja látni j hogy az én nevezeteim jobban kifejezik, a" mit kuli kifejezniük.

33

39. §.

A' mennyiség v. nagyság v. sokság v. sokféleség ha föltaglaltatik, lesz 1., (These) 'egy ,, 2., (Antithese), több v. töm , 3., ha az egy és töm öszvetétek (Synthese) egyetöm.

A' logicában tehát lesznek az itéletek mennyiségökre nézve 1., egyesek, v. egymisek, 2., többesek v. részlegesek, 3., egyetömösck v. közönségesek.

A' metaphysii;ára v. a' mondományokra alkalmaztatva: az egym is itélet ha úgy gondolatik mint tárgyilag helytálló (objectiv gültig) , vagy az isméretnek való tárgyra vitetik : az itéletnek tárgyazata (jsubjectum judicif) lesz maga az isméreti tárgy , melyre egység illik , vagy a' mely egym (einzelnes ding , individuum) p. o. ez, az, Péter, Pál stb. így a' többes itélet tárgyazatából lesz olyan valótárgy , melynek jegye többség p. o. sok enber. Végre az egyetömöséből olyan tárgy, mely sokbúi áll mégisegyött egy, egész, v. minden, és így a' melynek jegye, v. mondománya egyetömösség , mindenség.

40. . SÉpen

így állnak elő az itclet-idomokbul (TTrthcilsformen)

a' többi mondományok is , és pedig mindenül tétel, ellentétel, és öszvetétel által. A' tárgyak tehát a' milységben úgy gondoltathatnak, mint 1., állítóok, v. igenlegesek, v. tevösök 2., tagadóok v. nemlegesek, v. htjánosok. 3., tagadva állítóok, v. nemleg- igenlegesek v. hijánosan tevösök, határozók, p. o. halhatlanság.

A' tárgy viszonyra nézve , a' viszony vagy 1., belső , mely szerint két dolog oly viszonyban gondolatik egy másra, hogy az egyik önálló, állóvány, vagy vány, (substantia), a' másik pedig amabban benne vagyon (inhaeret) amához járul, 's neveztetik járuléknak, melléknek (accidens); vagy 2., külső, mely szerint egyik dolog előző vagy ok v. munkáló , a" másik következő, okozat, munkálat; vagy 3., belső és külső egyött , egyött

létei, kölcsönös munkálat. — A? nokviszonyban , vagy
31

ha az ismérettárgyak a' gondolkozó nokra vitetnek,
lesznek 1-, vagy lehető, v. lehetlenek 2., vagy léte
zők vagy nem -létezők, 3., a' mennyiben az én a' létezőt
úgy gondolja mint olyan valamit, mely csak úgy és
nem másképen lehető , vagy szükséges , vagy történe
tes létüek.

41. §•

Öszvesítve tehát a' mondományok egy rendszerben
következőleg állittathatnak elő :

Ösmondomány: valóság vagy való.

H.

Érzéki mondomány: 1., tériség (való térben)

2., időiség (való időben)

3., tér-időiség (való térben és időben.)

Értelmi mondományok

1., mennyiség

3., tárgyviszony

4., nok viszony

ni.

t

a., egység (egy való)

£., többség (több való)

egyetömség stb.

í a., igenlegesség

2., milység < 6., nemlegesség

' c., határozóság.

«. , váhyosság (vány és mellék)

£., okság (ok és okozat)

c., együttlétei, egyötmunkálás.

a., lehetőség , és lehetienség.

6., létezés, és nemlétezés.

t,, szükségesség, és történetesség.

Jegyzetek 1) Ezeket: valóság (realitiit), igenleges-
Ség (position), létezés (wirklichkeit) öszve nem köll
zavarni , mert valóság és igenlegesség (igenleges milység)
lehetnek lehető, léte/ők vagy szükségesek; a' lé-
tezés által pedig nem a' való maga értetik , hanem csak
azon viszony az ismérettehetségre vagy az ismérő énré,
mely azokat t. i. a' valót és igenleges milységet létezőknek
gondolja. — Hanem a' létezés mondományának az okság
vagy munkálás és munkálat mondományával vagyon
rokonsága, mert a' léteit csak munkálása által lehet is-
mérni, így következtetünk a' ványok (mint okokj léte
lére azoknak munkálkodásaiból , ha magokat nem szem
léljük is.

2) Az értelmi mondományok magokban az az az ér

zéki mondományokkal összekötve ésen kívül állta, ezek kei összekötésben, érzékített (versinnlichte) vagy alakított (schematisierte *) mondományoknak nevezetnek. Csak mint ilyeneket lehet a tapasztalás tárgyaira alkalmazni, mivel ezek, csak az érzék- és értelemtől, kölcsönös munkálkodásban ismertetethetnek valósággal, így mennyiség az időiség (egymás után lévőség) idomában gondoltaiva adja a számnak fogalmát; a mely annyi mint többség egységben, ily módon lehet az egy is szám hat. i. több részekből (tört számokból) áll. Milyenség az időiség idomában adja a lépcsőnek (v. lépsőnek vagy csak só nek) fogalmát. A só (lépső) úgy gondoltatik mint a mely előáll az igenlegesnek egymás után (az időben) növekedése - vagy fogyásából, és így az igenlegesség nemlegességgel van meghatározhatva, "1s lehet őket a mennyiségre is vinni, v. számokkal meghatározni, és ekképen a mennyiség és a milyenség alakját összekötni. Ha a tárgy viszony az időiség idomával (egymás után levőséggel) összekötve gondoltatik, a vány úgy képeltetik mint az időben állandó, változatlan, a melfigura, habitus, species, alak.

3*

36

KSE

lék pedig mint változó, az nk mint a munkálkodásban előző, az okozat mint következő. Ha végre a nokviszony a/- időiség idomában gondoltatik, a létei úgy képeltetik, mint valamely határozatlan időben —, mint bizonyos határozott időben —, és mint minden időben létei a szerint, a mint lehetőség, létezés \. szükséges képeltetik érzékiségünk szerint.

42. §.

A tiszta és érzékített mondományokból sok más mondományok is származtathatnak, melyek mondhatmányoknak (praedicabilia) nevezetnek *).

•43. §.

A mennyiség v. nagyság általában vagy összekötve a sokfélének -^- egész, vagy a sokféleség egyenkint -^ rész. A nagyságok egymásra vitelben egyenlők vagy nem * egyenlők a mint tudnillik egyre vagy különféle kére vitetnek. Egyenlőség tehát egyféleség, nem - egyenlőség különféleség. Maga a ráviteles nagyság is lehet kicsinység vagy nagyobbtság, valamint a sokság. Ezekről Kant azt mondja: wenn man die ursprüngliche und primitive Begriffe hat, so lassen sich die abgeleiteten, und subalternen leicht hinzufügen, und der Stammbaum des reinen Verstandes völlig ausmalen. Man kann diese Absicht ziemlich erreichen, wenn man die ontologischen Lehrbücher zur Hand nimmt, und z. B. der Kategorie der Causalität die Praedicabilia der Kraft, der Handlung,

des Leidens ; dei- der Gemei nschaft, die der Gegenwart ,
des Widerstandes ; den Praedicamenten der Modalitat, die
des Entstehens , veígehens, der Veranderung u. s. w. unterordnet.
Die Categorien (der Vernunft) mit den modis (Categorien)
der reinen Sinnlichkeit oder auch unter einander
verbunden geben eine gi-osse Menge abgeleiteter Begrif
fe so dasz ein voltstándiges Wörterbuch mit allen
dazuerforderlichen Erláuterungen nict allein möglich , sondern
auch leicht sey zu Stande zu bringen. Critik der rei
nen Vernunft. Első kötet 130, 131, lap (Gratz. 1795.)

37

i n

több —, vagy kevcsebbség. A' nagyság lehet külterjedett
(extensiv) térben, és belterjedett (intensiv) időben.

44. §.

Nagyságok, milységre vitetve eg[^]we/jiMe[^]homogeneae
gleichartig) és különeműek (heterogeneae) , minél kü
lönbözőbb a' milység, annál külö'nneműebbek a' dolgok,
és így az egy — és különeműségnek lépsőji vagynak.
Egynemű nagyságok hasonlók, (similia , almlich) , különeműek
nem-hasonlók. Innen az egésznek részei hasonnemnek
(gleichartig, similiares) ha egymástul és az egészül
csak mennyiségökre — , és nem hasonneműek, ba
milységökre nézve különböznek. Amazok egészítő ré
szek (Aggregattheile , integrantes,) ezek állató — vagy
elemi Tészek (Bestand - oder Elementartheile, consilutivatV).
Hasonlat és nem - hasonlat tehát a' dolgok mily*
ségére vitetnek. Oly nagyságok, melyek egyenlőknek és
hasonlóknak nézetnek, megegyeznek (congruiren). Egye
zés tehát a' nagyságoknak nézeti (anschauliche) egyen
lete és hasonlata ; az ellenkező , nem — egyezésnek
neveztetik,

45. §.

• Nagyságok öszve hasonlítása mérésnek neveztetik.
Mérni mondatik egy bizonyos nagyság (mérték) által
más egynemű nagyságot meghatározni , vagy megvizsgál
ni, hogy egyik a' másikban hányszor foglaltatik ; a' mérés
tehát eredetileg számlálás. Az időt is meglehet mérni ,
ha annak egy része, mint egység, mértékűi vétetik.

46. §. '

Mennyiség milységgel öszve kötetve, vagy valamely
külterjedett nagyság mint belterjedett gondoltaiva, adja
a' való külterjedeítnek (reales Ausgedehnte , extensum
reale ,) az az olyan dolognak fogalmát , mely tért és
időt betölt (test , v. töst.)

47. §.

A' vány úgy gondoltatik mint bizonyos határozatok,
nak, jegyeknek, járulékoknak alapja, (állandó alapja

08

(substratum , Unterlage) ; ezen jegyek magok is lehet
nek állandók, melyek együtt teszik a' vány léteget vagy

lényét (essentia, Wesen), 's innen a' vány, lénynek is neveztetik. A' nem - allandó jegyek a' tulajdonképeni járulékok, vagy mellékek. A' ványt gondolhatjuk úgy is mint egyterút vagy többszerút.

48. §.

Az oknak viszonya az okozatra neveztetik ok-ságnak (Ursachlichkeit,) az okozatnak az okra függőség. Valamely okozmány vagy munkálmány (ein Gewürktes) tehát függő, melynek ellenébe tétetik a' független, vagy önálló, ön—ki [nok,) jöllehet néha vala mely önálló dolog annyit is jelent mint állandó dolog vagy vány (77. §.)

49. §.

Olyan ok, mely a' munkálásra szükségesképen el yan határozatva, föltételesnek, függőnek neveztetik, a' mely pedig ezen szükségétől szabad, független oknak önoknak (jok . nak *) neveztetik.

' 50. §t .

Ha a' munkáló, gondolkodó lény, és ha előre meg gondolt munkálat által határozatik a' munkálásra, neveztetik a' képlett munkálat tárgy ilag czélnak v. iránynak (Zwek, finis), nokilag szándéknak (Absicht, consilium). A' mennyiben ezen irány az oknak határozó alapja a' munkálásra, mely ok által azon irány valószillatik, ennyiben ezen irány maga is ok, irány -ok. Irányosan munkálni neveztetik tulajdon és szoros érte-*) Ezekbál láthatni, hogy mind a' vány (önki), mind az ok (ön -ok) egyszersmind no[^]-nak nokiságnak (subjectivitas) is neveztetik, (melyet a' gondolkozó'- noktul v. elmeiül a' modalitas categoriájábaa jól meg köll különböztetni.) A' járulék pedig én okozat, tárgynak, tárgyiságnak (objectivitas).

39

menyben munkálni, mert satélesb érteményben egy ezzel, tenni v. uiivelni. Az irány- ok lehet vagy alkalom- ok, v. indító.ok. A' mi által az ok az Irányt akarja elérni neveztetik eszköznek.

51. §.

Az a' mi által valamely dolog bizonyos munkálat okává lesz, neveztetik ezen dolog munkásságának (efficacia), és ennek egyetömi belső elve (a' munkálás tehetsége} azon dolog erejének. Az erő tartozik a' dolognak állandó jegyeire vagy határozatira (47. §.)

52. §.

Ha a' ványok az ő erejik által bizonyos járulékoknak okai m[^]s ványokban, azok ezekbe befolyanak. Ezön befolyás tehát a' ványok viszonya, mely által ők egymásra munkálnak vagy egy. oldalúlag, vagy kölcsönösen. Ezön kölcsönös munkálást akkor úgy lehet tekinteni mint viszontmunkálást, mely által. mind két oldalról helye van a1 cselekvés —, és szenvedésnek. Ha ezön kölcsönös

munkálás ellenmunkálás mind két oldalról , akkor ne vezetnek össze (antagonismus seu conflictus substantiarum.)

53. §.

A' lét v. léte (ro esse) maga a' valóság, a' létezés (ro existere) magát munkásság által (Z) kimutató léte. A' mi létezni kezd, származik; ;i" mi létezni meg. szűn , elenyész vagy elmúl ; mind a"1 kettő , történik. A' munkálás, mely által valami származik neveztetik előállításnak (prodictio) , a' mi által elenyész , elrontás — v. szétbontásnak. Amaz munkálja valamely dolognak kezdetét, ez végét. Általános előállítás maga a' vány előállítása vagy teremtés (semmiből), általános elrontás , semmisítés* Viszonyozatos előállítás v. a' már létező vány határozatának v. jegyének előállítása, képzés v. alaki

40

tás (Tormatio) ; viszonyos elrontás , mely által a' vány* tói* elválasztatik a' mi ahoz járult, fölőldozás. Teremtés, és semmisítés egymásnak általánosan ellenébe tételnek. Fölőldozás és alakítás egymással szükségesképen összevettetnek, mert midőn az első által valamely járulék elenyész, annak helyérc más lép, és midőn a' második által valamely új határozat járul , <:' helyött más enyész. Valamely dolog létező határozatának egyöttléte teszi annak állapotját. Ha valamely dologban határozatok származnak és enyésznek, az más állapotba jön, az az változik. Minden változás időben történik. Változás a' térre nézve , mozgás. Mozgás tehát időre és térre együtt viszonyozódik.

Jegyzet. Itt következnenek az enberi ismeret elvei (jmncipia cognitionis humanae) és a* lényndomány második szakaszának harmadik része : okosság taglalása; de ezek az én célomra szoroson nem tartozván, (minthogy a' nyelv fejtogetésben csak fogalmak — és gondolatokru , vagy inkább ezeknek jeleiről — a' szovakról lehet csak beszéd) , a' tiszta metaphysicában itt megállapodom , és fölvettem tárgyamhoz közelebb sietek. Hogy olvasóim tudhassák melyik beszédrész, 's melyik szó változtatás melyik mondományra tartozik, szükségesnek gondoltam, hogy egy rövid közönséges nyelvtan — grammatica generalis — melyet transcendentalis nyelvtudománynak is lehetne nevezni, előrebocsáttassék. *)

*) A^ közönséges nyelvtant a' mondományok szerint örömet küzlöttem volna valamely szerző után: de Sacy es Vater az Aristoteles categoriái szerint írák, a' melyek pedig, tudjuk, hogy hibások. Mások pedig véleményemmel sokat nem azon mondományra vittek , a' melyre talán költet volna vinniök így p. o. a' genitivust viszik az okozatra, . holott ez, akár, mint birtokos genitivust, akár, mint —

nak végtagút vizsgáljuk figyelmesen , a"1 substantia es accidens categoriájára tartozik. Mert a' birtok úgy tekintethe tik mint járulék, mint jegy, és a' birtokos mint substan tia, melyhez valami járul, így továbbá a' cselekvő es szén⁴¹

Közönséges nyelvten.

54. §.

Az emberek a' társaságos életre akár ösztönöztetvén , akár kinszerítettvén , szükséges volt gondolataikat, képleteiket valamely jelek által közöni egymással.

Ezen jelek között legalkalmasabb , legszebb és legcsodá latosabb a' hang, mely az emberekénél mind az ész által, mind a' hanglétszerek (organa soni) tökéletessége által sok képen módosíthatván , előállítja a' beszédet v. nyelvet.

A' beszéd v. a' szavak , melyekből áll a' beszéd igen elősegélik ugyan gondolatainkat, mivel mások gondolatai

közölni velünk, és így a' mieink bővülnek általaik:

de hogy a' gondolatnak meg kellett és köll előzni a' ber szédet, és így a' beszéd - alkotást, kétségbe hozhatatlan

; mert a' beszéd csak eszköz gondolatinknak közlé

sére , és így már a' beszéd előtt létezniök kellett , a' be

széd csak társaságos élet -szüksége, pedig talán gondol

koztunk, minekelőtte társaságba léptünk volna? A' gyer

mekekről példát vennünk nem lehet , mivel ők már tár

saságban születvén, a' hangokat, a' beszédet szüntelen

hallják 's ösztönből utánozzák, ha nem értik is a' meg

felelő gondolatokat ; dp az első emberekről , akár egy

szere akár növekedés által állottak légyen elő , máské

pen vólt a' dolog. Mert gondolkozni mindjárt tudtak ,

inilielyt az észnek valamely kis szikrájával birtak (hi

szen a' barmok is gondolkoznak) ; 's minekutánna ma

gok valamiről már gondoltak , csak akkor közölhet

ték valamely jelek által másokkal gondolataikat. Mi pe

dig mindnyájan már szavak és nyelvek bőségében születénk

, 's nem tapasztaljuk-e , hogy a' kik mindennek oly

vedő igéket a' milységre (positio , negatio) viszik , holott

az igek magokban viszonyt jelentenek , es csak öszve tété

lekben v. mondathatmányokban (praedicabilia) jelenthetnek

milyiséget v. mennyiséget is.

42

bőségében születtek , és élnek , hogy egész életükben sem szükség gondolkozniuk , fejőket sok gondolkozással nem is nagyon török ! . ,

55. §.

A' beszédnek mint módosított hangnak elemei az

egyes hangok. Ezön egyes hangok 1., pusztá v. egysze

rú hangok (hangzók) , melyeknek létszere csak a' torok ,

's az állatok sőt az élet nélküli dolgok is adhatnak han

gokat, azért ezek legelső elemei a' beszédnek, --- gon

dolatok közlésére legelsőben alkalmaztattak, 's így oly nyelvben, mely eredetinek kíván nézettetni, jelentéssel köll birniok; e' szerint nagy kérdés, ha azon nyelv, mely velök keveset gondolt ég gondol, lehet-e eredeti, első nyelv? Mindazáltal módosíthatnak vagy magokban vastagítás és vékonyítás által vagy a' száj segítségével, a' szájnak öszvehuzá&a v. gümbölyítése, és kinyitása v. kiterjesztése által. 2., többszerük (mássalhangzók), melyeknek előállításában részt vesznek a' torokkal együtt mind azon részek, melyek a' torokkal és szájjal öszveköttetésben állanak, u. m. fogak, iny, ajkak, és a' nyelv,

56. §.

Mind a' hangzóknak, mint a' beszéd első és fő elemeinek, mind a' mássalhangzóknak (de a' melyek csak hang segítségével mondathatnak ki) önmagokban is jelentéssel köll az eredeti nyelvben birni, és így egyes szókat tenni. De a' számtalan viszonyok és öszvetételek kijelentésére több betűk vagy szók szükségesek* innen származnak az öszvetett szók. Az öszvetétel történetik Jegtermészetesben ragasztás (betűk v. szók ragasztása) által. A' mely szóhoz más ragasztatik (elől v. utól) neveztetik gyökérnek v. törzsöknek, az a' mi ragasztatik, ragasztóknak v. ragnak (előrag, utórag.) Ezen ragok vagy a' szóknak értelményét wódosítják.

._ 43 ._

vagy egészen új szókat alkotnak. Az első neveztethetik szómódosításnak, gC második szó származásnak.

57- §.

A* módosításra nézve a' szók vagy változhatók vagy változhatlanok. Változhatók a' névszók v. a' tárgyak neveit —, és igezők v. a' tárgyak munkásságait, viszonyait kifejező szók. Változhatlanok egyszóval részecskéknek hivattatnak, ezek lehetnek név- és igehatározók (milységben), foglalók (tárgy viszoyban), indulatszók (nokviszonyban), és elől —, vagy utóijárók (mindenik mondományban j. A' névszók u. m. főnevek, melléknevek, és a' névképviselőji ([névmások] mint a' tárgyaknak nevei tulajdonképpen önmagokban állanak, és így mennyiség és milység mondományára tartoznak; és az igezők, mint munkás* ságot jelentő szók a' viszonyra; mind az által mind a' nevek tartozhatnak a' viszonymondományára, a' mennyiben egyik tárgy lehet vány a' másik annak jegye, vagy az egyik ok a' másik okozat stb; mind az igék tartozhatnak a' mennyiség és milység mondományaira, a' mennyiben a' munkásság mennyisítettetik V. sokszoroztathatik, határozotathatik, a' munkálat egy., vagy többtől származhatik, egy vagy többre vitethetik stb.

58. §.

A' névmódosítás, névragasztás (közönségesebben ejtögetés)

több módon történhetik. Ugyan is a' nevek el fogadnak , a' mennyiségben egyes vagy többes számot , a' milységben lépsőket, a? tárgy viszony ban , hol a' változás esetnek neveztetik, ok - v. cselekvő esetet (Viominat.), okozat- v. szenvedő esetet (jaccusqt.^., vány - v. nok - esetet melynek járuléka vagyon (genit, és dativ) A' név szók változhatnak nemek szerint is.

59. §.

Igemódosítás igeragasztás v. hajtogatás (conjugatio) történhetik a' mennyiségre nézve számokban-, a' mily

41

ségrc nézve /tatarozott v. hutárazatlqn módban A' határozott mód lehet ohajtó (lehető), jelentő (létező), es parancsoló (szükséges). A' tárgyviszoyra nézve a' munkálás lehet külső v. atható , és belső v. lenmara dó. Az átható munkálás lehet cselekvő, v. oki, v. igenleges, és szenvedő, v. okozati, v. nemleges. Mind a' nokok t. i. a' munkáló nokok (személyek) , mint a' tárgyak v. mik is többen lehetnek. Ha a' személyek cselekvésben vagynak lehet a' munkásságot és igeragasztást is (tárgy viszonyi) noki- nak (subjectivus) nevezni ; ha pedig szenvedésben tárgyi -nak (objectivus.) A' benmaradó munkásság is mét vagy tisztán lenmaradó (létei) vagy némi némi cselekvés -és szenvedéssel vagyon ösyveköttetve (létezés). Ama/i nevezhetni tiszta nokiságnak v. subjectivitásnak is (subjectivitásnak nokviszonyi érteményben) emezt nokviszonyi objectivitasnak. Ezön érteményben mondja Krug fund. Philos. 75 §. ban : Die innerliche (immanente) Thätigkeit ist blosz ideal oder theoretisch — es wird dadurch nur etwas subjectives erzeugt , die anszerliche (transeunte) ist real oder practisch — es wird dadurch etwas objectives hervorgebracht. Tisztán benmaradó munkásságot jelentenek p. o. a' magyarban ezön igék : van, «//, kél) megyen, stb; némi cselekvés -és szen* vedéssel öszvekötött munkásságot (némi tárgy-viszonyi subjectivitást és objectivitást) ezek : ellenség omul az ellenségre, a' ház omlik; az elme haboz, a' viz halzik , a' borhoz nyúl, a' bor nyúlik, stb. lehet mind a' kétféle munkásságot öszveköttni mennyiséggel (gyakor ló), lehetőséggel is stb. Az igeragasztásnál előjönnek az idők: jelen - idő (létező,) jövő idő (lehető,) és múlt idő (szükséges.)

60. §.

Minekutánna mind a' tiszta metaphysicát , mind ;V nyelvnek közönséges tanitmányát röviden láttuk vólna, által megyek magára a' fölvelt tárgyra, mely a'

MAGYAR NYELV METAPHYSICÁJA

vagy a' tiszta metaphysicának , a' methaphysicai törvé-
 nyeknek v. az ismérettehetség eredeti , előlegi törvényei-
 nek különösen pedig a' mondományoknak alkalmazása a'
 magyar nyelvre. Minthogy pedig a' nyelv annyi, mint
 fogalmainknak, 's gondolatainknak a' tárgyakról kifejezé-
 se , a' végett hogy azokat másokkal közölhessük ; és mint
 hogy a' nyelv szovakból a' szovak betűkből állanak : tehát
 a' nyelv metaphysicája, és így a' magyar nyelv metaphysicája
 is nem egyéb, mint fogalmainknak vagy gon-
 dolatainknak a' tárgyakról, a' betűkkel előlegi (a priorisch)
 meg egyezései , vagy a' betűknek előlegi jelenté-
 sei, melyek az első nyelvalkatótól éreztettek, használ-
 tattak. És így a' magyar nyelv metaphysicája a' magyar
 nyelvet mint tárgyat, vagy mint valót előre fölteszi
 (13. §.) , és csak azt vizsgálja: a' nyelv-ismérés v. Leszélés
 eredeti törvényeivel -u a' betűknek eredeti, elő-
 leg* jelentéseivel mennyire egyez meg a' magyar nyelv ?
 E' szerint két szakasza vagyon a' magyar nyelv metaphysicájának,
 az első szól : általában a' betűknek eredeti
 jelentéseiről, a' másik: a' magyar betűknek és szavak
 nak ezöii eredeti jelentésekre alkalmazásúru.

46

A' magyar nyelv metaphysicájának

K L É Ö SZAKASZA

A' betűknek eredeti jelentéseire!

\$1. SMivel

a"1 hangzók első elemei a' beszédnek ; nagyon
 biliető hogy talán elsőben csak hangzókkal beszéltek
 az első emberek *). És így ezeknek módosításaival ügyekentek
 a' riiondományokat kifejezni. Kik a' mimicában
 (mint olyan jelekben , melyek a' gondolatokat az ábrázat,
 tagok, és az egész test változtatása, mozgatása
 által közlik másokkal} jártasok, tudják hogy a' tagok
 változtatását , módosítását a' kifejezteíendő tárgy — vagy
 az arrólí képlethöz köli alkalmazni. 'S e' szerint bízvást
 fölvehetjük, hogy midőn az első beszélők vagy nyelv
 alkotók szájokat öszvehuzták, öszvegömbölyítették, vagy
 elterjesztették, kinyitották , mennyiséget akartak ve-
 le érteni, és így a' száj öszvehuzása, öszveséget,
 egységet , kinyitása, terjedést, sotságot jelentett, amaz
 jelenthetett belséget , bezárást is, emez pedig kinyitást,
 külséget. Továbbá lehet még módosítani a' hangokat i-astagítás
 és i:é/ionyítás , v. gyöngítés által. Innen állanak
 *) Rousgean azt monclja „Emile" je'ben, hogy már a' csecsemők
 beszélnek accentus az a/, liang által.

• \tm

47

elő aC vastag és vékony hangzók. Igen természetes <

hogy a' vastag hangok vastag, nagy, magos dolgokat
 vagy durvákat jelentettek , a' vékony finom hangok fi
 nom, kellemes stb. dolgokat, és így milységet. A' vi
 szonyban vagy az igékben az első (beszélő,, közlő) sze
 mély, és a' második (mint a' kivel a' gondolat közöl
 tetik) csupán mutatással is könnyen kijeleni ethetett , de
 a' harmadik (távollévő) személyről vagy dologra] levén
 a' gondolat, már jelre -^ hangra volt szükség; mint
 hogy pedig az évre nézve a' harmadik személy (Vala
 mint a' második is, és minden más Holog) tárgy —
 objectitm : innen a' viszonyban a' hangok táí-gyiságöt
 — objectivitást ~ járulékot , birtokot , tulajdonságot
 stb. jelentenek. Az időkben is a' jelen időt könnyen
 lehetett mutatással kijelenteni *) (Herder) ; de a' múlt
 idő (szükségesség a' nokviszonyban. 59. §;) kijelentésere
 nézve hangra vólt szükség , valamint áj jövőre néz
 ve is , de az utósóruul mint távollevői ül még durva ál
 lapotban nem tudtak vagy nem gondolkoztak semmit az
 fenberek (mint a' gyermekek és barmok, melyek csak
 á' jelenről tudnák, gondolkoznak). A' sebesebb, vagy
 lassúbb mozgást és kilehet rövid v. hosszú hangokkai
 jelenteni. Ezek szerint csupán hangokkal v. hang
 zókkal is mind a' négy mohdományoh keresztül meg
 lehető nyelvét, v. beszédet lehetett alkotni (ma is ér-
 *) Innen aj régi nyelvekben , t. i. majd minden keletiekben
 múlt idők a' gyökérszók , úgy hogy némelyekben most sincs
 jelenidő. Mennyivel fölségesb a' magyar nyelv , a' mely
 ugyan az őскеzdetben ~ csak a' hangzókkal beszéléskor
 hasonlólag csak a' múlt időre (mint alább fogjuk látni)
 használta a' hangokat, de későbbben , t. i. a mássalhangzok
 ismérgetése - és használásakor igen tökélesen és egyszerűert
 kimivelte az időknek leg finomabb különbözőéseit is, úgy
 'hogy a' jövő idő ismét egy egészen új igeragasztást alkot,
 'stb. Kitagadhatja csak ebből a" magyar nyehnek egy
 TŐ! ősrégiségét, más részről sok oldalú miveltségét.

48

tik ezt , a' hangászat némely módosításával a' hangszer
 zók"). És így a' hangzóknak eredeti , előlegi jelentéseit
 ezekben határozhatjuk meg : A' hangzók általában je
 lentnek távollétet, tárgyiságot (a' tárgy viszonyban) >
 múlt időt (a' nokviszonyban), és egymás után következést
 (az időiségben) külön : a' gömbölyűk (gömbölyí
 tett szájjal ejtettek) gömbölyiíséget , öszve&éget > bezá
 rást ; a' nyíltak , nyíltságot 3 terjedést ; a' vastagok
 nagyságot , durvaságot s? vékonyak, szelidséget , kedves
 érzést , kicsinységet. Sebes idő , jelen idd is jelentethe
 tik róWdhangzókkal , lassú , tartós idő V jövőendő idő pe-1
 dig hosszúkkal *).

62. §.

De későbbben az enberek, mind önerejök, mind kü
 lönösen a' társasági gondolatcserélgetés által jobban fej

lődvén , (igyekeztek gondolataikat többszerü hangokkal, vagy mássalhangzókkal is kifejezni, a' mit igen könnyen tehettek elsőben a' természeti hangok utánozásával , utóbb pedig, beszéd-szereik ezen utánozás által már gyakorlásban levén , ezen másaihangzóknak előlegi jelentéseivel. Ugyan is a' mássalhangzók kimondásában résztvesznek a' fogak, íny, ajakak, és nyelv, ide értvén, hogy né melyek a' torok által ejtetnek ki, de a' torok minden hangnak létszere. E szerint a' mással -'hangzók elosztatnak .1., fogbetűkre 2., inybetűkre 3 3., ajakbetűkre, és ha tetszik 5., torokbetnkre, 'S jóllehet az első enberek

*) Zögernd komrat die Zukunft hergezogen

Ffeilschnell ist das Jetzt entflogen

Kelne Ungeduld beflügelt

Ihren Schritt wenn sie verweilt ,

Keine Furcht, kein Zweifel zugéit

Ihren Lauf wenn sie enteilt.

.Schiller. Sprüche des Confucius.

49

a' betűket nem ismérték , 's nem is ismérhették ; mint hogy ezek csak az írásművészet foltalálása után külön böztethettek meg tisztán egymástul: mindazálfal a' be szédszereknek a' beszélésben nagyobb vagy kisebb rész vételét nem érezniök, nem csak lehetetlen vólt, hanem szükségesképen ösztönöztettek azon beszéd-szerekkel úgy élni , hogy azok a' gondolatoknak megfelelő jelek le gyenek, és így olyan jelek, melyeket minden hallgató egyszerre megértsen (mint a' mimicában minden néző igen könnyen rátalál sC gondolatra), mert különben abeszélő nagyon önkényes és haszontalan dolgot tett volna, ha az ő gondolatját a' hallgató a"1 jelekből (V hangból) kinem találja, "s a' beszélő utóljára is mutatóra szorul vala; pedig ha a' közellevő dolgot vagy jelenlevőt mutathatá is , milliódon mutathatta a' távullevét , harmadik személyt, multat, jövőt stb? Ezekből tehát világos a* mássálhangziik előlegi jelentéseinek lehető , sőt szükséges volta. Az tehát a' kérdés : micsoda előlegi jelentései lehetnek a' mássalhangzóknak? —> Úgy hiszem, ha csak a' természeti hangot vizsgáljuk is, a* mássalhangzóknak előlegi jelentéseiből némelyeket talán kinyomozhatnánk p. o. az, S. SZ. betűk ha pusztán (az az természet szerint valamely hangzó sögitségével) mondatnak is ki, mindenki fogja érezni, hogy azok tartóságot, tartós munkáiást — , a' T. már el végzett inunkálatot, multat — , *} az R. erőt, terjedést **) stb. jelentenek; és így többeknek öszvehasznításából al kalmassint reá találhatnánk az előlegi jelentésre. De ezen munka , ámbátor szép és hasznos , "s a' ma

gyarban, hol különben is annyi sok hang - utánzó szovaink vagynak, talán kivitethető, de fáradságos és hosszas volna. Én ámbár a' természeti hangokbúi is soka-*) p. o. parancsolás , parancsolat, akarás., akarat, mondás, mondat 's több e/.erek.

•*) tűivel nagy erő költetik kiejtésére.

4

50

kat főijegyeztem, egyszerűbb, de merészebb módot próbálék. Ugyan is a' betű jelentésének , ha előleginek akar nézetni , mindig viszonyban köll állani azon be szédszerrel, mely által a' betű kiejtetik. Ha tehát sC fogakat úgy nézzük mint sokságot, v. mennyiséget, az ínyt , mint milységet , az ajakakat , mint két viszonyban, álló tárgyat és a' nyelvet, mint a' beszéd fő munkálóját , v. a' beszéd én - jét , azon nokot , mely fő létszere, v. eszköze a' beszédnek, mely mindenik be szédszerrel együtt részt veszen a' beszédben, melyre vitetik minden beszédszcr , minden beszéd , és azért a' magyarban (vagy másott is) per excellentiam nyelv nek fjingva , •ylwaaa NŰ^ neveztetik : bízvást ki mondhatjuk „<• fogbetűk mennyiség mondom anyára, inybetűlt m'lýségre, QJqkbetűk tárgyviszonyra, és a nyelvbetűk nokviszonyra tartoznak."

Jegyzetek 1., A' torokbetűk tartoznak a' többi torokbet Űk vagy hangzók sorába.

2., A' betűk rokonságáru alább leszcn szó.

5.1

A' magyar nlyev metaphysicájának

MÁSODIK SZAKASZA.

63. §.

A' magyarnyelv metaphysicájának ezön második szakasza, vagy a' betűk előleg! jelentéseinek a' magyar nyelvre alkalmazása három fejezetre oszlik föl. Az első fejezet szól a' magyar betűkről általában, második a" betűkről a' ragokban , harmadik a' betűkről a gyökérszavakban , de ezön harmadik fejezetet , mint az egész értekezésnek másik főrésztét (5. §.) egy külön munkára fogom, ha a' körülmények kedveznek , vagy magamnak , vagy másoknak fön tar tani.

4

Második szakasz.

ELSŐ FEJEZETA'

magyar betűkről általában.

64. §.

A' hangzók a' magyar nyelvben e' következők : ^, «, á, «, e, é, ét é, »', •', o, ó, u, M, ö, 64 ti, f,t.

összeleg 18.

A* mássalhangzók:

6, ez, cs, d, dz, ds, f > g, gy, h, ;, k, l, ly, m, n, ny, p, r, s, sz, t, ty, v, a, zs.

összeleg . . 26.

egész összeveg 44.

Jegyzetei I) A' hangzók között talán némelyek főn akadátnának a' négyféle a- és e- hangzókon. — a van ebben í ma *) ; « , a' palóc/oknál p- o. batyam (baatyaam), « ebben vártátok, várták, az első a; vagy a' német «, p. o. Marie ; á ugyan ezekben vártátok , várták > a' má* sodik a; e ebben, ment, (ivit) ; é a' palóczoknál p. o. leleptem (leleptem), é ebben mént (immunis) **) vagy ebben, kérés az első***); e ebben, ép. A' nyelvfejtőgeiőnek tisztje a' szólásmódokat is följegyezni. A'műszókönyv ****) czimű munkám előbeszédében bővebben ügye- *) vagy ezön angol szokban: not, dog. **3 vagy ezön angol szokban bed , let , ***) 's ebben enbér a' második e némely tájakon. *»**) műszokön^v a' magyarhoni törve'ny- és ország tudománybnl, XIX lap 4szer«

53

kéz te m megmutatni, hogy ezön új jelek nem növelnék, hanem csak kellemesen sokszerüsitnék a' vonatok *) számát. Sőt a' nyelvbeli accentus határozottsága előbb utóbb kinszeritni fog ezek elfogadására, mi vei merem állitni, mint a* főlebbi munkámban láthatni, hogy idegen ezek nélkül nem csak meg nem tanúihatja nyelvünket, hanem el is ijed tőle , midőn látja a' sok hosszú hangzókat egymás után , melyeket mi hamisan íránk le p. o. ezeket: Árpád, várták, mérték, egy magyar sem mondja ki úgy a" mint iratik, hanem: Árpád, várták, merték, az igazi hosszú accentus az utótagon nyugszik. Tovább megyek : igen ékesitné irataink - 's könyveinket, ha egészen kihagynók az accentusokat ; a' mi könnyen megeshetnék , ha az egyik rendű, talán a' hosszúk helyébe mást helyeztctnénk, fölteszem a' görög nyelvből, mely úgyis rokon ii latinnal, kölcsönöznénk; p o. é annyi lenne mint e , «, mint «, ó mint u stb. vagy a, e maradnának rövi deknék , «, e hoaszúkká válnának, sC mint tetszenék.

2) A' mássalhangzók közül cz, cs, irattatnak tz, tsvel is. A' dz-t némelyek két betűnek veszik, pedig, hogy egy betű, mutatja, p. o. ezön szovakban irtódzni, h'allgatódzni , kérődzni , tudzni, aggatódzni stb. az, hogy a* — ni előtt hangzót nem veszen föl (magyar helyesírás — a' magyar tudós Társaság különös használatára), nem mondjuk : hallgatódzani, harapódzani stb ; mások egynek tartják a' d v. z betűvel , de úgy tartom nem egyet tesz nek ezek : fogódzni (valamibe) , fogódni (elfogódott a' szivem), és fogózni (meg fogózni, fogóval meg verni) stb.

A' hangzókrul.

65. SA'

hangzók **) Iső fölosztással gömbölyűk (61. §.) melyek gömbölyít et szájjal ejtetnek ki ezek: o, ó, ö ,

*) accentus — vonat az iratban, vonás a' beszédben. —

**) Jegyzet. Ha a' hangzókat inu/.sikai lajtorja szerint alútru! v. a' legvastagabban kezdve fölfelé a* legvékonyabbig akarjuk

54

« , u , // , // , M ; nyiltak melyek nyilt , széletterjedett száj. jal ejtetnek ki ezek: á, á, e, e,'é, é, i, i, és középiek melyek a' nyiltak és gömbölyűk közt lenni látszanak ezek: a, és á -melyek közelitnek mindaz o-hoz, mind az á és á-hoz.

2} Vastagok v. alsók ezek: a, á, á, á, o, o, w,

« , vékonyait \. felsők ezek: es é, é, é, ö, o, K, ?Z, és

Közösök ezek: e, », í. *J

3) hogzszúk ezek.* ó, e, í, ó, ú, 6, ú, rövidei

ezenek.' a, e, í,o, «, ő, ü^ - középrövidek á, «, ésközép-

Jegyzet. A' hoszszn hangzókat a4 megfelelő rövi dekkel a" hangkellem könnyen föl«seréli p. o. kéz, keztyű,

lélek, lelkem, ár, arany stb. Továbbá könnyen fölcseréltetik az e, és ö, t', és ü, ö, és ő, é és 4 stb

előszámlálni, ily rend áll elő : u, o, a, ü, S, e , i. Ebbői

láthatni , hogy a' hangzóknak mély, és magosakra elosztása nem helytelen ugyan ; de mivel ezön szovakban :

mély, e's magus épen ellenkező hangzók jönnek elő; azok

nak ily elncveze'se nem alkalmas, és a' „vastag, vekony

y. alsó felső" nevezetek sokkal alkalmasainak.

*3 I és i közös tulajdonságukat onnan vehetek, mivel a' vasta

goknak a' vékonyakkal rokon - vagy társításában re'szt nem

vesznek és így társtalanok, közben maradnak , innen mind

a' két rendbeliekre közösen, tartoznak, 's mindenikkel öszvetársulnak

, melyet nézetileg (intuitive) így mutathatni meg:

M társ ü-vel

ú — w-vel

o. — »-vel

ó — ő vei .

a — e-vel ,

á — c-vel

'a -J— é-vel

(i — e-vel

* t

,/ < társtalanok

a, hoszszúe'pedig az ível közelrokon vagy tőszomszéd levén tulajdonságában is osztakozik.

55

66. §.

A' hangzók 1) általában a., jelentenek , mint fölebb

láttuk (61. §.) a' tárgyviszonyban tárgyiságot , p. o. 6

(iJJe) harmadik személy (mely az én-re nézve tárgy. Krug.),

továbbá áthatást a' tárgyra p. o. szeret -L (er liebt cs),

szereti-ük, v. Szeret. J-ük (nous l'aimons), szeret-l-tek, szeret l k, mond-l. *) vagy mond- Ja, mond-l-uk, v. mond-J-uk, mnnd-l-t.uk, v. mond-Já-tok, mond-l-k, v. mond-Já-k és így tovább, a' határozott tárgyú egész igeragasztáson keresztül. — Jelentenek továbbá ezön okból birtokot (birtokos v. substantia accidensét) p. o. János -É, József- É (quasi Joannis , Josephi accidens v. smim), asztal -É, könyv -É, stb. Továbbá Jánosnak könyv-E (János nok, v. birtokos, a' könyv pedig accidense, birtoka) pénz-E, láb -A, fej-E, kalap-j A. stb. Továbbá könyv-E-l, könyv, mint több objectum v. possessum (E, l.) könyv-E-l-m, több könyvek mint az En-nek birtoka (M.) könyv-E-l-nk több könyv mint birtoka több én-nek (NK). stb. A' forma is úgy tekintet hetvén mint accidens, (Krug), innen formát is jelent, p. o. gomb, gomba (gomb formáju) kürt, kürtű v. kürtő , fal, falu, végre a' substantiának tulajdonságát (quod substantiae inhaeret) p. o. könny, könnyű (könnytulajdonságú v. könny nehézségű) asz-ik, aszú, gyönyör, gyönyörű, fej, fejű; hasonlók képű, lábú, kezű, dics, dicsű v. dicső stb, ide tartoznak a' részesülők is p. o. ir, író, kér, kérő, tanít, tanító stb. Jelentenek továbbá £., múlt időt, (61 §.), innen ó (antiquus); továbbá szeret-E (amabat) szeret-E-ek v. szeret É-k, szeret-E-el, v. szeret-É-1 ; így szeret-É-nk , szeret-É-tek , szeret-É-nek ; rmond-A, (dicebat); mond-A-ek , v. mond-É-k , mond-A-al, stb. és így tovább minden féligműit időkben az egész ige ragasztáson keresztül. Jelentenek végre e., kisebb nagyobb tartósságot, egymás után következést, innen lehet ki-*) sok tájakon p. o. Abaújbaa most is így élnek vele • valamint a' következőkkel is.

56

magyarázni a' különséget ezek között, itt, ide, ott, oda, *); le, cl, **) innen lehet kimagyarázni ezön szót is, idő (mult=l a'-lét=D előtt, jövő = Ó a' lét = D után , mint hogy az idő tulajdonképen csak ezen két részből áll. 25 §.)

2) A' gömbölyűk jelentenek a., g&mbölyúséget p. o. ör, melytől örvény, őrvült, örül, öröm, továbbá kör, körűi, körűlet, ***) gömb, öv, bog, domb, kor, köny, öböl, ököl, gyöngy, bogyó, gömő, gömölcs , v. gyü mölcs stb. b. , ö\$zve v. egybehuzást, berekesztést , be zárást, p. o. minden — ódik , —ődik, — ózik , — őzik képzőjű benmaradó igék, záródik, győződik át b. továbbá, töm, köt, öl, sőt (p. o. szemeitlesöti) melytől sötét, söveg (claudens V. tegens quid) stb. Megjegyzést érde

mel, hogy az u, ú, «', ú hangzók, melyek a' száznak kicsucsorításával cjtetnek ki , hosszú gömbölyűt v. csak hosszúságot előterjedést jelentenek p. o. kií, v. ki kül, külső, továbbra csúcs, tű (acus), új, s,züv. sziv,, fű, fül, út, híz, melytől hosszúsú.

3) a' nyíltak jelentenek térséget, terjedést, nyitást^
p, o. tér, tár, szél, tát, p. o. száját tátja, ér, jár, hézag, hát, ai , v. aj, v. ajak ~ a' mi öszvehuzattut, v. bezára tott (==: a) kinyitja (W/); hasonló ez is aító y. í»jtó stb ; a' nyílt és gömbölyű hangzók után lehet kimagyarázni •A1- dül -dül (előterjedve p. o. indul, mozdul, rándul) és a' -dal -del (elterjedve ~- többször p. o. éldel, járdai) ragok közti különiséget (28. §.)

4) a' vastagok jelentenek nagyságot p. o. nagy, mai-*) itt, ott, ezekben egyszerre megs/.űn, vagy nyugszik a' hang és így a' jelelt dolog is u. m. az idő v. tér; ide, oda, ezek ben folytatódik ; innen amazok nyugvást, ezek mozgást jelen tenek; hasonló: mellett, mellé, között, kö/.é stb.

***) ebben, el, elől leven a' hangzó az l (nyelvbetű} később mondatik ki 's a' nyelv elmozdul helyéről : ebben pedig le az / elébb mondatik ki 's a' nyelv már a' hangzó kietésekor, mely később történik, leesett.

***) koszorú (kørsorú).

57

gos, durvaságot kellemetlen érzést, p. o. ború, ko mor, mord, szomorú, távolságot *) — p. o. tova, túl, az, amaz, ott, oda, amott, amoda, alul, stb.

5) a' vékonyak kicsinységet, p. o. kis, kisdéd, ke vés; kellemetes érzést p. o. derú, vig, ékes, kedves, szép, szerelem, közelséget p. o. ez, emez, itt, ide, emitt, emide, fölül stb. jelentenek **)

6) a' hosszúság térséget , tágasságot, lankadást, fá radságot 's mint alább látjuk, jóvő időt; a' rövidek, keskenységet, kicsinységet, egybehuzást, egységet gyor saságot és jelenidőt, (p. o. ma=hamar idő, 's gyakran éfünk vele e' helyett is: hamar p. o. gyere ma.)

Jegyzet. 1., A' 4-k és 5-k pontbul láthatja a' gon dolkozó olvasó , miért kívánja a' magyar nyelv termé szete , hogy vastag vagy vékony hangzójú gyökérhöz ha sonló hangzójú gyökér járuljon ?

2., Azon általános észrevételt alig szükség említöm, hogy a' hangzók szolgálnak a' mássalhangzóknak kiejté sére is minden nyelvben.

A' mássalhangzókra).

e.: §:

A' magyar nyelvben fogbetűk ezek : r , * , z , tz, z* , cs , ez. Jnybetűk: g, gy , j\ &. Ajakbetűk: 6, f,

m s p, v. Nyelvbetűk: r, ds, dz, l, ly, «, ?/y, í, ty.
Jegyezzük meg ezeknek rokonságáról és jelentéséről. 1-ször Az R betű mind a' nyelv-, mind a' fogbetűkhöz tartozik- v

2-s/or Általában rokonságban vagynak egymással a fog- és inybetűk (fog, ésiny)% azért, is mivel a' A, inybetű rokon a' f, v. cz-vel (lásd alább 1-szcr) , innen mind a' fog mind az inybetűk a' milységben igenlcgessé-*) mivel a' távolság kijelentesere erősebb az az vastagabb hang 'kivántatik.

**) Talán ezen vastag e's vekony hangok kiiiönsegeiből lehet ki magyaráznia' szinek különégeit is, p, o. barna, piros, sár ga, kellemetlen szinek; fehér, kék, zöld stb. kellemesek.

58

get, tevőséget jelentenek, 's az fnybetűk a' mennyiség mondományába is be folynak. És mivel a' dolgok mennyiségével elébb ismérkedtek meg az elsőenberek, mint a' milységével, (mely már a' második mondományra tartozik} ; az önkény eltávoztatása végett jegyezzük meg hogy kivált képen a' mellékneveknél több fog - és iny betűk előkerülése esetében az elsőbbek mennyiséget, az utóbbiak milységet jelentenek, p. o. sok = *és ó (többségi) minőségű, kis=£ és i (kicsinyítő) minőségű stb. Hijánosságot v. nemlegességet pedig a' milységben jelentenek a' h és n betűk. Ugyanis a' h tnlajdonképen sem nem hangzó, sem nem mássalhangzó, majd minden nyelvben kifogás van ellene , *s néha nem is betű, hanem csak aspiratio, ezért hijános betű, 's hijánosságot jelent. Az n is igen bajlik a' torokbetűkhöz -^ a' hangzókhöz p. o. a' francia nyelvben en, in, on tsb. többnyire torokból mondatik; Gesenius nevezi a' 'sidó («) - t den vocalálmlichsten der übrigen Consonanten, Lehrgebäude §.32; a' magyarban is az nd és ng (nk) valósággal torokból mondatnak, *) innen vagynak énk v. ének (can-ere, s-ing-en) , hang, cseng, bong, dong, mond stb. mind csak hangok, irtnevan reng, rendit, rendűi, peng, pendit, pendül, cseng, csendit, csendül, továbbá: innen **) v. innend, onnan, v. onnand, stb , és a' jövő idők p. o. jövend, a (t and T- tartós hang, mely mint főlebb (61. §.) láttuk jövő időt jelent. Az w , ny magában is előfordul mint torokbetű p. o. ebben nyelv , természeti hang , de előfordul mint csak paragogicum is sok nyelvekben. Ezért jelent az n is majd minden nyelvekben n htjáiiasságot , tagadást s nemlegességet, kirekesztést. De főképeu innen jelenti az n a' nokvisssonyban (mint nyelv betű} magát a' gondolkozó én-t subjectumot , mely minden mást kirekeszt, melyre nézve minden más, objectum ; (Ich bin — es sind Dinge ausser mir und unter dieseii

*) 1833-diki Tudományos gyűjtemény IX. kötet, 28 lap.

**) Utneu v. idnea -^ tér v. idő tolytatódik 66 J.

Dingen auch andere Menschen. Fundament. Philosophie) §. 68. Anmerk. 1). Különben is a' fölebbiek szerint az n legmélyebb, legbelsőbb torokhang levén, kérdem mit jelenthetett mást az első nyelv-alkotónál a' torok mélyébűi kijövő hang, mint magát a' beszélőt, a' gondolkozé nokot, az én-t? — Mint midőn a' mimicában az ujamat magamféle viszem 's magamra mutatok: épen úgy mutat a' hallgató előtt azon mély torokhang magamra v. az én-re.

3) A' fogbetűk által vitetnek a' tárgy viszonyba is, de mindenöttsubjecti vitást -^átható munkásságot jelentenek; mivel a' mennyiségben mindenkor erő gondoltatik, 's az erő a' tárgy viszonyra különösen az okiságra v. munkás ságra (42 és öl §.) tartozik.

4) A' gy és g rokon a' d-vel is, mivel ha j jön a' d után, könnyen gy-nek mondatik p. o. mondja, adja, több nyire igyejtetik ki mongya, agygya stb. De idegen neveknél is változott mind a'#, mind a' d, gy-vé a' magyarban p. o. angelus, angyal, diamant, gyémánt stb, 's magában a' magyar nyelvben meg vagynak, de, gye, vig, vid (vidám), szeligy, s/elid, bolyong, bolyond, v. boldond stb. így vagy on rokonsága a' k-nak is a' cz-vel annyira, hogy a' Latinok a' k-t is mind c-vel irták, a' Görögök; pedig a' c-t is k-val. Rokonsága vagy on még a' cs-neka' t-vel, (de a' cs ilyenkor inkább ts.) mivel a' t ha * járul hozzá úgy mondatik ki mint cs p. o. költ, költség, mely így mondatik ki kölcség stb. / is könnyen vál j-vé, dicsér-l-ük, dicsérjük (66 §.!:;) és n, ü, ö, ó, vvé, nyelv, nyelv. Hogy a' lágyított betűk rokonok a' megfelelő keményekkel p. o. gy a' g-vel, ny az n-nel, ty a' t-vel stb. alig szükség említnom. *)

5-ször j, h, v, betűk kéthangzók közé is járulnak

) a' kiejtésben könnyen fölcseréltetnek: g és k, d és t, m és W, (nagyon hibásan mert ezek sehogy sem rokonak egymással), b és p, fé v, gy és j, ly és j (az Jy-et különösen ritka enber ejti jji!).

60

5SBSS

a* kedvetlen hangzás elkerüléséért ("sexért cjiyvbtűknek is hivatnak} p. o. jó, jó-a, jova, alma, alma-a, almája, jő, jő-end, jövend, lé, le-e, leve, le, le-ebb, lejebb, ju, ju-olc, juhok (a" h-t senki sem mondja ki ha ki iratik is a' gyökérben). Hibáznak tehát azok, kik a''' hangzók öszvekerülése esetén kívül is használják ezön enyvetűket p. o. törvénye helyett írják törvényje, vagy törvénynye, fölebb helyet följebb v. fölylyebb stb.

6-szor jegyezzük meg ezek után főképen, hogy fölebb csak általában mondtam ki mint principiumot,

hogy a' fogbetűk, mennyiséget, inybetűk milységet, ajak
 betűk tárgy viszony t, nyelvetűk nokviszonyt jelentenek;
 de mivel a' fő négy mondományok ismét kisebb mondományokra
 oszlanak, mint tudjuk: tehát az egyes belüket
 is köll az egyes mondományokra vinni, és ekképen azok
 nak előlegi jelentéseit kinyomozni tudnunk. Ezön tekin
 tetből a' beszélszereknek működésire — funkciójira —rfigyeljünk
 kiváltképen. Tehát a' fogbetűknél a' mely
 egyes betűk kiejtésében a' fogak több részt vesznek,
 azok többséget, a' hol kevesebbet, ott kevesebbséget je
 lentenek, így az r talán legerősebb fogbetű, az * már
 gyöngébb, az **. ismét gyöngébb, a' a leggyöngébb 's ez
 már csak egységet jelent. — Az ajakbetűknél a' b kiejté
 sekor az ajakakat legerősebben köll befogni, 'a jelent belséget
 ; az/, kiejtésékor a' felső ajak kijebb áll, és így
 jelent felsőséget; a'/* kimondásakor pedig az alsó ajak
 áll kijebb és így jelent alsóságot, alapot; a' v. kimon
 dásakor csak kevéssé érintetnek együvé az ajakok és így
 •A két ajaknak viszonya, eŒ^ó'££mw«£«/«ía szembetűnőbb
 levén, mint ha egészen öszvezáratnáriak az ajakok, (mint
 a' többi ajakbetűkben) jelent egy öttmunkálást; az m
 betűnek pedig mint ajakbetűnek társa nem levén (£ társ
 />-vel, /, r-vel), úgy tekintethetik mint társtalan vagy
 mellékes betű, és így jelent mellékséget, accidentalitást,
 objectivitást. — A' nyelvetűk közül, minthogy az «. v.
 ny magát a' gondolkozó én-t jelenti, (főlebb 2-szor) te
 hát a' többi nyelvetűk jelentik a' többi egész minden
 séget, *) az az én-cn kívül létező világot, mint te, do
 log, tárgy, innen ezön utóbbiak jelentenek, léteit, lé
 tezést, valót 3 'stb. — Végre a' g maga milység betű levénrokon
 a' fog — v. mennyiségi betűkkel (2-szor), mint
 mennyiségi betű befoly a' tárgyviszonyba (3-szor), a' dveli
 rokonságánál fogvást (4-szcr) pedig a' nokviszonyba,
 és így minden mondományokba, 's c' szerint jelent
 mindenséget v. egyetömséget.

7-szer jól jegyezze meg magának az olvasó azt is,
 hogy én a* betűknek csak első gradusú rokonságát fogadtamel,
 {mint láttuk), és csak a' másodikra sem vit
 tem sehol, mert különben vége hossza nem lenne a'
 sok rokonságnak, az egész fejtogetés csak önkény vólna
 (mint Révainál sok helyeken p. o. jelen munkámnak
 4-dik szakában is láthatni), 's bizonytalanul tévedezhetnének
 elő 's hátra.

Ezeket tudván nézzük sorra egyenkint a' mással,
 hangzókat.

68. §.

B, ajakbetű, tárgy viszonyra tartozik. Jelent lelséget
 , belsőséget **) p. o. ba, be, ban, ben, (elő-és utó

ragok), továbbá, bő, e= belől mennyiség, tágasság, bőség, (66 §. 6) , innen a' hasonlításban bőviti a' gyökér mellék fizó jelentését , p. o. jó, jobb, okos, okosb, stb.; nyir bál = bőven v. gyakran nyir, hasonló: kia-bál. Továbbá bél = belétele (L) ; báj, == benne lágyság kellemesség (7); bölcs = a' ki a' dolgok belsejével foglalatoskodik (LCSJ; bocs, a' dolgok belsejét teszi (C\$) ; besze (melytől beszél, beszéd) = bőszó ; boru , borit , borul = beteríti, betrүүл bom (melytől boinol, bomt, v. bont. bontzol) = *) Ich weisz von tfiir telist , (Yfi-rólam) und von etwas ausser mir , und unterscheide beides von einander. Midi selbst nenne ich Mensch (c'wber , v. enber) , alles etwas ausser mir Welt. Krug'a Fundamentalphilosophie, Flemenfarlehre §. 5 ;

**) 67 §. 6-szor.

62

benne moagás, változat vagyon, bar (ebben három) vagy ber («) ebben enber) =.behne erő (RJ vagyon, ^-r a' mit mi most állatnak (animal) nevezünk philosophiai érteményben ; a' barom durvább (vastag mássalhangzók) és objectivusabb (m), az enber finomabb (vékony hang zók) és snbjectivus (67 §. 2, és 6 szor) *).

Minthogy viszonybetű, viszonyban áll **) más be túvel t. i. a' k-val, (valamint minden más ki- v. átha tást jelentőkkel. 67 §, 3, a.' ka1 c fogbetűvel különben is igen közel rokon lévén 67 §-4.); ez tehát külsőséget jelent p. o. ki v. kü, kül, kívül stb. Innen öb (melytől öböl) =interne rotndum (Ö) ~ concavum quid, ök (melytől ököl) externe rotundnm ^convexum quid, köb, vagy jobban küb (mely től küböl v. köböl) e externum , (seu latum) , longum (ti) , et internum (seu profundum) _^ . cubus***). Hogy a' többi fogbetűkkel is viszonyban áll, meg tetszik e' szovak különsegeibül: bél és szél (margo) ; bőr és szőr. Kivéve" n a' Z-t, mely egységet, és így eg>be- v. öszvehuzást, bezárást jelent (67 §. 6).

Természeti hangból származtak : bugy , 's ettől bugyög, bugygyan, továbbá, bég, bög, béget, biczeg, biczcssen, bömmög, bömből stb.

a) A' 'sidóban 13 progenitus.

*) az «, itt is könnyen változott a' kimondásban az ajakbetű l> előtt ajakbetűvé M-mé , valamint; ezekben: azomban, kíilömben — azonban, különben helyett.

**) különösen figyeljünk a' betűknél a' viszonyokra , mert minden betű, mely a' viszonyi mondományokban megfordul, szükségesképen viszonyban áll másokkal.

***) Ha ezen szók concavus , convexus fölbontzoltatnak ; ugyan azon betűk találhatnak meg bennük , mint a' magyarban, ha nem oly tisztán is p. o. ha concavusból a' con és az us , elvettetik, marad cav , az, a rokon a' gömbölyű o-val (65 §.) az ajakbetű v , az ajakbetű b-vel, így a' convexusban ha a' con és us elvettetik marad vex, az e rokon a/.

övei (65 §.) az x (ks) a' k-val , a' cubusban még világo
sabban látszik a' küb. Honnan történik ez * magyarázza
meg magának az olvasó.

69. -§.

Cz fogbetá =3 mennyiség. Jelent *) kicsinyítést,
p. o. gyerkőczc, puerulus , útcza (parva via) ~ platea,
tácza ~ tálcza. De jelent munkálást (lásd cs) is (a' mi
dön inkább tz*) p. o. mércze (Mólnár Albertnél) = mensura,
modius, stb. Különbek sok szovaink, melyekben
ez fordul elő, idegen nyelvből vétettek, mint czár, czéh ,
czifra CrnStP) vicze , kemencze stb.

Természeti hangok czihol , perez , cznppan , harcz
stb.

70. §.

CS. 1. fogbetú 89 mennyiség 2., (T<S) nyelvbetú
= nokviszony.

1., mennyiségben kicsinyít p. o. kő , kövecs , úr,
uracs , farag , faragács v. forgács , szem , szemőcs , gömő
gömőcs v. gyümőcs, cső, csőcs v. csecs, darab, darabocs ,
továbbá öcs v. öcse, (frater natu minor) , csak, csók
ken , csekély , v. csökély stb. Mint fogbetú előfordul a'
milyességben is p. o. kivan kíváncsi.

2., nokviszonyban akár TS helyett mely rokon a'
T -vei, akár azért, mert mennyiségi betű jelent áthathó
munkálást, csinálást, mivészködést, foglalatoskodást,
jártosságot stb. de ilyenkor néha L is szokott mint ugyan
csak hasonló jelentésű , járulni hozzája (mint raghoz) ,
's nem ártana mindig hozzá írunk vagy mondanunk
(hogy megkülönböztessék a' kicsinyítőtül) p. o. ács v.
álcs (Mólnár Albertnél) == mivelő, mives per excellentiam
("~ fabcr lignarius), legelső mívesnek kellett lonni
az ácsnak , mivel természetesen is legelső szükségök le
hetett az enbei eknek, magokat a' lég viszontagságai ellen
óltalmazniok. Továbbá bölcs (lásd B-), koválcs, szabólcs
±= a' ki a' szabásban (kardal) szabdalásban fog-
*) 67 § , 6-szor.

64

lalatos , jártas , vérbolcs = vért bolcsát , v. bocsát *)
(l)ól - cs - inai} hasonlók kúlcs (kinyitást csinál ,
kinyit) , tanács v. tanálcs (tan -ív. tanuságot csinál) ,
hangács v. hangálcs (musicus), kenőcs v. kenőlcs stb. —
Természeti hangokból lettek : csahol , csap (igeszó) caacsog,
csata, csók, csöpp, csitt stb.

71. §.

D. nyelvbetú t= nokviszony. Jelent léteit **) (fit ,
nascitnr) és így benmaradó vagy közép ige p. o. árad
(exundans fit, exundat) , terjed (semet extendens fit,
extenditur) hasonlók : fárad, éled, széled, szárad, marad,

halad (helyet hagy), szalad , fakad, szakad, reped, da
gad stb. Mivel pedig a' nyelvbetűk között az « jelenti
a' gondokűző én - 1 (67, §. 2.) és így a' subjectumot , subjectivus
léteit; innét a' többi nyelvbetűk 's a' d is abjectivus
léteit objectivitást (accidentst, birtokot, formát
effectust v. okozatot stb.) jelentenek, p. o. teed v. tied (tui
quid) , a' te birtokod , te irod (du schreibst es) te
mondod, te adod, vagy, mivel a' személyragokban és a'
határozott tárgy igeragasztásban a' ' / mint második sze
mély ragja mindenütt állandóul megmarad, a' „te”, sze
mélyes névmás el is maradhat így : birtokod , irod ,
mondod, adod. stb. Továbbá s kard = a' kar járuléka,
v. accidense, Álmosd, Borsod, Endréd == Álmos , Bors,
Endre birtoka, dül v. döl = fit objectivum , dolog =
objectum realiter existens (Z) e' pluribus uiuu (<?),
*3 hogy a' bocsátban meg van az / a' ct előtt mutatja ez a'
szó is bülcstí , venia , remissio peccatoruia , mely hogy egy
gyökerű a' bocsát v. bolcsáttal Révay is mondja (Antiquiti
litt. hung).

**) 67. J. 6.

65

ebéd, v. eved = evés objectuma, beszéd = besze effectusa
stb. G vagy gy • vei rokon levén jelent milységet (62 §, és
67 §. 4.), főképen mint mellékneveknek (melyek milységre
tartoznak} képzője, p. o. szabad = a' ki szab,
törvényt szab (mert bizvást fb'ltehetjük , hogy az első
enbereknek nem az az ideájok vólt a' szabad enberről
inint nekünk, hogy még akkor semmi szolgaságnem le
hetett, és így hogy szabad a' mint az eredete is mutatja
legfőlebb annyit tehetett, mint törvény szabó, törvény
hozó , v. parancsoló} ; hasonlók : szelíd , rövid , előd ,
ütöd, és r-rel mint hasonlóig nyelvbetűvel együtt, csa
lárd = csaló tulajdonságú, szilárd = szil tulaj
donságú (fest) stb. Formát *) is jelent p.o. mód, idom,
**) ker e kded == kerek formájú , kiseded = kisformájú
, térd =•= lérfarmájú, körded s-s körfarmájú, egyded
=3 unjformis, stb. ***)

Mivel pedig a' léteinek rokonsága van a' munkás
sággal (41 §. I és 53 §.) , jelent munkálást is p. o. fo
küld, enged, kérd , küld (átható munkásságok) , és győződik,
= magát meg győzi, záródik = magát bezárja
(benmaradó munkásságok). Viszonyban áll minden sub.
jectivus létezők és munkálókkal.

Jegyzet. Az nd-iől már főlebb (67. §.) szóltam.

F. ajakbetü=3 tárgy viszony. Jelent felsőséget, ****)

p. o. fő, fű, fa, fal, föl, fül, fölleg, férj, fi, v. fiú

stb. tóvábbá fél = a' felső rész el , v. fő el (dimidium) ,

's ettől lesz feles = medietatem habens , melytől

*) a' forma is úgy tekintethetik mint accidens. Krug's Metaphysik
§.83,1. Anmerk.

**) = ded- v. d-mi ; innen idomtalan = formátlan , idomitni =

formálni.

***) neni kicsinyítést jelentő tehát mint Kresznerics állítja, 'g nincsen is a' d betűben , oly előlegi jelentés, mely kicsinyí tést tenne.

67. §. 6-szor.

66

különbözik a' fulös, superfluus stb. Ezön betű a' ra gokban nem fordul elő.

73 5.

ö-és OY inyben! = milységben igenlegesség. p. o. meleg, bolygatag v. balgatag, lengeteg, fürgeteg stb. továbbá a' milységbe határozás, határ, p. o. addig eddig, míg (miig), alig, mindig, vég, stb. a' men nyiségben egyetömösség (67. §. 6-szor) p. o. egy (az egy is lehet szám , vagy többség mint egység 41. §. 2. jegy.), egész (a' rcs/ek mint egy), kéreg, üreg, hézag, világ, sereg, jog (complexus boni), kiig = külső gömbölyű egyben foglalva v. központ -^ centrum , ög =s öszvehúzott egység , melynek semmi terjedése nincsen -^pont; elegy » meg, még, leg (a' lét-ro esstf-in complexu) ; innen - ság" -ség, quantitas v. qualitas (S) in complexu p. o. joság, bölcsesség, kedvesség, költség, miveltség stb. Továbbá res e pluribus aimilittus una p. o. mag , tag , csillag ^ ág, bog, féreg, fölleg, dolog, virág stb. Mint ige (a' munkásság öszveköttetvén mennyisséggel) a' munkássá got mennyisíti , sokszorozza , ezért jelent gyakorlást ,p. o. gyakorol, gyűl, gyűit, v. gyűjt, gyarapít, és a' természeti hangoknál bugy , bugyog, csöp, csöpög, dör, dörög , zör , zörög stb. Innét előfordul az ige formák ban is, mint gyakorló képző p. o. ir, irogat, fejt, fejtöget, keres, keresget, áll, álogál stb.

Mivel a' g és gy betűknek rokonsága vágyon a' dvel (67. §.) a' d pedig léteit jelent (71. §.) innét a' g v. gy-i* jelent léteit (gigno , getiero) p. o. vagyok, vagy. vágyon, vagyunk, vagytok, vagynak (ma is mondják és írják sok helyeken : vadnak) továbbá tárgy = térben levő , gerjed s=a vivens fit , gabona (élet benne ?), gyárt = ad vitam ducit , fabricat , megy — mozgási (m) létei , nyugszik =3 nyugvó (ny) létei ; innen lehet ezt is ki magyarázni engem = én vagyok m -- objctti vitásban vagyok, téged, = te vagy d -^ objectivításban vagy stb. ezért cseréltetikfől az l - lel ebben : jegy v. jel.

67

Természeti hang után származtak: gagyog, gágug, feyül , stb.

Fölcseréltetik kivált a' gy a1 j - vei mint ugyan azon beszédszerű betűvel p. o. gyógyiil = jógyűl, jójul , gyors == gyoros , joros, járós stb.

Itt vágyon helye az - ng mint torok betűnek következőleg hangnak (Klang), a' melyről már szólottain

(67. g.)

7á. §.

H. torokbetű jelent hijányt *) (67. §.) p. o. hézag (üres tér v. idő), hiba, hir, hójag, hig, hab, hiú, hit (= defectus scientiae), hal (deficit vita), hóid (világ) = hóit v.

halvány (világ), hideg (defectus caloris), hitvány, hazug, homorú (vacuie rötuidum et extensum, coricavum) ho mály, hám t v. hant, hely, hagy (helyet, v. hézagot ad) henye, hever, hón, hónaly, határ (negativo-positivum

40. §. J, hűg (a' nemi különséget is szokták positive és negative venni, innen van nő is, mert az »), és ny is negatiot jelent; a' / * az n - nel, mint tudjuk — 67. §. 2.

— különben is rokon **). Így a' aokviszonyban magát

*) lüátus. ',,,.,

**) Innen magyarázhatni meg, hogy nemely nyelvekben a' nőnem h - val jelentetik ki p. o. a' 'Sidóban Q^Q, fszúsz)

éqúus, HÓID (szuszáh) equa, stb; másokban n-nel p.

o. a' ne'metben, Kőnig, Kőnig-in, e's a' magyarban Ki.

rály, Király -ne (Nyelvtudósok! nem a' szók hasonlatosságában köll keresni a' rokonságot). Innen magyarázhatjuk ki

több szovainkat is, P., o. leány = nő való, aszszony = az.

íá, a/- -nő, v. a' Hemet nyelv szerint az » a' hangzóval

helyet cserélvén, azony, aszony, aszszony, és így annyi'

inint öné; a' nii jól tudom, furcsának fog látszani némely

nyelvészeinknek, valamint azt is tudom, hogy mások a', asz-

on issáh S'/ony szovat riUJK (issáh) 'sidó szót'nl sszázárrmmaazzttaattják;

•le merem kérdeni, ha természetesen-e, mint én, azné — v.

azonyból. A' sido nyelvnek nő - nemet jelentő és mindig'

5*

68

a' lehetőséget jelent p. o. ir, irhat (scribere potest)

hasonlók: mondhat, hirhat, adhat, vehet stb. (valamint

az « is lehetőséget - jövő időt, ohajtó módot — 79. §. —

jelent). Ezért a1 problematicum iudiciumnak (melyből

áll elő a' lehetőség mondománya) particulája : ha (si).

Természeti hangokból lettek: hév, horlyog, hörpöget,

hömpölyög stb.

75. §.

J. inj'betű = milység. Azon kívül a' mi róla1

főlebb mondatott, jelent a' milységben kellemet, kel

lemes érzést p. o. jó, kéj, játszik, báj, jel, haj, ha

jói, józan, táj, jánbor (jó enber) stb; valamint

minden lágyított betűk (gy, ly, ny, ty), mint

kény, kegy, nyájas, foly, atya; hozzá tevén, hogy

ezek a' meg felelő teljes hangú betűknek (d, l, n, t,)

is jelentéseiben részt vesznek. A' lágy betűk ellenkezésben

vagynak az r-rel, mely ámbár nyelvetü, de sem

mi lágyítást el nem fogad, mint a' többi nyelvetük.

Innen lehet kimagyarázni ezen szónak értményét :

rút, darabos, otromba, rest, kár, sár, czndar, ravasz, rém , rémit , rosz stb. kiváltképen vastag hangzókkal (61 §., 66. §.4.).

Természeti hangból származtak : jaj , júj , jő. stb. 00. §.

K. inybetű = milység és mennyiség (67. §., 2-szor)

l., milység p. o. kerek (kör milységű) törek , tájék.

Ide tartozik a' — kint hasonlító rag (hasonlítás = nagyság milységre véítve 44. §.) p. o. madár, madár.

kint stb. 2., mennyiség , többség p. o. sok , kevés , kis ,

a hangzóval öszvekülött h betűjű ragasztákából származha

tott a' latin és görög melléknevekben a' nő nemet jelentő

a hangzó, p. o. dominus, domina 8tb.

köz , külön , két , v. kettő *) továbbá többes szám t

enber, enberek, madár, madarak stb. Hasonlólag diminutio

, kisebbités , (mivel a' részek is a' többségre tar

toznak 43. §.) p. o. enberke, madárka stb. Ide tarto

zik az ik utórag a' hasonlításban és igékben, mely semmit egyebet nem jelent, mint különböztetést, mely

ről alább leszen szó. Ide tartozik a1 — kai, kél, utó

rag, mely annyi mint aprolékosan csinál p. o. járkál, ir

kái stb.

Mivel pedig a' K-nak a Cz és Cs-vel igen nagy rokonsága vagyon (67. §. 4-szor); ezek pedig subjectivitást

is jelentenek, (67. §. 3-szor) : innen a' K. annyit is

jelent, mint váriy, p. o. ki, semki, mindenki, valaki

személyről , subjectuinról mondatik; innen : önálló!, V.

önki y. nok annyi mint substantia ín se per se subsistens -?-

subjectnni. Innen a'gem'tivus- és dati vasban a'- nak-nek,

annyi mint subjecinm, melynek accidense , birtoka stb.

— vagyon, p. o. Péternek sok jelességei , vagy Péter

nek sok jelességei vagynak , Péter - nek sok jelességek

K-t , két v. kettő = két tárgy , két dolog. Ezön szónál

egy különös észrevételem van az olvasóval közöltetendő.

Úgy vélem , az első enberek csak kettőig tudtak

számlálni, azaz, az ő számlálásuk módja kettős volt

(mint a' mostani ti/.es) ezen okokbul. 1., a' tudás keltőn

kezdődik „Ich weisz von mir selbst und von etmetn ausser

niiir" ívrug's Fundamentalphilosophie. Elementarlehre) és

így a' tudás és gondolkodás legalsó lépsőjén álló teremt

mények, (valamint a' gyermekek, és barmok is.) csak

önmagokról, és más valamiről tudván valamit, a* be

szedés kezdetében legtermészetesebben a' kettős, számlálás

módját vették föl, inkább mint négyest, tizest v. tizenkettőt.

Leibnitz is élt ezön kettős számlálás módjával. 2-szor

a' duális szám többnyire minden keleti és így legrégibb

nyelvekben (a' historia keletről származtatja az enberi ne

met} megvagyon , sőt a" magyarban a' többes szám valóság

gal csak kettős szám; ezt látszik mutatni a' k ezön szóban:

ke t-t ő, továbbá maga a" kicsinyítő /; mert a' kicsinyítés

ben is két dolog áll viszonyban ; ez látszik ezön s/nvakból

70

tulajdonittatnak, nok, melynek valami tulajdonittatik.
Innét van a' nok névképző p. o. tár, tárnok, tár az
objectum, v. accidens, nok a' subjectum, v. substantia,
a' melynek objectuma a' tár , v, a' mely tár körül fog
lalatoskodik.

Továbbá a' subjectivitas jelent subjectivus mun
kásságot, innen ok = causa, innen nok = független
ok, ön. ok v. nok (subjectum 49, 50. §.), innen áltható
inunkásságú igék egyes első személyében a' k = átható
munkásság; de nincs meg- határozhatva, vagy nincs ki
jelentetve a" tárgy, p. o. én szeretek, én olvasok (ich
iiebe, ich lese); vagy pedig mivel a' k állandóul 32 első sze
mélynek képző betűje, az én el is maradhat, így: szeretek,
olvasok stb. — Valamint a' 6 mint ajak betű az ajakokuak
befogásával , be v. öszvetetelével ejtethetik ki , úgy a"1 k-t.
mint inybetűt , csak az ajakok kinyitásával mondhatjuk
ki; innen (és másokbulis, 68§.) a' k ellenébe tétetik a'
#-nek, 's jelent külsőséget p. o. kü v. ki == ex (eks)
előrag, mint: kimegyen, kiáll, kifoly stb. továbbá kül ,
is: köz, külön, valamint az-ik ragból . jobb , jobbik, szebb,
szebbik, egy, egyik, más. másik, ikerek, -?- kettősök stb.
3-szor majd minden nyelvekben ősz ve lehetne rokonositnj
az egy és kettő s/.ovakat. A' "sidóban égy -«-^ (echad,
mind a' eh mind a' d rokon a' g v. gy-veí), a' latin
nál ego-han, van a' g , mivel az én csak egy (Krug.) „w-
N us-'-ban pedig « vagyon, de ezön «-nel a' magyarban az
első személy az é-n jelentetik (67. §.J. ezért marad meg az
a' görög „ii>“, „oj'tf.“ „és német ei-n" szovakban; már a'
tótban azt mondják meg van a' d, v. gy. így kettő
a' latin és görögben duo, ovo mert a' kettő; kiejtésében az
accentus az utótagra ('<->') esven , a' későbbben származott
nyelvek csak az utótagot kaptálf föl; a' :sidóban kettő T\J2
(sté) a' contrucdis statusban fem. itt is meg van a' te v.
tő, és már az első tagból (kot) is valami (s). 4. de nem is
' lehet, én legalább, nem tudom a" magyarban a' többi sarkszámokat
a' betűk előleg! jelentéseire alkalmazni, és így
azok későbbben a" néptül, v. szokásbul (2. §.) származtak.

71

kivül, külső. Ide tartoznak: kép = basis externi,
kapu = exeundi fundamentum , kész ---. ki van (aus
ist, fertig ist), kör = extensio rotunda ~ circulus (cir ,
kir, kór) melytől: körül, körülni, v. kerülni, körösni v.
keresni, kereskődni , köröm stb. kar = külső erő, köny
= kijön, kulcs = kicsinál v. kinyit.
: Természeti hangok bul származtak : kotyog , kullog,
köhög, kurutytyol, kakuk, kákog stb.

77. §.

L és LY nyelvbetű nokviszonyra tartozik. Jelent
léteit (Leben) , létezést *) p. o. él , lét , való , áll =
terjedve («) létez, ül = öszvevonúlva (ö v. ?/) létez,

cs igen sok benmaradó -f- léteit jelentő igék, p. o. kél, lu'ill , mul stbt Továbbá ál — occulta (á) vita, javul =2 fit bonuin ; hasonlók: szépül, roszul , melegül, hevül stb ; ilyen == e' lévén , olyan = a' levén , milyen =a mi levén; te szeretteiei, te olvastato! **) (wirst geliebt, gelesen), stb ; vagy mi vei K' helyen az l - állandóul a' második személy képző betűje, a' „te” el is maradhat: szeretettel, olvastato!; alap = exisrentiae basis, leg = men nyis létei (létei in complexu 73 §.) legény = a' ki ily létellel bir, vagy a' ki ily léteinek subjectuma (n v ny.)

Mivel pedig a' léteinek rokonsága vagyon a' munkás sággal (41, és 53.§.)? jelent munkáló létezés is, átható munkásságot, cselekvést p. o. munkál, gyakorol, kedvel, szól, beszél, javai, roszal***) stb, továbbá: te ol vasál , te olvastál, te olvasnál, vagy mivel ezön helyeken az / állandóul a* második személy képzője , a' te el is ma-*) Az az mind letelt , mind munkásságot ltt jól megjegyvezük magunknak, a' mi a' létei e's létezés közti különsegről a/. 53. §.ban mondatott.

**) Objectiv (T) v. s/.envedő le'tezés.

***") de nem annyira áthatol: mint a' /; ezért vannak e/.ön különsegek: elégeel, és elégit; javai, és javit; idvezel és idvezi't stb.

radhat így : ulvasúl , olvastál , olvasnál stb. mint} cr:> lekvő alakban. *)

Viszonyban áll a' t-vcl mint bevezgett munkát munkálatot jelentővel, innen ezön különsege: elő és utó? Természeti hangból lettek: lebben , le, el, les stb 78. §.

M. ajakbetű tárgyviszonyra tartozik. Jelent tárgyi ságot, objectivitast , járulékot, melléket, okozatot, vál tozékonyt p. o. mi, semmi, valami , akármi , mely, dologról mondatnak ; mény = dolog magában (« v. ny) -7- önmi, múl t^= fit accidens, fit variable, szám = quantitativum quid, folyam = folyó -mi, álom === ál - mi , esz me = észmi (idea), mér = dologgal foglatoskodik, maga = mi egy, innen: magam, magad stb ; enyém (éné in) = én mije, munka = mény oka stb. Továbbá: én olvasom , áthatás kimutatott vagy határozott tárgyra (ich lese e*) vagy mivel az m állandóul az első személy képzője mindenött (a' személyragokban t. i. és a' határozott tárgyú igeragasztásban) én nélkül is: olvasom, olvas sam , olvasnám stb. én olvastatom -7- én szenvedő munkás- Ezek szerint , valamint levél , lettél , lennél jók , úgy leszel is jó; és valamint öl vasal, olvastál, olvasnál-jók , úgy olvasol is jó , mert az / épen olyan jelentésű az utósóban, mint az elsőbekben, de alább látni fogjuk, hogy a' rendszer is sokkal jobb, ha a' jelentő mód jelen-és jövő idő második személyében 's egyebött is a' cselekvő igeragasztásban épen úgy fölvétetik az /, mint a' félig- és egészeninnltban. A' hangkellem is ezt kívánja , kivált ha a' gyökér

ntósó betűje s/iszegő p. o. hiszel — hiszsz helyött. A' régi szokás, ezön tekintetek, kivált a' betűknek elő'legi jelen tései mellett semmit sem mutat ; de különben is ha Hévy "s mások után azt állít na valaki, hogy nem lehet a' szen vedo formában is azon egy betű, képző , a' cselekvőben is, p. o. szeretteiel , és szeretel , 's a' különféleség kívánja, hogy a' mostani szokás után is, de különösen a' régi után \\" cselekvőben í^y legyen: szeretsz, — azt felelem: miért lehet szeretted él , és szeretél, szeretteddel és szeretted stb. ?

73

ságban vagy okozatban levén (V) , magam vagyok az objectum, hasonlók: én olvastatám vagy csak olvastatám, olvastatnám stb. én velem v. velem , nekem , reám , hozzám, nálam stb, az én t. i. mindenütt némi objectivitásban vagyon. Innét a' — mény ragok mindenütt úgy tekintet lietenek , mint f ifectus , nem mint efficiens P. o. vetemény == satum quid, mondomány = praedicatumquid, imdítmány =5 motum quid, alapitmány, = fundatum quid stb. ide tartozik mii = eifectum quid , artefactum. Minthogy végre az objectivitást , accidentalitást foképen az m jelenti , mely jelentésétűi soha él nem távozik; 's minthogy a' tulajdonképeni accidens úgy gondoltatik mint nem - állandó , mint változó , (17 §) : innét változást vagy mozgást is jelent p. o. mozog (jnovetur), mozdul, megyén, múlik, hamar, omol, ömöl, imdit, imdúl. (nem indit, 81. §.) Mozgást jelent még ezön szóban is : ma (jelenidő, hirtelen sebes mozgás 6l. §.) már (lassúbb mozgás, ugyan ott). Innen tudjuk a' különséget ezek között: ne=5prohibet (a' tagadás egy szerre megszakad}, 110111 = negat (a' tagadás folytattatik). Jegyzet. A' latin nyelvben is az m objectivitást látszik mutatni, ugyan is a' neutrum genus majd mindenütt m p. o. ltonnm, maliim, fundatum, lectum stb. a' neutrum genust pedig józanon úgy lehet gondolnunk, mint dolgokra tartozót , (2 g). Általában jegyezzük meg, hogy ha a' nyelvek belsejébe tekintünk, igen sok hasonlatosságot fogunk ezen fejtegetések után a' nyelvek között találni. Tegyük probát nyűgod nyelvekön *) A' hangzók , melyekről tudjuk , hogy objectivitást jelentenek, a' diák nyelvben is erre mutatni látszanak p. o. svav-is, svav-e, idulcis, dulc-e fort is, fort- e, ha sonló a" f/ (dolog) id, illud stb. így a' magyar igéknél a' második személy képzője a' határozatlan tárgyú ige ragasztásban sz , ezt megtaláljuk a* diákban is ama-s , *) A' keletieknek rokonságáruul már másuk tul úgy íá ele'gszerhallottunk vagy olvastunk.

74

amaba-s, legi -s, legc-s stb; a9 görögben a1 második személyü névmás: öv, a' németben is du lieb-st, liebte - st stb. Ugyan csak a' németben múlt időt jelent a" t betű, ich sag-te, du sagt-e-st, mondo- tt-am A' gö

rögben épen nagy objectivitást, effectumot jelent az m mint a' magyarul p. o. xou\ua (poé-M-a) költe-Mény, sőt a' szenvedő alakban az első személyben épenígy meg van az m mint a' magyarul p. o. iratctevw, növelek, a' szenvedő alakban, natSevoftat- (pajdeüo-M-ai) növelteie -M; imperf. enatdevoptjv (epajdeüo-Mén) -növelteté -M. Ugyan itt meg vagy az aligmnt képzője -^ a' hangzó, mely an magyarul az utótagba vé tetik föl: növeltet- É -k (növeltet- E -ik) a' görögben elől : E-íTatSevonqr Továbbá az egészen múlt : ^?.T««.- Sevuat (pepaideü - M - ai) neveltette - M, stb. Mind ezek igen szép vizsgálatokra vezetnének, de hogy ezek oly szép rendszerben 's oly egyetömileg illenénvk inás nyelvre, miként a* magyarra (mint jelűn munkámban kiki láthatja} nem hinném, 's ha hitem áll, úgy a' következőst magától kihúzhatja az olvasó.

79. §.

N, NY. nyelvbetű, tartozik nokviszonyra, 's je lenti magát a' gondolkozó nokot v. én-t (67. §.), mely re vitetve minden, objectum, tárgy (p. o. te, ő, do log, mény, világ stb.) innen a' tárgyakat is subjectivisálja, másoktól különválasztja, függetleníti, p. o. te, ten, v. tñ - magad, ő, ön, mi, min, ti, tin stb.; továbbá vány — önvaló, független való -r1 substantia, mony =; mi önmagában (Dingansich) enber = animal (ber) substantiale, kény = önmunkálás, ön -akarát. Innen magyarul ki ezt is: gond, gondol = együvé koti (#) a^ én (») a' dolgokat (rf) „cogitare, úgy mond Varro, a' cogendo dictum, mens plura in unum cogit, unde deligere possit". Minthogy továbbá a' lehetőség fo-Sralma csak gondolkozó énnél képzelhető, (gyermeke-et, állatokat, csak létezés érdekel, azok a' lehetőségéről

75

semmit sem tudnak), innen ugyan csak a nokviszonyban a' lehetőséget is jelenti, és az egész ohajtó módnak képzője az n p. olvas -n- ék, olvas- n- ám, olvastam vólna, olvasá-n -dok, olvasá- n- dauék; a' honnan az is megtetszik, hogy - and - end, jövő idő képzőjének szorosán vétetve csak ohajtó módban ~ ha, mig, még, midőn stb. foglalók után vagy helye. A' jövő idő -ndjéről már fölebb is szóltam. (67. §).

Minthogy a' gondolkozó ón a' dolgok lételeinek alapja r~ a' tárgyakat másképen nem ismérhetjük, hanem csak úgy a' mint az én - nők ős -idoma v. eredeti alkatja hozza magával (17. §): innen az n v. ny a' tárgy viszonyban annyi mint principium essendi*). p. o. anya. mater; ösztön == interna (ö) actuositatis (szt.) principium; **) isten = externa (t) actuositatis, vei causalitatis principium **§) továbbá : só any vagy savany = mater v. principium salis ~- accidum, arany = principium

pretii rerum, ~- auruhi.

Mint hogy a' gondolkozó én a.- legfőbb subjectum vagy substantia, a' substantia pedig úgy gondoltatik mint állandó, (47. §.) innét an ti nyugvást is \. egy helyben léteit jelent, (viszonyban áll van az m - mel) p. o. nyugszik, nyugalom, enyhely, nál , nél, ban, ben és minden — n utóljárók p. o. Budin , Pesten stb. (talán a' latin és német in praepositio is innen származott, de nem maradt meg állandóul a' nyugvás, nál, hanem jelent mozgást is egy helyből más helybe; a' magyarban is öszvevarja a' köznép a' ba , be , és ban, ben utóljátókat, de írónak nem volna szabad.)

*) Az ón , realprincip vagy principium essendi , Krug's fund. Phil. §. 22. és 35.

**} Der Trieb — instinctua — ist eine allgemeine innere Bedingung des Strebens. Krug's fund. Philos. §. 78., Anmerkung 2.

***) Ha valakinek inkább tetszik a' persa isdau - tol , vagy vestától származtatni (Révay : Antiquitates Litter. Húúg. í 122 — 129 lap.), fejemet rajta nem töröm»

76

Azt már fölebb láttuk, miért jelent ;i milységben tagadást , nemlegességet az n v. ny (67. §.) most csak annyit jegyzünk meg , hogy az l - lel mint létezést , tevőséget jelentő betűvel öszszetétetve (t-it) jelent tagadva állítást v. határozást, vagy korlátolást (40 §.) p.p. halhat, halhat -lan, lehet, lehet -len, számláltathat-ik, számiáltathat- lan v. a' t mint okozat betűje a' lan -hoz menvén által, számlálhat- atlan. Nemleges természete miatt jelent a munkásságot jelentő betűkkel qszveköttetve olyan munkásságot is, mely bizonyos tagadással , nemlegességgel vagyon öszve köt tetve — decrescens positivm — ein Positives mit einer gewissen Negation verbunden. Krug's Metaphysik §. 80.) p. o. lankad, lankaszt, ér -int, emel -int, terj eng, bor-ong. stb.

Végre a? mennyiségben is megtartja kirekesztő tulajdonságát, mert itt is kirekeszt minden részt, és csak egységet, v. mértéket jelent (mérni mondatik egy bizonyos nagyság által 45. §.), innét vagynak láb-nyi = lábmértékű, új-nyi, pará-nyi, az. nyi v. annyi, melynyi v. mény-nyi v. mennyi, kicsiny, (kis-nyi) stb.

ezen okból jelent egységet más nyelvekben is az «, p. o. u-N-us, u-N-tt, u-N-um, ei-N ei-N, e,ei-N.stb.

Ezen szóban : nagy, az a mint vastag hangzó fejezi ki a' nagyságot (66. §. 4.) Mennyiségre tartoznak ezek is: néha, némi, némely stb. melyekben többséget a' nyílt, 's hosszú é okoz , (66. §. 3.) , valamint ebben nő (ereseit) a' hosszú ő.

Természeti hangokból lettek : nyikog , nyikorag, nyal, nyél, no, (melytől: no-ogát, vagy nógat); stb.

80, §.

P. ajakbetű tárgyviszonyra tartozik, jelent alap
ot, (basis) *) p. o terep = tér -alap, melytől terel)
éíy;ülep, = ül -alap, praecipitatio; szerep = szer - alap,
*) 67. §. 6-szor.

77

—f- medii sive agendi fundamentum; táp = sustentandi
~~ vitam sustentanti fundamentum ; oszlop , olyan
valaminek, mely több részekre oszol alapja; apa (pater)
; par — fundus incultus(r vastag hangzóval 75. §.),
ebből paraszt = fundi- seuagri-cola(szt) ; parlag = quaittum
terrae incultae , paré , v. paréj = quod erescit e
terra inculta, pórnép é=a Landvolk ; pih, v. pehely =s
quod fundamentum inane (A) habet, por = fundamen
tum inamoenitatum sive rixarum (r) ; nap , = fundamentum
principii vitalis («, stb.

Természeti hangokból származtak : pattan, patél
(üt) , patak , peng , pendit , pottyán , puffan , percz ,
perczeg stb.

81. §•

it. fog - , es nyelvbetű , mennyiség és nok viszony -
ra tartozik.

"1., a' mennyiségben jelent sokságot, terjedést, ki
terjedést, p.o. ár j ér, tér^ sor, sűrű, ritka, redó, ör,
kör, arcz = spatium (Kresznerics) udvar = udvar
quasi cavum spatium (Kresznerics.); tömger (ten
ger, *) = egyelőmi terjedtség; agyar = ex capite pro
minens stb.

2., a' milységbe is általmenvén (67. §. 2.) miért
jelentsen kellemetlenséget? láttuk fölebb , (75. §.)**)
valamint az » nyelvbetű könnyen változik a' kiejte'sben
az ajakbetűk előtt ajakbetűvé az az m-mé, p. o. azomban
, különben , ember , ezek helyütt azonban stb : úgy az
m ajakbetű megfordítva könnyen változik a' nyelvbetű és a'
g, gy mint a' d nyelvbetűvel rokonok (§. 67. 4.) előtt f/
né p. o. rom-ol, ront, bom-ol , bont, iini-ög, ing.

E' helyen nem mellőzhetem el , hogy sokszor hálam masoktul
: „k és r betűk nem szépek , nagyon kemények,
nyelvünket rutitják" : Ezen beszéd nekem igen különösnek
tetszik. Mert hiszen a' keményet , az erőset is ki köll fe
jezni a' nyelvnek, ha a' hang gondolatjelnek akar tekin
tetni. És valljon nem tökélyesb - e azon nyelv , mely a'
..szerelem" szó által (mely szóban kellemes érze'st a' vékony

78

3. , a' nokviszony ban létezést, munkásságot, (41. cs mint
mennyiségi betű is 67 §. 3 szor.), innen : erő (kraft), bá
tor (bent-erő), szer (agendi medium), hasonlók : férj (vir)
v. férfi, ipar, akar, úr, kulcsár, timár, től-tsér, vezér, bu
vár, csaplár, pazar = fundi (/>) quantitatem minnens (67.

§. 6.)patvar, paté-ar == csetepaté szer/ő v. munkáló ; imger, s= a' mi imdit; magar*) v. magyar = magot munkál
 ~^~ agriculturam exercet , mér = m-mel foglalatosko dik, tár = tartó, ér v. érdekel =t agit in aliquem, or, v. orv (fur) = agit in occulto (o), ért == okát teszi, nyár = principium producens, roh (rohad gyökére) === az erő negativum ; fom =s az erő objectivum stb.
 Természeti hangokból lettek : rekécsel , rege , (vox ranarum , Kresznerics) , feked , /,oriig , sir , ri , hir telen, roppan, ropog, robog, rohan , rőfög , robaj, stb.
 Természeti hangot utánozva jelent az r a' nyelv reszketésc miatt reszketést, remegést, rémulést, reményt, stb.

82. §.

S. fogbetfi , mennyiségre tartozik jelent többséget, sokságot, (67. §, 6-szor.) p. o. és, is, se, sem, suly, sor , sűrű. innét van ez is : ső == (ezekben első, véghangzók —• 66. §. — és ez jelentenek) erőt is akar kifejezni, mint a' mely azt csupán -,Liebe"-nek nevezni, a'gyöngét-t pe dig zart-nak. De hogy a' szépek ors/ágába menjünk , mit mondanánk az oly képirólul , ki árnyékodat nélkül festene '(mit az oly hangszerzőrül , ki dissonance nálkül csupa cou- . sonance-okat írna? mit az oly s/.ónokrn1, ki egy hangon 'énekelné el mondókáját? A' szépnek kiemelése minde nütt, és mindenben miance köll, a' mesterség csak abban áll , hogy ezen nűance-ban az arányt — proporitót — meg tudjuk határozni. — Melyik nyelvben vagyon a' lágyság kijelentésére is több lágycetű mint a' magyarban (j , gyi

y> »y > y , ,

az — ar, — er, — or (= munkáló foglalatoskodó) suffixumok több nyelvekben is megvagynak p. o. cella', cellar-ius vcred-us, veredar-ius, armn, arm-ar-ium , dictio , dictionar-iinu, fiaaa , fiaa-aQ-iof ; továbbá, script-or, orator, Í>I,T-<I><I Kedn-er, szól-ár (mint csapi- ár).

79

ső, utósó stb.) mennyiség (V) milyéggcl (ó)öszveköttetve -^ lépső *) ; (lépsőben mennyiség a' szám , milység az igenlegesnek nűvekődése vagy fogyása , és így nemlegességgel korlátozása 41. §.) legső = suprchius gradus , legsől ==: praeprimis (surtout) adv.
 Mint mennyiséget jelentő bcíű által megyen a' milység mondományába is (67. §. 2.) p. o. helyes , alapos , törvényes, szeles, fejes stb.
 A' tárgyviszonybán (67. §. 3) jelent subjectivitást úgy mint birtokost p. ö. pénzes, eszes, vagyomos; munkalót v. mivest, p.o. asztalos, kalapos; munkálást (acfus) p. o. irás (das Schreiben), kérdés, idézés, keresés, 's ekkor viszonyban áll a' t -vei mint objectivitással , oko

zattal (irat, kérdet, idézet, kereset **).

Ide tartoznak: sügél = együtt munkál, ser (avult ázó) s=s actus virium plenus, melytől származnak se. reg , serény , serken , serdül , stb.

Az & mint természeti hang általában jelent tartós folyó munkásságot, sebességet, különösen innen származnak ezek : esik , siet , suhan , hasit , hasad , sebes, snppart , sikos, surran, süpped, sűg, susog, suií v. sujt, síp, síi volt, sohajt ('s óhá-it) suhog, suhant, suhint, suta, siit, sül, ásit, *?*) (mélyben ugyan fő beifi a' kiterjedt «, mely a' száját kiterjeszti) stb.

*) innen van: sőg=rgraduomcomple:xus (imó), mely egy a' sőt tel, mivel a' t vagy d mint ugyan-azon beszedszerű betűk, rokonok a' gy és g4- veí (67. §. 4.) Révai is hoz föl erre regi példákat. Antiquitates litt. hung. §. 75. „sőg eb ben örüljetek" imo in hoc gaudete. stb.

**} e's így kérdés , subjective ~ actus , cjuo quis quaerit aliquid, ke'rd-et , objective id quod queritur.

ri4ti) lehet itt is állítani némely okoskodtunk ellen, hogytermészetcsb és így előbb származott a' magyar ásit: mint a' diák oxciat v. oscitare , mivel a' magyarban egy otians betű sincs. Ugyanis ás v. inkább «s hangszó , it = tesz, csinál, (mint ezekben is sujt, óha-jt gzépit, stb.); a' diákban pedig mennyi henyélő betű van az ás természeti hangon kívül: v, tán a' többi, citat- (idéz) böi lett? hát citat hol vette magát ' < 83. §.

Sas. fogbetű mennyiségre tartozik. Jelent a' mennyiségben többséget , részlegességet p. o. szer , szoros, szak, szakit, szám, öszv (részek egy csomóban vágnak),, szűk, Szag, szál (culmus, scapus), szalma, szálmi) , szeligy v. szelíd =: modum in quantitate tenens.

A' viszonyban munkásságot, mivelést, foglalatoskodást, kihatást p o. ész = activum quid, eszköz = agendi medium, tavasz = tárgyat (T) létre (F) hoz (&s), továbbá agarász , halász, merész, gyűlevész stb. kivált ha / is járul hozzá, mely akkor nagy hathatósági munkásság (sz és t) p. o. paraszt, (földmives), marását, termeszt, támaszt stb.

Hasonlólag átható munkálást jelent az igék cselekvő alakjának egyes második személyében a' jelen és jövő időben p. o. áld , te áldasz , szeret , te szeretsz , vagy mivel ezen időkbén állandóul megmarad az sz második személy képzőjének, a te el is maradhat így : áldasz, szeretsz. Mint munkásságot, munkáló léteit, létezést jelentő betű, jelenti magát a' lételt is (41. §, 1-ső jegyzet és 53. §.) p. o. eszik, iszik, az az maga a' létei, mint hogy ezek az állati léteinek szükséges föltételei , ide tartozik ez is: alszik — ál -élet. Innen tetszik meg, miért ezekben az n helyett gy (=3 léteF) p. o. egyék, V. d (= létei) p. o. aludni v. n (=3 létei) p. o. enni , v. »

(= létei) p. o. evék — föl szoktak cséréltetni.

Természeti hangból lettek: szó(sonus), szalad, száll, szí , szél (ventus), szuszszan, szúr, szippant, szűr (igeszó) , szürcsöl, szörpent, stb. Természeti hang után jelent fi nomságot is megkülönböztetvén a' vastag í • tői p. o. szcr et = finom érzés, továbbá: szép, szerencse stb.

§4. §.

T v. TY. nyelvbetű nokviszonyra tartozik. Jelent objectivitást , objectivus valót (67. §.) p. o. te, mert az én-re vitelve minden — dolog, objectum), továbbá tárgy stb.

81

Innen értjük hogy űr, v. üreg ugyan terjedés (/•), de csak hijános terjedés (vacuum - ü - spatium), és csak akkor lesz töltött, (26. §.) az az valóságos tér, ha t járul hozzá --- objectum vagy continentia az űrben. Ha sonló: öm ("melyből ered: ömlik, iirit v. önt} involutum (o) quid (/»)\$ -7- volumen , és /-vei , töm => res in volumine ~ massá;

Idetartoznak: tő (töve valaminek}, tele, tömény, v. egyetöm (universitas in quantitate) több = a' t. bővül (pluralitas in quantitate), töst V. test (mennyiség milységgel öszveköttetve 46. §.) tár, quasi occüpatur ciun continentia, melytől: táras vagy társ, tart =3 magában tart, fogva tart (tenet, continet detinet) stb. innen jelen mult időt •£• betölt vagy eltölt időt, p. o. mond -ott; áll -ott stb. ide tartoznak tavai j teg, vagy tegnap, tova stb. — Múlt időt talán azért is jelenthet, mivel objectivitást és így szükségességet jelent (mert az objectumok v. tárgyak lételet az én szükségesképen előre fölteszi 13. §.) a' múlt idő pedig szükségességre tartozik (59. §•) Mivel az eltölt v. múlt idő többé meg nem változtathatik *), innét jelent a' T. v. TT. egy helyben állandóítelt is p. O. itt, amott, Pécssett , Kolozsvárt ^ stb.

Minthogy Én -en kívül létező tárgyat, valót, vagy szükséges léteit jelent, innét jelent ki- vagy átható munkásságot (41. §. 2.) még pedig a' legáthatóbb munkásságot, úgymint cselekvést, p. o. atya, üt, tesz, állit , ültei; továbbá: javit, tanit, újit stb; cselekedtetést , p. o. javittat (Jászt verhessem) tanittat , újittat ; és szenvedést: javittatik, tanittatik, újit tátik. Innen szenvedő eset , v. okozat betűje is , p. o. könyvet (könyv obje-*) Ewig still steht die Yergangenheit

Keiic Rea' kein Zaubersegen

Kaim die stehende bewegen.

Schiller. Sprüche des Confucius.

ctum v. okozatban van) őt, Pétert , Pált stb. A' cselekvéshez a' múlt idő is hozzá járulván jelent bevégzett

munkát, vagy végrehajtott tárgyat, 's a' cselekvéssel oly viszonyban áll, mint actus és effectus, p. o. akarás és akarat, parancsolás, és parantsolat, adás, és adat, folyás, és valaminek folyta stb.

Természeti hang után lettek: tuszkoj tüsszent , turbékol, korty, fitty, pittty stb.

Jegyzet. Ide tartoznak a' tyú tyú képzők p. o. keztyú (e=±: a' kéz objektuma accidense) sarkantyú ; stb. de a' melyek ha igéhez ragadnak a' -tő V. tjó stb. képzőjü részesülőkből lettek p. o. csengetyű == csengető , v. csengetjő, pattantyú = pattantó, forgatyú = forgató, süvölttyű, tsergetyű, v. két ty-vel szenvedő alakból szivattyú , == szivattató , a' mi szivatik , nyirettyű (hfgedüvonó) s= nyirettető -i* a' mi nyiretik, v. nyí retett*

65. j.

V. ajakbetű a' tárgy viszonyban jelenti magát a'V-izonyf, (67. §. 6.) egyöttlételt , kölcsönös munkálást, kölcsönös ellenhatást p. o. val , vei, víz^ völgy, vál, válú, váló *) váll (humcrns) vér , vár (erő együttj ví v. viv (52. §.) vita, viaskodik, visel, virad, (küszködik az erő) világ = ellenkező, viaskodó (») lények (/) egyetöme (5-), név, nevez =3 az én («) a' tárgyal (e) egy ott van -f- az én, tudja, isméri a' kívülötte lévő, v. valót, (synthese des Realen und Idealen od. des Seyns, und des Wissens. \Wilhelm Traugott Krugs fundámentalphilosophie). innen a' latin: novi, (név) novisse stb.

Minthogy továbbá a' való dolgok' 's a' világ lelete kölcsönös erők munkálása által állott elő és tartatik fön, jelenti magát a' valóságot v. való léteit (53. §.) is p. o. *) bát a' latin valtae (ketfelé váló ajtó, kapu, v. ablak) szóban hol találjuk föl a' latinnál a' vál gyökeret? e's e'pe" eziiu értemenyhen?

83

való, (innen a' latin: vivere vita stb.) vagyok, vagj, van, Vagyunk, vagytok, valék, voltam j volnék stb. *) innen van a' van == független v. ön -* (») Jetei **) semmi egyéb mint a' latin ens, p. o. indit = niovet, inditvány = movens, (-7- motiVum); tanit, doc-et, ta nit - vány (de ez annyi lennfl mint docens, és így) jobban, tanittat- vány , ***) ens quod docetur. Innen va- ve jelent állapotot, léteit, szeretve, quasi ahiatus essendo stb. Ide tartoznak ezek is dur va , mogor-va Stb; vad == ens objectivum v. ensrude, Vékony == a' valója (TÓ essé) könnyű.

Természeti hangok: visít, vinnyog stb,

86. §.

Z és DZ. fogbető mennyiségre tartozik , jelent egy séget, individualitást, (67. §. 6.) p. o. ez, az, amaz,

(39. §.) szűz ; 's ez okbul elemiséget (mert az elem = *) hogy a* latin süni - ban benne vágyon a' V. miitatta a' francia je suis (szvi) mely a' latinból származott, a' német ben ia meg van a' w-nek ézön jelentése, ich wcrdc , 'ich war stb.

***) ez okból nevezem a' substantiát vány-nak, (önvaló) 's látjuk, hogy azt tökéletesen is kifejezi.

****) A' műszó könyvnek, (melyről szó volt fölebb), előbeszédében megmutatám 9 hogy a' szokás öszvevarja a' cselekvő és szenvedő részesülőköt , és így a' vány , és inány üt óragoknf is- Bár megtanulóknak már egyszer őket különböztetni, 's e' részben is a' diák nyelvtől megszabadulni, mert ez vitt bennünket tévelyedésbe p. o. exstirpatio a' diákbari teszéri actus-t is (irtást), eifectüs-t is (a' mi irtatik v. irtatott), innét mi csak a' diák után indultunk, 's így mondtak ir to vány, de efc annyimint exStirp - ans , pedig mi éxstirpattiinot akarunk érteni ala'tta , e' szerint lenné irtatvány, vagy irtoiány mivel az ;/* (78. §•) már ntagában is óbjc- Ctivitast és így okozatot is jelent (mint. a' t p', ó. irái? scriptio; iraf, Scriptijm). A' cselekvő alakban a' vány -t dolgokrn is" mondhatjuk , mivel dolgoknak is le'Hétnek és1 van nak cselekvő, kiható munkásságaik. Ezek titán Im fndatnn •' 6*

84

egy, részekre oszolhatlan), tűz*), víz (a' régiek eze ket tartották a' dolgok és a' világ utósóelemeinek) , és egybezárást, p. o. zár, zömök, 's a' tárgyviszonyban (67. §.) bezáró benmaradó munkásságot , mindazáltal min dig némi kihatással (mert mennyiségi betű 67. §. 3-dik jegy zet) p. o. gondolkozik, közép ige ugyan, de némi áthatást jelent = tárgyról gondolkozik , ellenébe tétetik aa-odik ez már egészen benmaradó, p. o. gon dolkodik, (azaz magában); stb. sőt a' fölebbi okból néha egészen átható munkálást is jelent., p.o. okoz, űz, alkalmaz, halmoz, szerkez stb. és ha már a' gyökér is munkáló -l ige, a' munkálást mint mennyiségi betű mennyisíti, p. o. akad, akadoz, vakar, vakarózik. A- milységben is elő köll neki fordúlni (67. §. 2.), ide tartoznak jog v. ig — tői: igaz, verus (jogos, justus), idv , idvez , áda , ádáz , vita , vitéz , szár , száraz stb. Természeti hangok: zúz, zaj, zeng, zokog, zúdit, zörög, zokog, zuhan, stb.

87. §.

A"1 ZS. is rokon lévén a* Z- vei jelent a' mennyi ségben , egybehúzást , p. o. törzs (a' tér egybehúzatott) torzsa , törzsök , zsugori , zsibbad stb ; a' milységben igenlege.séget p. o. kap , kapzsi. Természeti hang, zsib , zsibvásár, zsúrol stb.

88. §.

Egy csomóban tehát következőleg állithatjuk elő egyenkint a' mássalhangzókat előlegi jelentéseikkel együtt :

öt, motum-ot, obligatom - öt akarunk mondani, jól így köll mondanunk: alapitmány, inditmány, kötelezmény ; T -vei pedig alapítvány; indítvány; kötelezvény, fundator, v. fundantoriae litterae: motor, movens, v- motívum; et obligans, v. obligationales litterae, fognak lenni.

*) a' tűztől jön tüzta v. tiszta is, mivel a' tüzet tartották leg főbb tisztítónak.

85

A' mennyiségben egységet jelentenek : * , %s, én n. többséget, a" többi fogbetűk : cz , ás , k , s , sz , és r.

egyetömséget , g , gy.

A' milységben igenlegességet , az iny és fogbetűk; nemlegességet, h és «, határozást, az az igenleges nemleges séget, ha a' fog és inybetűk, h és «- nel tétetnek öszve.

A' tárgyviszonyban belső viszonyt b , külsőt k ; kü lönösen pedig.

nokiságot p , n , és a' fogbetűk , (fel sőséget /.)

tárgyiságot, *», d, és t. együttléteit v.

A' nokviszonyban magát a' gondokozó én - 1 n léteit /, d és g-

lehetőséget ;*,£,: \ :

szükséges létet t. ,

nem - léteit, és lehetlenséget jelen tenek a' tagadó betűk.

Viszonyban állanak egymással:

b (belső) és A, 's minden fog betűk (áthatás, külső) ;

d (benmarandó munkásság) és «sf, »'» többi fogbetűk (átható és cselekvő munkásság) ;

d (objectivitas) és n (subjectivitas) ;

/ (belső) f (alap) ;

j a' többi lágyított nyelvetűkkel (lágyság , gyön gédség) és a' lágyithatatlan r vastag hangzókkal (durvaság.)

/ (elő) és t (utó);

t (objectivitas) és n , k a' fogbetűkkel (subjectivitas);

m (mozgás) és n (nyugvás) ;

n , ny (subjectum) és a' többi nyelvetűk (objectum) ;

s (vastag) és *« (finom) ;

* (folyó munkálás — actus —) és t (véghezvitt nm> ka, munkálat, — eifectus —).

86

A7 második szakasznak

MÁSODIK FEJEZETE

A? betűkről a' ragokban és képzőkben-

£ (ragasztéknak) neveztetik azon betű (ragbetű), vagy szó (ragszó), mely a' gyökérszóhoz járul v. ragad; képzőnek pedig azon betű (.képzőbetű) vagy szó (képzőszó), mely a' gyökérszóból más alakot v. képez, formál.

De minthogy ugyan-azon betű vagy szó egyik érteményben lehet rag a' másiban képző, p. o. toll, toll

ak, az «£, ragja ezen nevszónak, toll, és képzője 'a többes számnak; így ebben, folyam az am igerag és ncvképző, ebben, szépít az it névrag, és igeképző: innen láthatni, hogy ezek nagyon szoros összefüggés-lífi állanak, 's tolom a' rendre, elosztásra nézve mint ragok, de jelentéseik magyarázatjára nézve mint képzők vétettek föl.

Első elosztás lesz a' ragokról mint 1., oly képzőkről, melyek alkaják a' nyelvbelsőjét, és így szórosan fi grammaticát teszik; 2., oly képzőkről, melyek ön-álló szokat alkotnak, és így szórosan a' szókönyveket teszik. A/- első ismét elosztatik több cikkelyekre, a., szól a' személyragokról, &., a' névragokról mint számok esetek, és időkképzőjiről, c., az ige ragokról, mipt személyek, számok, idők, módok, és alakok — formák — képzőjiről d., a' határozói ragokról.

87

Második fej ez e

ELSŐ CZ1KKBLT

A' rugok rul mint a' nyelvtanítási képzőjiről.

90. §.

Szetrnélyragok mint

szemeli/ l.ső személy ragja M*, jelent és képez objecti vitást p. o. enyim =3 én eM, az én objectuma, birtoka, továbbá lovam = ló mint objectuma v. birtoka én.nek, lov- AI-M**, több birtok (A és I) mint az én- birtoka (M) stb.

2-dik személyragja D. p. o. tiéd s= te -ed --- a' te objectuma, birtoka, lova- D, a' ló mint objectuma v. birtoka fe-nek, lov-AI-D több birtok (A és I) ínt a' te birtoka (D).

3rdik személy É (60. §.) p. o. 6- É vagy Öv -É, lov- A, lov -ÁL stb. Péter- É, Pál- É, stb. —

Több személt/ képzője mindig k -levén, mely a' s/ovégén áll, a' birtokot jelentő rag ilyenkor mindig hangzó, (66. §.) t. i. egy vagy több hangzó a' szerint, mint egy vagy több a' birtok vagy objectum, 's ilyenkor a' több személy képző A -mik elébe jön.

1-ső szemlély mi-É-nk = mi (mint első személy)

objectuma (I?) cs az első személy több subjectum («£);
mi lov-U-nk , ló birtoka (u) több subjectumnak (nkj;
mi-El-nk. több birtok (El) stb. vagy mivel az-nk
állandóul úgy marad meg mint első személyt! több no-
*) Ha az olvasó a' betűkről bővebb világosi tást kívánna, ke'-
retik a' betűkről! szakaszban keresküdnie.

"*) innen meg tetszik, hogy nem jó barátim, hanem barátaim,
mert több birtok leven több jeleknek köll használatni a'
több birtok ki jelentésere , lov - Al-f«, muaka.-A.l- M,
v. munkáim.

88

kot jelentő betűk a' mi el - is maradhat , lovunk , lo
vaink stb.

2-dik személy épen így, p. o. ti-É-tek, ti-Él-tek,
lov-A-tok, lov-Al-tok. stb. valamint a'

3-dik személyben is öv-É-k, öv-Él-k, Lov-Ok,
Lov-Alk. stb. *) A' harmadik személyben a' k
magához a' névmáshoz is mehet a' midőn a' tárgy?
tői elmarad p. o. ők lova, e' helyett ő lovn-k, ők lo
vai e' hely ott ő lovaik. Innen tisztán Játszik hogy eb
ben ők lov-a, az a -nem az ő -bői (3-dik személy.
hői) vagyon (Kévy szerint), hanem tárgyiságot jelen
tő (6) és 66. §.) hangzóbul, 's következőleg az m sem
«-ból, és a' (l sem í-ből.

Jegyzetek.],. A' harmadik személynek ragja név
szókhöz is ragasz tatik és hasonlóképen birtokot jelent
p. o. Péter -É, Pál -É, Péter -Él, Pál -Él (Péternek,
Pálnak birtoka és több birtokai E és l.)

2. , Mind ezön személyragok minden névragasz
tást elfogadnak p. o. enyimnek, enyimet, enyéimet ,
mieinket, lovainkat, lovainak, lovaitoknak, Péteriit,
Pálét, Péteréinek stb.

3., Roszul írják vagy mondják : katonáknak fegyverök,
vagy katonáknak fegyvereik, hanem kálonak

*) Katona -K -É; Katona- AT - ÉL A' melyből meglátszik,
hogy a' K. a' személyhoz tartozik mindig, csak, hogy azon
K a' névmásokban (valamint, az igékben is a' birtok v. tárgy
után tétetik mint láttuk, és valósággal (Révy szerint is)
a' személyes névmások többesei is lehetnek. De azért nem
következik, hogy az egyes személyben az m, d. i \.j« is,
a' személyes né\ntás n, f, ő. .Mert az egyes szám kijelen
tésére semmi szükség, 's az egés/, magyar nyelvben legki
sebb nyoma sincsen. Hanem a" tárgy kijelentésére az egyes
számban is van szükség é-s ennek betűji az egyesben M.
első személyé, J), (második személyé), és hangzó (harma
diké) , több személyeké is mindig hangzó, mely az igék
ben kivált igen tisztán fog látszani,

89

fegyvere, v. fegyverei, (lásd főlebb 3-dik személy a'

több személyben.}

Névragasztás

91. §,

Névragoli mint esetkép%6kt

1) s? cselekvő vagy név-eset maga a' név

2) nokos eset, nak vagy-neA (subjectum 76 §.)

kétféle a) birtokló nokos v. birtokos eset, hol a' nak v. nek rag el is maradhat, mert már maga a' név- eset is mint birtokos (subjectum) úgy tekintethetik p. o. Pálnak könyve (Pál mint nok 's a' könyv birtoka) v. Pál könyve (Pál subjectum könyve). li") tulajdonító (nokos) eset, ebben a1 nak v. nek ragoknak , nehogy a' név-esettel a' nokos eset öszve zavartassék , mindig jelen köll lenni, p. o. Pál nak dicséretül szolgál az (név-eset) , Pálnak, Péter (név eset) 100 forintal tartozik , vagy 100 forintjával tartozik, 's ez utósóbul (forint-já-val) tisztán kitetszik a' Pál noksága , subjectivitása.

3) Szenvedő eset V. okozatos eset — t, p. o. Pált, Pétert, Pál, Péter objectjve vagy okozatban vagy szenvedésben vagyon.

Itt vagyon helye a' személyes névmások ragjairól, mint névmások eseteinek képzőjiről is szolnom.

nokos eset: énnekem v. (71 §.) nekem- az én mint nok (substantia) accidensel (M) bir.

Szenvedő eset : engem = én vagyok (#) objectivilásban (m) *).

a' görög és latin nyelvekben kihagyatott az n és g, e's csak az m (me , cjue) maradott meg , hihetőleg azért mivel az eredeti nyelv beszélői , az accentust az utótagra szeretvén tenni, (mint másszor a' magyar nyelvről állítottam : Műszókönyv. XIX lap; 's a' mi természetesb is) , a' későbbben szár mazott nyelvek csak az utótagot kapták meg, úgy hogy a'

90

Hasonlók: neked, téged; neki, őt. Miért nincsen

a- harmadik személyes névmás szenvedő esetében a' g.

(igy: őget) könnyen meg foghatjuk, ha meg gondoljuk, hogy a' van (est) kapcsolat a' magyar itéletekből kima rad (igy van más keleti nyelvekben is) ezért mondjuk: éu vagyok mi v. objectivításban (én-g-m), te vagy szenvedésben (t-g-sd), ő tárgy (ő-t) , n\$fn jó lenne (mint a' szokásból tudjuk) így : ő vagyon tárgy. *)

Többes szám, cselekvő eset, mink = más (m és én C») «ok (k). Hogy már m ^ más is jön be a' többesben, oka az, mert a' gondolkozó subjectum v. az én csak egy, (Krug's Fund. Phil. §. 26. Anm. 1) és így ha több a1 személyügy más is jön hozzá. Továbbá tik = te ("t} sok (A) ; ők na ő sok. Az első és második személy így is van : mi , ti , mivel az m állandóul az első személynek ragasztéka (78 §.) az t pedig hasonló képen tárgyat (más személyt} is jelent, és így mi, annyi mint: én, és más

tárgy. Hasonló ez is: ti. Amattól az nk, ettől és a' harmadik személytől (ők") a' £, mint több személy kép zője mikép választatik el akkor, ha birtok járul hozzájuk (p. o. mié.nk e* helyött minké, mi lov-unk e' helyött mink lov-a) láttuk a' 90 §ban.

Többes szám nokos eset: minekünk vagy nekünk =s mi nok ok vagyunk , 's mint nokoknak v. substantiáknak accidensünk vagyon stb.

Vége szenvedő eset: minket =: mi szenvedésben v. okozatban vagyunk (mink-t)stb. hasonló: titek-et, ök-et. Így lehet kimagyarázni a' többi ragjait is a' szemé lyes névmásoknak p. o. énvelem v. velem = én-vel , cs az én némi objectivitásban, szenvedésben vagyon.

Jegyzetek. 1) Némely nyelvészek az utóljárókat is az németben mar a' eh (mint g-vel rokon) is hallatik (inich). Így marad meg ezön nyelvekben az m mint első személy birtokragja is , me-us , e«« mein stb.

*) Ezekben: engemet, tégedet, ötet csak az objectivitás kettőztetik meg (mt , dt , tt) valamint ebben is : aztat.

91

esetekre viszik, de helytelenül, mert a' magyarban az iitoljárók egyszerűen és természetesen ragadnak a' névhöz, és semmi különös esetre nincs s/,ükscgök, ellenke zőleg, mint a' latinban v. németben stb.

2) Ezek szerint a' magyarban tulajdonképen csak két eset vagyon t. i. nokos, és szenvedő eset, mivel a' név-eset maga a' név,

92. §

f:

Névragok mint többes szám, és sok képzőji

A' többes szám képzője A, mely mennyiséget aokságot jelent (76 §•) p. o. emberek, angyalok, enber sok, angyal spk, stb.

A' hasonlításban a' hasonlító fok v. elő-ső képzője l, v.

bb. bőviti az értelmet (68 §.) p. o. becses, becsesb, nagy,

nagyobb, a' felső fok (fő-ső l egző) képzője leg (TÓ esse —

/ — in complexu —r g) mely az elő-sőnek elébe tétetik: legbecsesb, legnagyobb.

93. §.

Némelyek az utoljárókat v. névhatározókat is ragok nak nevezvén , mindeniknek nevezeteket adnak , p o. beható, kiható, felható, lehető, távoli tó. Ezeknek szük ségét nem látom, 'S kár velők nehezitni a' nyelvet, és •terhelni a' tanulók emiékőzetét-. Ezek tulajdonképen a' szókönyvekre *) és így a' gyökérszók fejtegetésére tar toznának : mjndazáltal , minthogy sokan közülök mint előragok is előfordulnak az igéknél, jelentéseik itt is magyaráztathatnak , melyek e" következők :

ba, be, = belség fíJ; ban, ben =s bent nyugvás (n)

ból ból = óe — el

ért == okot tesz. (rtj)

hoz, hoz, a helyet individualizálja.

ig = határ, vég.

a' magyar grammatikában epen semmi helyük (91 §. első jegyzet.)

92

n , on , ön — nyugvás

nál, nél = nyugvólétei (n. l.)

ra, re =3 terjedés

ról , ról = ra -el

tói , tői =3 l-f l (a' munkásság el —• másra kihat)

úl , ül =: létei p, o. ajándékul (ajándék levén) adom.

vá vé, s= átváltozás, p, o. a' hernyó lepké-ye

lesz = a' hernyó lepke való-ja lesz.

va! , vei = együttlétei (v. l,)

Ige-ragasztás

▪

A' magyarban három igeragasztás vagyon , n. m. 1)

határozott tárgyú, 2) határozatlan tárgyú (mind a'

kettő tárgy viszonyi v.subjectivus,v. cselekvő azzal a'különsséggel

, hogy egyikben ki jelentetik és meg határoz! atik a'

tárgy, melyre áthat a' cselekvés, a* másiban nem) és 3) ikes

\&%y különböztető igeragasztás , melyet másképen objectivus,

vagy szenvedőnek is lehet nevezni. *) Mert hogy

az ik ar harmadik (mint törzsök) személyben csupán különböztetés

kedvéért vétetet fül , hogy t. i. a' cselekvőség a'

szenvedőségtől megkülönböztethessék, mutatja az, hogy

olyan formáknál használtatik, melyeknek képző betűje

mind subjectivitást mind objectivitást jelent p. o. a" szen*

vedő formában , melynek képző betűje 21 épen az a' mi

az átható és tétető formáé ; továbbá az olyan benmaradó

igéknél, melyeknek képző betűji áthatást is jelentenek

*) Itt jól jegyezzük meg, a' mi az ige'k elosztásánál főlebb

mondattott t. i. az igék vagy áthatok, vagy benmaradók; az

áthatok v. cselekvők (áthatok szoros örtemenyben , tárgyvizonyi

subjectivusokj , v. szenvedők (tárgy viszonyi object

husok) ; a' benmaradok v. tisztán benmaradók (nokviszonyi

subjectivusok, léteit jelentők) , v. némi áthatással

(cselekvéssel és szenvedéssel vágnak öszveköttetve (nök

\ is/.onyi objectivusok , létezését jelentők).

93

p. o D. mely mint átható fordul elő többekben p. o.

ad, enged, szenved, és így a' benmaradóknál ik-et

veszen föl , p. o. aggódik , győződik , boszankodik , ál

modik, stb. De a' D. képzőnél sem mindenütt szükséges az

objecti vitas kijelentésére azik utórag, azoknál t. i. melyek

nek cselekvő munkálást jelentő képzők felelnek meg ugyan

azon szókban , p. o. marad, maraszt, hervad, hervaszt,
ébred, ébreszt. Igya' Z is jelent mind, áthatást mind benmaradást
azért szükséges az ik e' mellett is p. o. virá
goz , (Viragozza, fölvirágoz valamit} és virágozik, de
hasonlóképpen itt sem szükséges, ha már a' közelebbi gyö
kér is benmaradó jelentésű , és iktelen vólt, p. o. hervad,
hervadoz , szalad , szaladoz, marad, marado/, eped, epe
de/.. A' közik ragban már szükséges , mivel a' A miatt
könnyen cselekvő áthatóvá válhatnék p. o. üt, ütközik,
nem : ütköz. Az ik igerag tehát mindig szenvedést —
átható v. benmaradó szenvedést —jelent.

05. §.

Igeragok mint személyképzők.

A' háromféle igeragasztás egyedül a' személy képzők
által különbözik.

Jegyzet. A' többes szám képzője itt is mindig k.

A* Határozatlan tárgyú igeragasztásban egycsszámban

1-ső személy dicsér-eK (76 §.)

2-dik — dicsér — SZ. (83 §.)

3-dik — maga a' törzsök

többes számban 1-ső személy dicsér-ÜNK (N, határozatlan)

2-dik — dicsér — TeK

3-dik — dicsér — NeK (N. határozatlan).

A' határozott tárgyú igeragasztásban egyes számban

1-ső személy dicsér — eM (ich lobe es. 78 §.)

2-ik — dicsér — eD (du lobst es 71 §.)

3-ik — dicsér — / (er lobt es 66 §.)

többes számban

1-ső személy dicsér-I-ük V. dicsér- J- ük

94

^s
2-dik — dicsér-I-tek.

3-dik — dicsér-I-k.

Láthatja kiki , hogy itt a' többes első és harmadik
személyből az Ni mely határozatlanságot jelentene , kimaradott
; a' határozatlan tárgyú igeragasztásnak többes
második személyében hihetőleg a' nehéz kimondás miatt
esett ki a'z n (dicsérutak).

Az ikes igeragasztásban

egyes számban 1-ső személy dicsértet — eM(78§.)

— 2-dik — dicsértet — e L (77 §.)

-«r 3-dik — dicsértet — i&.

többes számban l- só személy dicsértet — nNK

~ 2-dik — dicsértét — TeK

— 3-dik — dicsértet — NeK.

Iffté itt újra visszisa jott a' határozatlanság (.\$), íneit itt
nincs határozott tárgy, melyre áthatna a' munkásság, ha
nem a' személyek magok vagynak tárgyiségben.
jegyzet. Különösnek látszik ezön igeváltozás: di

csérlek, dicsértelek < dicsérnélek stb. melyekben az I a' második személyre ható munkásságot jelent, de tudjuk hogy az / álladoul sC második személy képzője még pe dig mind a' cselekvésben mint a' szenvedésben (77§.), tehát itt a' második személy objectivitását, - (az eteő sze mély cselekvésben == k levén), jelenti.

96. §.

Igeragok mint idők képzőji

1) Félig múlt idő képzőji á' hangzók A. v. E. (66 §> p. o. dicsér - jB-ek v. dicsérék, dicsér - E-e\ , V. dicséréi, dicsér.jE, dicsér-^ínk , v. rficsérénk, dicsér- JE-etek , v. dicséreték, dicsér-^nek. Határozottan dicsér-fi-em, v. dicsérém , dicsér-JÉ1-ed v. dicséréd , dicsér.^e , v. dicséré, dicséi-^iük v. dicsérők, dicsér-U-etek v. dicsérétek, dic'sér-J^ik v. dicsérék. És így minden módban és for mában p. o. dicsem-jE-ek v. dicsernék, dicsérn-^eí , v 95

dicsőméi, dicsém- J?, továbbá dicsértet. E-nm V. dicsértetem, dicsértet-E-el , V. dicsértetélj, dicsér tet- E-ik v. dicsérteték.

2) egészen múlt idő képzője T v» TT (84 §) p. o. dicsér- T-em , dicsér- !T-el ^ dicsér-T, dicsér- Tünk, stb.

3) jövő idő képzője ND. (67 §) p. o. dicsér-e NDek , dicser-e ND-esz ^ dicsér.é ND stbt

97. §.

Igeragok mint módok képzőji

1) óhajtó mód képzője TV (79 §) p, o. dicsér-JV-ék, dicsérenrf-<?Ar-ék stb.

2) parancsoló és foglaló módnak, (melyekben a' má sodik személy a' törzsök , és így alapja a' többi azon idő. beli személyeknek *), képzője hathatóság Végett a' tör zsök utóbetűjének meg kettőztetése vagy némelyekben a' kettőztetés helyett J betű p. o. dicsér- /-ek , dicsér- J, dicsér-J-en.

3) Határozatlan mód képzője N. p. o. dicsér-JV-i''.

De ezen határozatlan mód meg is személyesülhet akkor, ha a' személyes névmások nokos esetei el maradnak (mert egyébkor, sem szükség reá, sem alapja nincs) p. o. nekem, neked, neki lehet vagy köll dicsérni, vagy (nekem , neked , neki elmaradván) lehet v. köll dicsérnöni, dicsérnod, dicsérnie stb. (Én másutt is próbáltam használni p« o* kérettetik az olvasó, műszovaimbán meg nem ütköznie , e' helyütt : hogy műszovaimban meg ne ütközzék.)

98. §.

Igeragok mint részesülők képzőji.

A' részesülők vagy névszók, melyek az igeszók mún - kásságaiban részt vesznek — milységi nevek, képzőbetű- *) A' tud. Társasag használatára készült „helycí-írás" 22dikíqp

jik hangzók , különösen o , ő «) a' jelen és jövő időben;
a' múltban pedig t.

A' függő állapotjegyzők : VA, VE, (egy Ott létei v.
létei) függetlenek: VÉN, VAN, de ezek tulajdonképen:
igehatározók.

90. §.

Ezek szerint igen különféle, még is igen egyszerű
a* magyar igeragasztás, mert minden személy-, idő-, mód
képzők stb. minden igeragasztásokban 's egyik a1 másik*
ban szüntelen megtartják (az egészen múlt,- csekély ki
vétellel) képző betűjüket. Ezért csodálkozom nyelvtani
tőinkon, hogy ivekre terjedő paradigmákkal nehezítik a'
csodálatosan különfélesíthető , de igen egyszerű magyar
nyelvet. Az előszámlált igeragokat, melyek teszik az
egész igeragasztást , én ezekben vonom öszve :

Igeragok

Határozatlan igeragaizt. 1 határozott igeragaszt

Személyképp ők

ikei igeragasztás.

egyeticám többesszáiiii egyesszám tiibbesiZíini egyeiszám 1 többesizám

i."> szem

lik —

Jik —

1NK II M

T - K. D

N → K || I V. Jt.

I-k v. J-k 1

í:

ik

N'K

T-t

X — I

S» v. I rr-k v. JT-I

Ik v. J4k |

Időképzők Módképzők többiképzők

Faligmnité A v. E.

Egésienmúlto T v. TT.

Jövié ND.

Óhajtóé

Parancsolúé

HalJrozailané

N.

t.

N.

**e*

Ezeknek könnyű és szép öszverakásából áll a' magyar
igeragasztás , mely hogy mily egyszerű , 's még is mily
sokszerű —lássunk egy példát. Vegyük föl ezen ígét : mond,
) 66 §.

97

's vegyünk föl oly példát , mely majd minden igeragok
ban , melyeket eddig láttunk , részt veszen p. o. a' jövő
idő igeragasztásának óhajtó mód határozott tárgyú töb
bes első személyét. Mára' példából magából a' rendet kiki
láthatja. És így első helyre jön a' jövő idő kepzője ml,
's lesz mondaná, 2-dik helyre óhajtó mód képzője n 's
lesz (mivel sok mássalhangzót egy más után a' magyar
nyelv nem tűr) mond and-an. 3-dik helyre a' határo
zott igeragasztás többes első személye Uh vagy a' tör

zsök vastag' hangú, ragot kívánván) iuk v. öszszehíízv<*

(6 §.) ók, "s lesz: mond-and-an-ók.

100. §.

igeragok mint forma v. alakképzők

A' magyarban egyszerűen állítatva -elő, öt külórífoöző

forma v. alak -'képző vagyon, de a' mely képzők

minden átható jelentésű*) igékből (egészen mathesisi tör

vények szerint rakatván együvé) 30, különböző mind

szokásban lévő formákat alkotnak. Ezen öt betűk e' kö

vetkezők I ;* G = gyakorló, 2.j T==tétető. 3., D = benmaradó

4., T=sszenvedői 5., H = lehető. **)Hogyezön

rendbe köll őket helyhetni , meg tetszik onnan, hogy az

utóbbiak mindig járulhatnak az előbbiekhez, de neni az

előbbiek az utóbbiakhoz, melyet példákból érthetünk

meg jobban p. o. jól mondjuk irogathat, irathat, íródhatik,

irathatjk stb. de nem jó lenne irhatgat, írhattatstb

Vegyük az egészre például ezen átható igét: ír

*) és így a' középigékből íá ha élebb áthatókká lentidének p.

o. ül,- ültet, áll, állít.

*) Sögéd bfttékkal együtt G == oGat, v. Get, T. t^aT, é T,

vagy ha a' tprzsok több tagú és ha az egytagúban t az utó.

betű = Ta^ fét p. o. üt, üt-Tet, keres Tet, de a' többi

ben csak aTi e T, ver, vef-eT, mund-a T. Ez áll a' szen

vedő T-jérül is, ik járulván hozzá. D ==• óDik, ő Dik ; H=r

Hat, Het.

7

98

átható ige: ír. —

TM

G. M » , ír-o Gat 1-su alak

2. T. f, 5, ír-a T 2. —

3. D. „ „ Lr-ó Dik 3. —

4. T. J) 5) ír-a Tik ... 4.

5. H. ?j „ ír-Hal 5. —

1. 2. G. T. „ ír-o Gat-Tat . 6. _

1. 3. G. D. „ ír-o Gat-ó Dik 7. →

1. 4. G. T. „ ír-o Gát-Tat ik 8.

1. 5. G. H. „ ír.o Gat-Hat . 9. .fb

2. 3. T. D. „ ír-a T- ó Dik 10. —A

2.4. T. T. „ ír.a T-Tatik 11.

2. 5. T. H. „ ír-a T-Hat . 12.

3. 4, D. T. „ ír-ó D-Tatik . 13. —a.

3. 5. D. H. „ ír-ó D-Hatik . 14. —«

4. 5. T. H. „ ír-a T-Hatik . 15.

1. 2. 3. G. T. D. ír-o Gat-Tat-ó Dik 16. —

1. 2. 4. G. T. T. ír.o Gat-Tat-Tatik 17. —

1 2. 5. G. T. H. ír-o Gat-Tat-Hat . 18. —

1. 3. 4. G. D. T. ír-o Gat-ó D-Tatik 19. →

- 1. 3. 5. G. D. H. ir-o Gat-ó D-Hatik 20. —
- 1. 4. 5. G. T. H. ir-o Gat-Tat-Hatik 21. —
- 2. 3. 4. T. D. T. ir-a T-ó D-Tatik . 22. —
- 2. 3. 5. T D. H. ir-a T-ó D-Hatik . 23. —
- 2. 4. 5. T. T. H. ir-a T-Tat-Hatik . 24.
- 3. 4. 5. D. T. H. ir-ó D-Tat-Hatik . . 25. —
- 1. 2. 3. 4. G. T. D. T. ir-o Gat-Tat-óD-Tatik . 26. —
- 1. 2. 4. 5. G. T. T. H. ir-o Gat- Tat- Tat-Hatik . 27. —
- 1. 3. 4. 5. G. D. T. H. ir-o Gat-ó D-Tat-Hatik . 28. —
- 2. 3. 4. 5. T. D. T. H. ir-a T-ó D-Tat-Hatik 29. —
- 1.2.3.4.5. G. T. D. T. H ir-o Gat-Tat^ó D-Tat-Hatik 30. —

Jegyzet. Ezekből lehet más szókat is képezni

- 1. ás, és p. o. irás, irogatás, irat-ás 'stb. 30.
- 2. ási, ési, irási, irogatási, iratási stb. . 30.
- 3. ásbeli, ésbeli . . . 'l' . 30.
- 4. mány, mény : • 30.
- 5. mányi, ményi . , 30.
- 6. ó , ő , író , irogató , irató . . . 30.
- 7. ói , ői . . . . . 30.

99

- 8. ólag, őleg 30.
- 9. ólagi, Ólegi 30.
- 10. óság, óség ..... 30.

és így tovább számtalan ragokkal. De látjuk, hogy csak már eddig is 300-ra megyen az igeszóvakon kívül.

Második fejezet

MÁSODIK CZIKKKLYE.

A' ragokrul mint önálló szók képzőjiről <*)

& 101.

Főnévragok, mint főnévképzők.

A, E, milység (66. §.) p; o. gomb, gomba, kúp, kupa, bog, v. bok, boka.

ÁCS, ECS, 1. kicsinyítő (70. §.) p. o. kő, kövecs, kor, koracs, úr, uracs. 2. munkáló (ugyanott) p. o. dug, dugacs.

AD, ÓD, ED, ÖD, V. D, accidens (mellék, birtok, forma, stb.), vár, várad, Bors, Borsod, kar, kard, tér , térd.

ADÓN, levő, haj, hajadon (in capillis existens).

ÁG, ÉG, egyet ötn (G) úr, üreg, 2. milység, tulajdon ság, szál, szalag (pántlika).

AK, OK, EK, ŐK, v. csak K. 1. külség (/T) far, fa. rok , v. fark , tő , tők. 2. munkáló (ugyanott) súly, sulyok, szer, szerk(organum).

ÁL, EL, ÖL, ŐL, létei (Z) ét, étel, öb, öböl, küb, küből, lét, létei.

*) Ezen ragok ég kepzők fölosztásában mint az olvasó látni fogja , Kresztericset követtem , de nem az elnevezésükben (89 J), valamint a/t is fogja látni, hogy e'n az ő ragjait Sokakkal ázaporítottam.

7*

100

ALY, ELY, ugyan az, gömb, gömböly, mi, mily.

ANY; ENY, princípium essendi {N, NY^ só, savany (só-lét-elve), ár, arany (ár lét-elve).

AP, ÉP, alap (P) gyár, gyarap, szer, szerep, (szer nek, munkálásnak vagy eszköznek*) alapja).

ÁR, ŐR, terjedés, Átterjedés (.fi) agy, agyar, bog v. bok, bokor.

ASZ , ESZ , munkáló (-SZ) szak , szakasz, tám, támasz.

ÁCS, ECS, ÖCS, ÖCS v. ÁLCS stb. 1. munkáló (OS)

p. o. szak , szakács. 2. kicsinyítő (ugyan ott) p. o.

szem , szemőcs.

ÁG, ÉG, egyetöm (G) vil (egyöttlét), világ.

ÁL, ÉL, létei, származás (L) szak, szakái.

ÁLY, ÉLY, ugyanaz, dag, dagály, vész veszély.

ÁNY, ÉNY, subjectivum , princípium essendi (^N, NY)

lap, lapány, erő, erény.

ÁR , ÉR , munkáló (ÍZ) kád , kádár , bog , bogár , tim , tímár.

ÁSZ, ÉSZ, mivelő , mivészkedő (SZ) bánya, bányász, kert, kertész.

CZA v. CZE, kicsinyítő (CZ) út, utcza, tál , tálcza , tó, tócza.

CSA, CSE, agyan az, tó' tócsa, szem, szemcse.

D, lásd AD, ED.

DAD, DED, forma (Z>) kerek, kerekded.

DALOM, DELŐM, több dolgok, mind objectivusok, (#, L, M) p. o. úr , urodalom , fej, fejdeJöm **).

ÉK, milység (/f) táj , tájék , körny , környék.

GAR, GER, 1. egyetömös terjedség, sú***), sűgar v.

sűgár, tőm, tőmger v» tenger (81. §.) 2. egyet ötni

munkáló, im , imger, V. inger (78. és 81. §.)

*) p. o. te ennek nem volnál szere, vagy eszköze, munkálojn.

**) Innét megtetszik, hogy a' magyar nyelvben a' társaság fejének nagy függőse'ge vagy törvények által korlátozása je lentetik. *

***) sti , természeti hangja a' sebesse'gnek.

101

KA, KE, kicsinyítő (K) madár, madárka.

KAL , KEL , aprólag munkál, ir, irkái.

LAG , LÉG , létei in cornplexu , par (80. §.) parlag.

LAT, LET, lét , szög, szöglet.

LÓ, LŐ, létező^ levő, tar, tarló, nap, napló, szél s/elló.

MÁNY , MENY , objectum, accidens, zsák , zsákmány.

NÉ v. NŐ (JV) Király, Királynó.

NŐK, NŐK, subjectum, tár, tárnok, ál, álnok, tit,

titnok, (szebb mint a' sok k-s titoknok, titokno koknak).

ÓM, ÖM, objectivum , ál, álom (almi); kör, köröm, (körm); éh , éhom.

OS , ŐS, subjectum , birtokos, munkáló, asztal, asztalos, áru , áruos , vagy árus , péri K , pénzes , fog , fogas.

Ó , Ő , milység , anya , v. any , anyó.

SÁG, SÉG, quatititas aut qualitas in complexu (S-G) enber, euberség , magyar, magyarság.

SZAG, ugyan az, úr, urszág vagy ország. (Miiszókönyf vem , ^vezérszó).

TYÚ, TYŰ, objectum , accidentia, kéz, keztyú, sark, sarkantyú.

U, Ü, milység , lap, lapu, gyp, gypü, ár, áru.

VÁNY, TÉNY, tubitantia, subjectum, őr, örvény.

ZAT, ZET, mennyiségi dolog, csillag, csillagzat.

102 §.

Főnévragok, mint melléknévképzők.

ÁG, OG v. UG, milység, rész, rés/eg, haz, (defectivus actus II. Z.) haxog vagy hazug.

ÁS, OS, ÉS, ŐS, milység, harag, haragos, vér, vérei.

AZ, EZ, ugyan az, szár, száraz, idv, idvez.

I, milység , nyár, nyári, kéz, kézi.

LÓ , LŐ , létező, levő, egyen, egyenlő, hason v. hasonny, hasonló.

MES =; mis p. o. vér , vérmes.

SÓ , SÓ , lépső (S) utó , utósó , elő , előső v. első, kö zép , középső , vég , végső. v

TALÁN , TELÉN vagy TLAN, TLEN, negative ponil , ok, oktalan, enber, enbertelen , erő, erőtlen.

Ú, Új milység , savany, savanyú, gyönyőj-, gyönyörű-
103. §.

Főnévragok, mint igeképzők.

AD, ED, létei (fl) ár, árad, ér, ered.

ÁG, OG; ÉG, ÖG, , gyakori munkásság, locs, locsog, csöp, csöpög, (főképen a' természeti hang szülte nevekhöz ragad).

ÁL, ÖL, EL, ŐL , munkál, talp, talpal , munka , mun kál, ország, országul, mese mesél.

ÁR, ŐR, ÉR, ŐR, cselekvő munkálás, hab, habar, lők vagy tek, teker, ige, ige-er vagy igér stb.

ÁSZT, ÉSZT, cselekvő munkálás, (többnyire az AD, ED, léteit jelentő képzők változnak ÁSZT, ÉSZT kép zökké) ár, árad, áraszt, ér, ered, ereszt.

AZ, ÓZ, EZ, ŐZ, 1. cselekvő munkálás , óltalom, óltal maz, hegy. hegyez, szerk, szerkez. 2. benmaradó munkásság. Jet, létez, egy, egyez, néha ikkel, p. o. hiU?., hibáz, (er fehl), hibázik (es fehl).

ASZ, ESZ, foglalatosság, munkálás, hal, halász, (piscatur)

eger, egerés/.

1K, (»' szenvedő átható és köxép igéi különböztetője ^ lak, lakik, vágy, vágyik.

ÍT, cselekvő munkálás, lap, lapít, hév, hevit.

INT) syötige munkálás , (JV) kő h, k öh int.

KODIK, KÖDIK , mennyiségi (fi) szenvedő benmaradó munkásság , agyar, agyarkodik, eresz, ereszködik.

KOZIK, KÖZIK, ugyan az, tanács , tímálcskozik , ügy, ügyeközik.

*) 94.

103

L ÁL, LEL, vagy LÁL, LEL, átható munkálás > fagy, fagylal , hir , hirlel.

LIK, létel, (többnyire személytelen igéket képez) fény, fénylik, villám, villámuk, rom, romlik *).

ODIK, ÖDIK, szenvedő benmaradó, folyam, folyamodik, kerek, kereködik, enber, cnberödik.

Jegyzet. HÖDIK-bcn a' h alkalmasint csak aspiratio , bün, bünhődik.

QSZIK, ÖSZIK, ÚSZIK, tSZIK, ugyan az, nyugoszik, fek, fekszik, al, aluszik.

T/VT, TÉT, cselekvő munkálás, ok, oktat, (okokkal tanít).

ÜL, ÜL, létei v. tiszta benmaradó (viszonyban áll az it-tel) lap, lapít, lapul , hév, hevít, hevül.

VAN, VEN, létei, puf, puffan, (pufvan), csöp, csöppen csöp-ven **). Éhez ha T járul , lesz

VANT, VÉNT , átható munkálás csöp - csöppent, locs, loccsant. Többnyire természeti hangból származott szókhöz járulnak, 's valamint a' van, ven a' hang egy szer (n) történést ; úgy a' vant, vent a' hang egy szer munkálását jelenti ; gyakori munkásságot je lent ugyan ezekben az og, ög, csöpög, locsog (ben maradó) ős csöpögtet, locsogtat, (átható) stb.

104. §.

Főnévragot, mint határozóképzők.

ÁNT, ÉNT v. INT, kor, koránt, rész, részént vagy részint, szer, szerint, mi, mint.

AST, EST, öröm, örömet.

AN-, ENKINT, ház, házankint, fej fejenkint.

T, önkény, önkényt.

*) Hogy mind ezek személytelen Igé*k, mutatja, hogy ha sze. mélyesekké 's különösen subjectivusokká válnak, a' ragokat mint nem-ikések veszik föl, p. o. romlok, romiasz, díszlek, diszlesz stb.

**) Kresznerics szótára. Bevezetés 711 lap.

104

TA, TE, szin, szinte, szer, szerte.

TAN5 TÖN, TÖN, TEN, ifju, ifjontan, rég, régönten *).

105. §.

Melléknévrágok,, mint melléknévképzők.

AD, ÓD, ED, ÓD, mellék&ég, tulajdontág (fl) hárpm,,
harmad, hat, hatod , SZÁK, század.

Jegyzet. Ezen ragok a1 számokból főneveket is
szoktak képzeni p. o. száz, század == száz d-olog fszáz
év; szádrész; Száz enher \$tb); hogy tehát amazok mint
melléknevek ezektől megkülönböztessenek, ik-et (76 és
94. §} vesznek föl így: harmadik, hatodik, századik.

ÁG, ÉG, OG, ŐG, milység , jó , jog (dexter, a, um)

bal , balog (sinister), gyal (gyar, jár) gyalog.

ÁS, ÉS, OS, ŐS, milységnek (mellékhévnék, mert most
melléknévrágokról vagy on szó) milysége (latinul :
sub) p. o. kék, kékes (subcaeruleus) sárga, sárgás,
(subflavus) ily, ilyes, rqsz, roszas.

DAD, DED , forma , idom , édes, édesded , kis, kiseded
(édesfonna, kisforma).

D v. DI ugyan-az , katonás , katonásdi.

I, milység , utóbb, utóbbi, később, későbbi.

IK , különböztet és . egy, egyik, más, másik, jobb , job
bik, harmad, harmadik.

KA, KE, kfcshnyitá, szegény, szegényke, tar, tarka.

Ide tartozik a' CSKA is, p. o. jó, jócska, sok, sokacska.

TALÁN, TELÉN, tagadás, bátor, bátortalan, szapora,
szaporátlan (szaporátalan).

VAN, VEN, (számragok ebből: von**) hat, hatvan,
(hatvon, hatvonás) nyolcz, nyolczvan.

°J A' határozói képzőkről többet a' 1 14. §4>an.

*) Áí enbcrek kezdetben vonásokkal számláltak, így a' neineteknél

-zig (zug . ziehen), görögöknél *•>*« (*"«* bököm,

szirom) 's ebből a' diák „gint&" qttadraginta, quinquaginta.

Ki-esznerics szótára IX. és X. lap.

105

106. §.

Melléknévrágok, mint főnévképzők.

AP, ÉP, ftasis, al, alap.

KA. , KE , kicsinyítő , sós , sóska , csaló , csalóka.

LÉK, munkáló, kötő,, kötojék (a? mi köt).

QG, ÖG, unus complexus, egyetöm , jó, jog *) (complexus
boni v. juriSj jó egyetöm), só (gradus), sőg vagy
sőt = complexus graduum.

ONCZ, ŐNCZ, önti t. nok, ifjú ifjonca.

Jegyzet. Hogy oncz, ö'ticz stb. épen annyi , mint
önkiv. nok (a' k a' cz vei mint tudjuk, igen kqzel ro
kon levén}, kétségbe ho/hatatlan. Tehát ifjoncz annyi
mint ifjú nqk v. ifju subjectum. Hasonlók ezön régi
szovak is: lovancz [mijcs equestris, ló noka), lábancz.
Ez okbul helyesen ragasztatnak ugyan a"1 nok,, - nők ra

gok némely újontan használt sz.ovakhoz , mint titoknak v. titnok ,, tanácsnok, clönök v. elnök , (valamint helyes „előső v. első,u úgy ez is elnök v. elnök ; 4s valahint helyesen tétetik öszve 3,elő-beszéd/r úgy „előnök" is): de a' jó izlésnek kifogása van ellenük. Mert ha az említett szoyak a' többes számban és nokos esetekben is előfordulnak, kellemetlenül jönnek öszve (legsül, ha sok hasonló szavaink lesznek) a" sok k betűk, p. o. tanácsnoknak, clönököknek. Ezért oly szpvakban, melyeket újontan akarunk divatba hozni, jobb izléssel használhatnók az oncz, öncz ragokat, p. o. előncz (praesidens); annyival inkább, mert jobban megfelel a' latin etis-nek a' magyar- öncz (ez, s fogbetnk) mint a' német ling-e\.

Ezért „kedvencz, védencz" (jöllehet én is éltem velők) annyi mint „kedvnök v. kedvelő, védnök v. védő," nem pedig : kedvelt v. védett. — „Elölülő" minden tekintetben alkalmatlan kimondású.

°) Jog mint fűlebb láttuk melléknév is.

106

SÁG , SÉG , qualitas fa complexn , Jó, jóság, eszes, eszeség, bölcs, bölcsesség (bölcs-ség).

SZAG , quantitas in comjile.ru , jó, jószág.

107. §.

M ellökné v ragok, mint igeképzők.

ALJA, ELI, átható jó, jóvalja, (approbat) jóvas *), jóvasol, jóvasolja, (svadet), rost, rösteli.

ALLIK, ELLIK, szenvedő létezés, kék, kékellik, sötét, sötéttelik vagy sötétiik **). Én azt tartom, ezen (LIK) ragok csak személytelen igeképzők, mivel ha személykévé lesznek iktelenül ragasztatnak p. o. sötéttelék, sötéttelész, zöldellek, zöldellész stb. lásd (103.

§. LIK),

GÁT, GET, gyakorló átható, igaz, igazgat, édes, édesget.

1T, cselekvő átható, bölDOG, bölDOGIT, ép, épít.

KODIK, KÖDIK, mennyiségi (K) benmaradó, gondos, gondoskodik, heves, hevcsködik.

ODIK, ÖDIK, benmaradó, bátor, bátorodik , fehér, fehérödik.

OL,ÖL, cselekvőátható, más, másol, dőzs,dőzsöl, jós, jósol.

ONG, ÖNG, gyakorló benmaradó, bús, búsong, őRJ, őRJÖNG.

SZIK, szenvedő létező^ beteg, betegszik.

TÁL, TEL, átható, nehéz, nehéztel, magasz (magas) magasztal.

ÜL, ÜL, létei jobb, jobbul, ép, épül (íT is viszonyban áll az íí-tel jobbit, épít).

108. §.

Melléknévragok, mint határozóképzők.

AN, ÉN, ÖN, ÖN***) hamis, hamisan , - gazdag , gaz dagon.

*) quasi subbonum (105. J.) svasu dignum.

) Hogy mássalhangzó után a' kettőztetés elmarad, erre igen sok példánk vagynak , p. o. mondtam v. mondtam , KO.T losvárott v. Kolozsvárt stb.

*) A' határozóike'pzőkrül lásd a' 114. J-t.

107

DON, DON, új, iíjdon.

1M\ alkalmas, alkalmasint.

KOR, (idő) az, azkor v. akkor.

LAG, LÉG , új , újlag , fölös,, fölösleg.

LAN, LEN , egész, egészen.

SZÓR, SZER, SZŐR (sor) három, háromszor , sok, sokszor.

TA, TE, gyakor, gyakorta.

ÚL, ÜL, gonosz^ gonoszul.

109. §.

Igeragok, mint igeképzők.

AD, ED, 1. munkáló, fog, fogad, 2. benmaradó, fúl, fúlad , gyúl, gyulad.

ADZIK, EDZIK, gyakorlatoz (z") szenvedő létezés, fiú, fijadzik, gyep, gyepedzik.

ÁL, EL , átható , forr, forral, lő, lövel.

ÁSZT, ESZJT , nagy áthatása, fogy, fogyaszt, él, éleszt, fúl, fúlaszt, gyúl, gyiílaszt, (itt is viszonyban áll a' benmaradó AD v. ED-del).

AT, ÉT , átható, hull, hullat.

AZ, ÓZ, EZ, ŐZ, a' munkásságot sokasítja, (85. §.) ra gad, ragadoz, főd, fődöz, szalad, szaladoz ; V- ikkel^ lakik, lakozik.

BAL, bővett csinál: nyir, nyirbál.

DÁCSOL, DÉCSÖL, mennyisitve csinál, p. o. vág, vagdácsol, szök-ik, szökdecsel.

DAL, DEL, elterjedve csinál., (66 §. 3.) jár, járdai, él, éldel.

DOGÁL, DÖGÉL, gyakorló lévő v. létező, áll, álldogál, jó, jődögél, ir, irdogál.

POKOL, DÖKÖL, ugyan-az, hal, haldokol, ér, érdököl.

DOS, DOS, mennyisit , mar, mardos vagy ikes gyökértül, búvik, biíjdosik (búvdosik).

PÓZ, DÖZ, ugyan-az, kap, kapdoz, kér, kérdöz vagy ikcs gyök értül, esik, esedqzik.

108

GÁT, GET, gyakorló, hall, hallgat, beszél, beszél get.

GÁL, GÉL, gyakorló, keres, keresgél, áll, állogál.

INT, gyüngtti o' munkásságot t (#) emel, cmelint, csap, csapint.

ÍT , átható , szól , szólít.

KÁL , KÉL , mennyiségi létező , ás, áskál , vés, véskélj
jar, jarkal.

KOD , KÖD , ugyan-az , kap, kapkod , csip , csipked v.
ikkel , bizik, bizakodik , keres, kereskodik.

KOZik, KÖZ-ik , ugyan-az, csodál, csodálkozik , fér,
férkőzik.

LAL , LEL , átható munkálás, hizik, hizlal, kér, kérlel.

ODIK, ÖDIK, benmaradó , kever, keverődik'

ÓDIK, ŐDIK, benmaradó, fog, fogódik, él, élődik,

ÓDZIK, ŐDZIK, mennyis v. gyakorlatos benmaradó, va
kar, vakarózik.

OG, ÖG, gyakorló, füstöl, füstölög, szédül, szédelög,

ONG^ÖNG, ugyan-az gyöngítve, száll, szállong.

OS , ŐS , mennyisit ő , fut , futos.

SZIK, (személytelen) lát, látszik.

T, átható, fél, félt, billen, billent.

TAT % TÉT, átható, ázik, áztat, jár, jártat.

ÚL, ÜL, létező , jár, járul.

110 §.

Igeragok mint főnévképzők.

ADÉK, EDÉK, létezés, zár, záradék (a' mi zár, conclusio),
hull, hulladék , törik, töredék.

ÁG, ÉG, milység, bolygat, bolygatag.

ÁL, EL, létei, fon, fonal, von, vonal (linea).

ALOM, ÉLŐM, létező mi, hat, hatalom, fél, félelőm.

ÁM, ÓM, EM, objectum , foly, folyam, köll , köllem,
vagy, vagyom.

Jegyzet. Ezen szép rövid ragot inkább használhatnók
mint a' hosszú adalom-, edelem-et p. o. gyúl, gyú
109

lem, tűn, tünem (Erschcinung), szűn, szünem ,
gyúl , gyulam , függ , függem (subordinatjo) stb.

AP, ÉP, alap, ül, ülep, isz-ik, iszap.

AT, ÉT, munkálat^ effectus, parancsolj parancsolat
(mandatum)t

ASZ , ESZ , mivelő , dug , dugasz.

ÁCS, ECS, kicsinyítő , farag, faragács v forgács.

ÁL, ÉL, 1. létei, hal, halál. 2. mivelő, föld, földél, szab,
szabál (norma, regula).

ÁLY, ÉLY, ugyan-az, oszt, osztály, szeg, szegély.

ÁR, ÉR, mivelő) búV-ik, buvár, szi vagy sziv, szi
var , csapol, csaplár, országul, országlár (status minister).

ÁS, ÉS, mivelés, munkálás^ (actus ipse 82. §.) arat,
aratás, kér, kérés.

CS v. LCS, mivelő, kap, kapcs V; kapocs, teker, tekercs,

sző, szőcs v. szölcs.

CSÓ, CSŐ, lásd SÓ, SÓ.

DALOM, DELÖM, objectivum, fáj, fájdalom, bir, bi rodalom.

DÁR, DÉR, csináló, tevő, p. o. csap, csapodár, tün-ik, tündér.

ÉK, mivelő, főst, fősték, akad, akadék, pótol, pótolék.

LÉK, létező, tart, tartalék, tölt, töltelék.

MÁS, MÉS, (v. omás, ömés) objectiv munkálás, p. o.

áld, áldomás (actus, quo aliquid benedici(ur), lel,

l«iemés (actus, quo aliquid invenitilrj.

MÁNY, MENY, objectivitas, csinálriány (a' mi csináltatik), szül, szülemény.

OK, EK, létező, tör-ik, törek, vét, vétek.

TOK, TEK, szenvedő létező, bir, birtok (a' mi biratik).

SÁG, SÉG, quantitas v. qualitas iá complexu, fárad, fáradság, költ, költség.

SÓ, SŐ, gradus, hág, hágsó, lép, lépső.

YÁNY, VÉNY, sulistantia, jó, jó vény v. jövevény,

tanittatik, tanittatvány.

ZI, létezés, lak-ik (jóllakik), lakzi (lakodalom).

110

.

111. §•

Igeragok, mint melléknéviképzők.

ANDÓ, ENDŐ, (jövő idő képzője) áll, állandó, hal, halandó, váratik, váratandó, mondat ik, mondatandó*).

ATLAN, ETLEN, negatio, tud, tudatlan, állhat, átlthatatlan, hallhat, hallhatatlan, száiiiláltathat-ik, szám

láltal hat lan, vagy (a' A, í -vei fölcseréltetvén) szánilálthatatlan.

ÁNK, ÉNK, mtlységnt yal, nyalánk, fél, félénk, él^ élénk.

CSI, milység, kivan, kíváncsi.

ÉKONY, ÉKÖNY, (könnyű, könnyen) hajlik, hajlékony, fél, félékeny.

ZSI, milység, kap, kapzsi.

112.

Igeragok mint határozói**) képzők.

TÖN, TÖN, fut, futton, lép, lépton.

VA, VE, (állapotjegyzők) fog, fogva, biz ik, bízva.

Ezekből erednek :

VAST, VÉST, fogvást, bízvást.

113. SA'

Határozók és a' beszéd többi részeinek

ragjai mint a' beszéd különféle részei

nek képzőji.

ABB, OBB, ÉBB, ÖBB, (hasonlító képzők) alá, alább, öszve, öszvébb.

*) Nem jó volna várandó , vagy mondandó , mert az annyit tenne , a' ki várni vagy mondani fog.

«*) H4. 5-

111

AD , OD , ED j ÖD , forma , távol , távolad , = távolformán.

ÁL, ÉL (igeképzők) hátra, hátrál.

ALja, ELi, (igekép/ő) meszsze, messzeli.

AN, ÖN, ÉN, ÖN, (hatáfozóiképzők, 114. §.) hogy, hogyan, majd, majdan, így v. ig, igen, (és Számok után) tíz, tízen, húsz, húszan *).

ANDO, ENDŐ, (jövődőképzője) elég, elegendő, (elég le.endó).

ÁS, OS, ÉS, ŐS, milység, fél, fölös, fél, feles.

ATT, OTT, ETT, OTT, (határozóiképzők 114. g.) hol, holott, föl, fölött.

AZ, EZ, OZ, ŐZ, (igeképzők) tétova, tétováz, sokszor , sokszoroz.

ÁNT, ÉNT (határozóiképzők) ime, imént.

BÁL, bőven csinál , ki a' (wer da), kiabál.

GÁT, GET, (igeképzők) no, nogat, közel, közelget.

I, (melléknéviképzők) egykor, egykori, néha, néhai.

IG, vég, (határozóiképzők) al % alig, ma, maig. Ebből származik az

IGLEN, (határozóiképző) aliglan, maiglan.

ÍT, (igeképző) Áh! áhit. A—s, ásit, 'só ha! sóhait v. sóhajt.

KODIK, KÖDIK, (igeképző) hamar, hamarkodik.

KOZIK, KÖZIK, (igeképző) ellen, ellenkezik.

LAG, LÉG, 1. mennyiségi név képző, fül, fölleg. 2. /<zt(tro%óiképző , igen, igcnleg.

3 Hogy „tízen, húszan" valóságos határozók, megtetszik ab ból , hogy a' magyarban a' számok mint nevek után csak egyes szám járul . ellenkezőleg van pedig essek után „tízen húszan" stb. p. o. tiz enber mondta , tizen mondták. Oka az , hogy az első példánál már magában a' személyben (tiz enber) meg vagyon a' sokaság (mint valamely collectivuniban), és így nem szükség az igének többesben állani, ellenben az utósó példában „tízen, hxíszan" határozó levén. n' „mondták" bán foglaltatik mind a' s/emély, vagy a' n.cj iodus subjectuma , mind a periódus praedicatuma.

112

ig* #f# TTF - ITT i- , - fufij i »^^

LAN, LEN, (határozói képző) íinig, miglen, el, ellen;

NYA, NYEJ, ej, ejnye.

SÁG, SEGi (névképző) hamar, hamar s ág.

SÓ, SÖ. (lépső) hátúí, hátulsó, kül , külső.

SZA, SZE, (második személy képzője 83. §) no, no

sza, ne, nesze. (Előkerül ez az igékben is a' paran-
csoló mód második személye mellett, adsza, mondsza).

TA , TE , (határozói képző) hatszor , hatszorta.

TAG, TÉG, (határozói képző) viszon, viszontag.

TAN , TEN , (ugyan-az) régen , régenten.

ÜL, ÜL, (1. igeképző) ám, ámul* (2. határozót képző)

tova, tovul, v. távul.

Függelék.

114. §.

Az igehatározókrul.

Az igehatározók egy különös szakot méltán érde-
melnek. Mert tudjuk , hogy ezek mind az igéknek értelményét
igen sokképen módosítják , mind önmagoknak
sokféle feloszlásai vagynak ; de fő dolog az , hogy sok'
iéleségek miatt nem csak úgy jönnek elő a' magyar nyelv
ben mint gyökérszavakj hanem számtalan ragokkal is.

Az igehatározókat legalkalmasabban eloszthatjuk a' mondományok
szerint. Az igehatározók tehát:

A.) A' tér mondományában

tért v. helyet jelentők. Ezek vagy gyökérszavak ,

p. o. ba, be, ki, föl, alá, le, ide, oda, ott stb. ,

vagy az utóljárókat veszik föl mint ragokat p, o. er-re,

föül- ról stb. vagy a' terjedést jelentő betűket (nyilthangzókat)

p. o. tel, tele, ősz, őszve; vagy magát a'

helyt jelentő szovat p. o. vala-hol , se-hol , vagy ass

állapot jelentők képzőit, (F. alatt) p. o. bent, kint stb.

113

B) Az időmondományában

időt jelentők. Ezek is vagy gyökérszo vak p. o. ma, már;

vagy ragjaikat az utoljáróktul kölcsönözik; p. o. ezen-túl,

jövendő-bén, tegnap-előtt stb. ; vagy magokat az időt je

lentő szovakat veszik föl, p. o. jó-kor, ez-időn , hóinap,

hajdan (ha-időn); vagy végre az állapot jelentők

képzőit p. o. most (ma- s t), tüst.int stb.

C.) A' mennyiségben

mennyiséget jelentők. Vagy mennyiségi szovakat

vesznek föl p. o. egy-szer, hatodszor; vagy csak mennyiségi

betűket p.o. több-é, (nyili hangzó) elégé, továbbá, kisé,

kevésé, minthogy pedig ezekben: elég, kis, kevés, az

utóbetűk magok is mennyiségi betűk ezen utóbetűk megkettőztetésével
is szokták fölvenni a' nyilthangzót u. m.

eléggé, kissé, kevésbé ; vagy utóljárókat vesznek föl p. o,

annyi-ra ; vagy az állapot jelentők képzőit p. oi. bőven.

D.) A' milységben I . az igenlegességben vagy gyö

kérszo vak, p. o. biz (== benne positi vum quid), így, úgy

(a' német „ja/" gy és j rokonok); vagy utóljárókat vesz

nek föl p. o. való-ban, bizonyal stb. ; Vagy az állapot

jelentők képzőit p. o. biz.on , ig-en (= jogon v. igyen)

stb 2. a' nemlegességben , gy ökérszovak , ne , neni.

E.) A' tárgyviszonybárt

viszonyt jelentők, az állapotot jelentők képzőjivcl
p. o. visz-ont, visz-sza.

F.) A' nokviszonyban

1. kérdezői, (problematicusok, lehetőséget jelentők,
ínért tudjuk, hogy a' lehetőség mondománya a' problematicum
judiciumból származik) vagy a' lehetőség betűjéből (h)
erednek p. o. hol ? honnan ? hová ? stb. ; vagy kérdezőszovakból,
és határozói képzőkből tételnek öszve p. o.

mi? -kor, hány? -ári, stb. 2. léteit v. állapotot jelentők.
Ezek a' tulajdonképeni igehatározók, igelételét módosí
tók; ezért ezeknek képzőji (melyek a' beszéd minden
részeihez sőt önmagokhoz aC határozókhöz is mint láttuk
ragadnak) a' létei és létezés betűjít veszik föl mind egy
szerűen : d, g, l, n, ny, sz, (s), t, v. mind öszvetéteive

8

114

leginkább ezekben: d-n, l-g, 1-n, -nt, -st, t-g, t-n, v-n,
d-n-n, nt-g, nt-n, tl.n. v-st.

Lássunk példákat :

d , mind (omnes) hogy ez határozó megtetszik onnan,
mivel az igék többes számával is változatlanúl jön
öszve p. o. mind ott volt , vagy mind ott voltak.

g, ép, épeg, Erdélyben közönségesen élnek vele„épen"
helyűt t , p. o. épeg azt akarám mondani,

l, rossz, rossz-úl , véletlen, véletlenül, jó, jól, fő, föl.

n , szép , szépen , fő, fön , kép, képen , egy, egyen, h-afy
hatan (hatan voltunk), utó, utóan v. után.

ny> «J» ej-nye.

sz , ne , nesze,

t, mén, men-et, jó, jövet, gyakor, gyakorta, szá/szor,
százzorta.

v, fog, fogva,

d-n, új, újdon,

l-g, futó, futó-lag, fölös, fölösleg.

1-n, egész, egészen, addig, addiglan.

nt , meg, megint, ki (qui), ki-int, v. kint, v. ként, rész,
rész-int.

st, öröm, öröm-est, kép, kép-est, meg, meg-eít.

t-g , ezön , ezön-teg , (illico. Kresznerics).

t-n , talán , t alán- tán , foiy , folyton,

v-n, fog, fogván*),

d-n-n , új , újdon-nan.

nt-g, visz, visz-ontag.

nt-n, ifjú, ifj-ontan.

tl-n, vél, véletlen , köll, köll-etlen.

V-st, foly, foly-vást.

nkint, ház, házankint (lásd nt).

*) Minden állapotjegyzők határozók (& így n*m re'szeiülő),
p. o. ő mondván , ök mondván (ille dicendo v. illo dicentff

illi dicendo, T. illis dicentibus).

115

-

§. 115.

Általam használt vagy javasloit nevezetesb

szovak:

nok v. önki, subjectum.

önmiv. mény, Ding an sich v. pbjectiun ; de nem: Erkenntniss-object (tárgy).

rány , substantia.

üb , concavum quid; innen: öbösség , concavitas.

ők , convexum quid.

küb (nem: köb), cubus.

bar v. ber, animal, (bar-om, en-ber).

ög, punctum; (kög, centrum).

só, gradus; legső, supremus gradus ; legsül, adv. praeprimis (sur tout).

szer A ^ organum.

öm v. ömeg, (ümög, ing), volumen ; (ömlik, -r- gömbölyen v. hengeritve megyen, volvitur).

töm v. tömeg, massa (res in v. cum volumine).

öszv v. üszveg , summa.

egyded, uniformis; egydedség, uniformitas ; ezön munka

készülése alatt. gr. Széchényitől is olvastam, és így

a' minden tekintetben egyetlen egy Széchényink job

ban érzette a' - ded , (idom) ragnak érteményét ,

mint némely félszázadig örökké csak szovakon philológián

rágódó tudósaink.

flónas, praesidens.

elmetndős , philosophus : elmettudomány v. eltnézet, philosophia

; elmészködik , philosophiren.

mondomány , praedicatum, categoria.

t útkelő , traüscendentül.

túlhaladó , transcendent.

tárgyviszony, relatio f mondományok.

nokviszony , modalitas^

képei, kefelni, vorstellen , (mint: gondol, gondal fog

lalatoskodik , gondot visel ; képei tehát azt teszi :

képpel foglalatoskodik , épen annyi mint: ábrázol,

de amaz jobb és alkalmasabb szó.

8*

116

vtsszaidéz, (cselekvő ige), visszaesőmél, (közép ige)

reflectere.

Indalom v. tudomás v. eszmélet , Bewusstseyn.

stb.

A' helyes-írás, és szófüzés némely álta

lam követett szabályai:

Az enyvetűk közül különösen a- j betűt, igen kevés íróink tudják megkülönböztetni, mikor legyen enyvetű, mikor képző.

Knyvetű 1. mikor hangzón végződő szóhoz hangzón kezdődő rag járul, és így két hangzó öszvekerülése kellemetlen kimondást okozna; j». o. munka, munká-j-a, munká-j-ok; kellemetlen volna: munkaa, munkaqk. A' több birtokban „munkái1' sem kellemetlen, de leltet „munkáji" is. Itt jegyezzük meg azt is, hogy a* hangkellemért (és semmi más okkibuj) a' rövid hangzó is megnyújtatik, munkája, nem : munkaja , dárdája, nem: dár daja, (és ezcin utósó szóban az első a közép á, mint hogy á' fő accentet, a' magyar az utótagra szeréti ten ni. Müszó könyve m, előbeszéd). 2. mássalhangzó után, ha az utótag a' rag előtt rövid, p. o. lap, lapja, tag, tagja, kalap, kalapja, dob, dobja, (mert így positio által*) accentet kap); ellenben: kép, képe (nem: képje), láb, lába, ág, ága. Ha pedig már különben is vagyon valamely szóban hosszú szótag (de nem az utósó szótag); akkor /-vei is , a' nélkül is írhatjuk , mert már rgyszer meglővén a' szóban az accentuált szótag , a' hangkellem semmit sem szenved, p. o. csillag, csillaga, vagy csillagja, gondolat, gondolata V. gondolatja. De a' positiós utótag is fölveszi a' j-t p. o. harang, harangja; hanemha úgy lett positio, hogy a' ragasztáskor esett ki a* rövid hangzó p. o. köröm, körme, halom, halma, do-*) A' latin es magyar prosqdiában positiónik hivalik, midőn rövid hangzót egynél több mássalhangzó követ , és ez által a' szótag hosszúivá lesz.

117

Jog, dolga. Mind ezekben látni lehet, hogy ha talán a' szokásbeli nyelv némely kivételeket tenne js , p. o. ok, oka, egyedül a'hangkellem az okfő , és így a' j csak kellem- vagy enyvetű.

Rag- v. képzőbetű a'/ a' határozott jelentésű ige ragasztásban p. o. mondja (mond-l-a) mondjuk, mondjátok, mondják*).

E' helyt figyelmeztetem még íróinkat a' ragasztékos határozatlan móddal élésre, p. o. nekem köll mondani, v. mondanom köll, nekem köll (neki) mondania v. (nekik) mondaniuk, stb. továbbá : kéretik az olvasó meg nem ütköznie, stb.; a' benmaradó igéknek némi cselekvő és szenvedő jeleltéseire p. o. a' mennyi enber, annyi véleményre oszol, a' folleg v. kétség oszlik; az idők következésire, és múlt időkkel élésre , p. o. mikor barátom hozzám jött , épen akkor ir.ék **); beszél/ és irt; azt mondta, /togy menék hozzá stb. De Jegnevezetesb , és csaknem egyedül

a' magyar nyelv tulajdona az óhajtó móddal és jövő idő új igeragas/tásával élés, p. o. ha időm van vala, többet írnék; ha időm volt vala, többet irtam volna; azaz 'ha multról van a' szó az óhajtás a' végbe nem vihetett munkára, v. a' körmondat (periodus) utójára — az utómondatra — (consequens) esik; továbbá: ha időm leendő, többet fogok írni; ha időm leendőne, többet fognék írni; ha időm leendőtt, többet fogtam írni; azaz ha jövőről van a' szó az óhajtás a' körmondat elejére — az előmondatra (antecedens) esik, mert ha a' jövőben az előmondat igaz (itt van az óhajtás), akkor az utómondat bizonyosnak állítatik.

*) Ebből azt is láthatni, hogy nem egy a' neveknek aink \. eink, aitek v. eitek stb. ragjai, az igéknek többes számuunk (olvasunk) tok (olvastok) 's még kevesebbé a' juk (mondjuk) játok (mondjátok) ragjaival.

**) Ha valamely nyelv, a' magyar ny., mely a' felig múlt képzőjében (hangzóban) relativ uuíltit, vagy az ege'szen niútl/. vis/. onyzatban tartós minkússágot jelent.

118

Figyelműi lássuk még némely szovaknak helyes-írását: mely, ily, oly enber, imdúl, imdit, tömger, imger, egyetóm, sögéd^ semki stb. valamint ezeket is: omt, (omol), romt, boriit, bomtzol, ömt, m-mel köllene írunk, ha csak Ugyan a.' szószármazás alap a' helyesírásban. A' fő/, tiil, ról, rul stb. utoljátókkal is aC műszókönyvben kijelentett elvek szerint éltem.

Jegyzet. 1. Mind ezön figyelmeztetéseknek bővebb okait a1 figyelmes olvasó föl fogja munkámban találni. 2. Közép á és, é-ket meggyőződéseim szerint egy részről azért neni használhaték e* jelen munkámban, mivel hacsak közönségesen el nem fogadtatnak, a' nyomtatás sok alkalmatlansággal jár; más részről azért nem, mert véleményemmel minden accentust ki köllene üzünk iratainkból.

3. Ezön jel = egyenlőség jele, ezt teszi: „annyi mint”; ez -T- pedig ezt teszi „az az.” A' jelelések és helyes-írás ellen a' nyomtatásba becsúszott aprólékosabb hibákért, melyek az érteményt nem fogják talán meghomályosítani, .bocsánatot kérek az olvasó tul.

4. A' figyelmes olvasó észre fogta venni, hogy ezön egész cikkelyben a' betűknek jelentéseit csak röviden érintém, mivel a' betűkről szakaszban kiki könyven föltalálhatja, 's rendszerbe vizsgálhatja minden, külön betűnek jelentéseit.